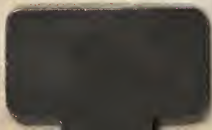

NAZIONALE
202
9 B
30
BIBLIOTECA
VITT. EMANUELE
ROMA

ARISTOTELIS STAGIRITAE, RHETORICORVM LIBRI III,

QVOS M. ANTONIVS MAIORAGIVS vertebat.

VENETIIS PER IOANNEM PATAVINVM.

ARISTOTELIS STAGIRITAE, RHETORICORVM LIBER I,

M. ANTONIO MAIORAGIO INTERPRETE.

HETORICA *Dialecticæ ex altera parte respondet. ambæ enim in eiusmodi rebus sunt, quæ à cunctis hominibus quodámmodo cognosci, atq; intelligi possunt: nec sunt in aliqua definita, ac certa scientia. Quocirca omnes homines utrarunq; sunt aliquo modo participes. omnes enim aliquò usq; & exquirere, & rationem reddere; & defendere, & accusare aggrediuntur. at ex imperitorum numero quidam hæc temerè, casuq; faciunt; quidam autem habitu quodam animi, longo usu comparato. cum autem hæc utroq; modo fieri contingat, perspicuum est, certa uia, atq; arte comprehendi poss. licet enim causam intueri, cur & qui ex usu, & qui fortuitò hæc faciunt, id, quod uolunt, assequantur. hoc autem ipsum iam artis opus esse, ne-*

mo est quin fateatur. Sed qui hactenus de Arte dicendi conscripserunt; paruam quandam eius particulam confecerunt, probationes enim solæ ad artem pertinent, reliqua uerò sunt additamenta. at isti nihil de enthymematibus loquuntur, quod corpus est, ac fundamentum fidei faciendæ, de ijs uerò, quæ sunt extra rem posita, plurima pertractant. nam criminatio, misericordia, iracundia, cæteraq; huiusmodi animi perturbationes nequaquam ipsius rei propriæ sunt, sed ad mouendum iudicem pertinent. Quòd si id in omnibus iudicijs fieret, quod in aliquibus ciuitatibus etiam hoc tempore fit, atq; in illis præcipuè, quæ bonis legibus fundatæ sunt, nihil sanè isti haberent, de quo uerbum facere possent. omnes enim existimant, legibus hoc caueri oportere: quidam etiam eo utuntur, et prohibent oratorem quicquam extra causam dicere, quemádmodum Athenis fit in Ariopago. & rectè quidem hoc sentiunt: neq; enim conuenit iudicem distorquere, atq; inflectere ad indignationem. uel inuidiam, uel misericordiam, idem enim est, ac si quis eam, qua usurus est, regulam obliquam, ac tortuosam efficeret. Præterea non dubium est, eius, qui controuersiam habet, nullas alias esse parteis; quàm docere, rem aut esse, aut non esse, aut factam aut non factam fuisse. utrùm autem magna sit an parua, iusta an iniusta, si lator legis non definiuit, ipsum per se iudicem intelligere oportet, non autem ab actoribus discere. Maximè uerò expedit benè institutas leges omnia, quæcunq; possunt, complecti, ac definire, minimamq; partem ipsis iudicibus relinquere primò, quia longè facilius est, unum, aut paucos inuenire,

quàm multos, qui benè sentiant, & leges ferre, ac uerè iudicare possint: deinde, quia legum lationes longo tempore, diligentiq; consideratoine fiunt, iudicia uerò plerunq; subita atq; repentina sunt, ut difficile sit, ipsos disceptatores æquitatem, atq; utilitatem rectè perspicere, ac tueri. illud tamen maximum omnium, quòd legislatoris iudicium non de singulis, neq; de præsentibus rebus est; sed de futuris, & de uniuerso genere, sententiæ uerò moderator & iudex de præsentibus iam, & definitis rebus disceptant, ac statuunt, qui sæpenumerò uel amore, uel odio, uel utilitate propria mouentur ita, ut nullo pacto ampliùs ueritatem intelligere, ac uidere satis queant, cùm propria uoluptas, aut molestia uero iudicio tenebras offundat; In cæteris igitur rebus (ut anteà dixi) quamminimis iudicem ipsum dominum constituere oportet. uerùm utrùm facta res sit an non facta, futura an non futura, sit nec ne sit, iudicibus ipsis omnino statuendum relinquere necesse est, neq; enim ullo modo fieri potest, ut hæc legislator preuideat. Quæ cùm ita se habeant: perspicuum est, eos ad artem ea reducere, quæ sunt extra propositam materiam, quicunq; res alias explicant, ut quid procœmium, quid narrationem habere oporteat, & quid unaquæq; aliarum partium. nihil enim aliud sibi proponunt, quàm, ut iudicem aliquo modo afficiant: de artificiosis uerò probationibus ne uerbum quidem faciunt, quibus solis acer in argumentationibus, & argutus orator fit. Atq; hac de causa cùm eadem uia atq; ratione deliberationes, & iudicia tractentur; sitq; deliberationis tractatio speciosior, & ciuitatibus utilior, quàm conuentorum &

iudiciorum: de illa quidem nihil dicunt, de iudicijs autem omnes artem conscribere aggrediuntur. nam in deliberatiuo genere longè minus prodest ea, quæ sunt extra causam, dicere: minusq; calliditatis, ac fallaciæ capax est sententiæ dictio, quàm iudicium, sed magis aperta est, ac popularis. hîc enim disceptator ipse de suis, ac proprijs rebus iudicat. itaq; nihil aliud opus est, quàm ostendere, rem ita se habere, quemádmodum is ait, qui sententiam dicit. In iudicijs uerò nequaquam hoc satis est, sed auditoris animum occupare permagni interest; quoniam de alienis rebus futurum est iudicium, itaq; sæpe iudices ad uoluptatem se se referentes, & ad gratiam audientes, litigantibus gratificantur, non uerè iudicant. Atq; hoc in causa est, ut multis in locis (sicut anteà dixi) lex probibeat, aliquid extra causam dicere, quod in sententijs ipsi disceptatores, quorum de re agitur, satis diligenter obseruant.

Iam uerò illud certum, atq; exploratum est, eam uiam atq; rationem, quæ ad artem pertinet, totam in probationibus esse positam. probatio autem ac fides, quædam est argumenti conclusio. tunc enim maximè credimus, cùm rectè conclusum esse putamus. rhetorica porrò conclusio, probatioq; uocatur enthymema: hoc enim omnium probationum plurimum ualet. Est autem enthymema syllogismus ac ratiocinatio quædam. de omni uerò syllogismo tractare Dialecticæ proprium est uel uniuersæ, uel certè cuiusdam partis eius. Non dubium est igitur, eum, qui perspiciendi facultatem habet, ex quibus propositionibus, & quo pacto collocatis syllogismus fiat, acerrimum in argumentando, & argu-

tissimum oratorem futurum: modò prætérea intelligat, quæ sit materia, quam tractent; & in qua uersentur enthymemata, & quómodo à dimostratiuis syllogismis distinguantur, eiusdem enim facultatis est, & quid uerum, & quid uirisimile sit, intelligere. Huc accedit, quòd homines ipsi à natura ad ueritatem satis informati sunt, et in maiori rerũ parte ueritatem cõsequũtur quapropter eiusdem hominis est, qui ad uerum conijciendum aptus sit, etiã ad res probabiles ita se habere, ut facile eas indagare queat. Iam igitur cur ij, qui de Arte dicendi scribunt, quæ sunt extra causam persequuntur, et cur ad iudiciale genus magis inclinarũt, satis ostensum est.

VTILIS est autem Rhetorica proptérea, quód res ueræ, ac iustæ natura meliores, ac potentiores sunt, quàm contrariæ, quòd si non rectè iudicia exerceantur, necesse est, eas à falsis, & iniquis superari. hoc autem uituperatiõe, ac reprehẽsione dignuũ est. prætérea apud quosdã homines, etiam si exquisitã scientiã haberemus, non facile esset argumentis, ab ea ductis, dicendo persuadere. quæ enim à scientia proficiscitur oratio, munus, operamq; doctoris requirit, quod in persuadendo fieri non potest. Sed omnem probationem, & orationem à communibus ac probabilibus ducere opus est, ut in Topicis etiam diximus, cùm doceremus, quómodo cum imperita multitudine congrediendum sit. iam uerò etiam opus est, res contrarias dicendo persuadere posse, quemadmodum in syllogismis ac differendi ratione fieri solet: non quidem, ut utrunq; faciamus, neq; enim, quæ mala sunt, persuadere oportet, sed ne lateat nos, quómodo hoc fieri possit; & si quis huiusmodi oratione non iustè

utatur, eam refellere ualeamus. Ex alijs autem artibus nulla est, quæ in contrarias parteis disserat, uerùm Dialecticæ, ac Rhetoricæ tantùm hoc proprium est, ambæ enim eodem modo in utranq; partem disserunt, & contraria colligunt sed tamen res, quæ his artibus subiectæ sunt, non eodem modo se habent. semper enim, quæ ueræ, ac meliores natura sunt, illæ facilius etiam probantur, & persuadentur. dico autem, ut generatim, & plerunq; fit. præterea si turpe est homini, non posse sibi ipsum corpore opitulari; quanto turpius erit, oratione sed defendere non posse, quæ magis, quàm usus corporis, hominis propria est? Quòd si quis obijciat, maxima incōmoda eum importaturum, qui iniustè hac dicendi facultate utatur, hoc iam commune est cum alijs bonis omnibus, præter uirtutem, & cum eis præcipuè, quæ maximas utilitates adferre solent: ut cum fortitudine corporis, cum bona ualetudine, cum diuitijs, cum arte imperatoria, quibus si iustè quis utatur, plurimùm prodesse, si iniustè, non mediocriter obesse potest. Iam igitur, dicendi Artem non esse in aliquo certo ac definito genere, sicuti neq; Dialectica est, & magnòpere utilem esse, perspicuum est: præterea officium eius esse, non persuadere, sed ea uidere, quæ ad persuadendum accommodata sint; quod etiam in alijs omnibus artibus usu uénit. neq; enim medici officium est sanare, sed usq; eò rem perducere, quò ratio curandi patitur. non fieri potest, ut is benè, atq; ex arte curetur, qui bonam ualetudinem recuperare nullo modo posit. Illud etiam manifestum est, eiusdem artis esse, & quod appositum est ad persuadendum, & quod uidetur appositum

inuenire, quemádmodum Dialecticæ est uerum syllogismum, & qui uerus uidetur, intelligere. fallax enim & captiosus disputator non ex facultate, sed ex uoluntate, atq; delectu debet æstimari. sed ea est differentia, quòd in arte dicendi tam is, qui fallacibus utitur argumentationibus, quàm is, qui scientia contentus, eas refugit orator uocatur: in differendi uerò ratione distincta sunt nomina. nam qui studio fallendi ducitur, sophista, qui autem facultatem quidem habet fallendi, sed ea non utitur, dialecticus appellatur. Sed agè iam de ipsa arte dicere aggrediamur, & quòmodo, quibusq; argumentationibus ea, quæ proposita sunt, assequi poterimus, rursus ergo, tanquam à principio, naturam eius definiendo aperiamus, deinde etiam de reliquis dicamus.

EST igitur Rhetorica uis quædam, ac facultas inueniendi, quid in quaq; re sit ad persuadendum accommodatum. hoc enim nullius artis alterius officium est: nam artes aliæ singulæ tantùm ea docere, ac probare contendunt, quæ materiæ illius sunt, in qua uersantur: ut medicina, quid salubre, quid insalubre sit, geometria, quæ sint euenta, quæ magnitudinibus accidunt, arithmetica numeros, eodem modo aliæ artes, & scientiæ. Rhetorica uerò de omni, penè dixerim, proposita quæstione appositè ad persuadendum dicere potest. Atq; ideò dicimus, eam non in aliquo proprio, aut definito genere artis suæ uim habere. Probationum autem aliæ quidem expertes artis, aliæ uerò artificiosæ sunt. Expertes artis eas uoco, quæ nostra opera non pariuntur, sed extrinsecus assumuntur, ut testimonia, & quæstiones, & eius generis cæteræ: artificiosas

autem eas, quas artis præsidio discimus, & cùm inhæreant in ipsa re, reperiri industria nostra, atq; inde erui possunt ita in superiore genere de tractandis argumentis, in hoc etiam de inueniendis cogitatum est. Earum verò probationum, quas dicendo acquirimus, tria genera sunt, nam aliæ in uita, ac moribus oratoris positæ sunt; aliæ in permouendo, atq; afficiendo, prout opus fuerit, auditore; aliæ denique in ipsa oratione, cùm aut probatur aliquid, aut probari uidetur. Quæ à uita, & moribus probatio nascitur, ea tunc fit; cùm ita habetur oratio, ut eum, qui dicit, dignum, cui fides habeatur, uideri faciat, probis enim uiris & magis, & celerius credimus; atq; hoc generatim in omnibus quidem rebus: at in ijs præcipuè, quæ certò sciri non possunt, sed uariè traduntur, omnino bonorum uirorum sententijs acquiescimus. hoc autem etiam ipso genere orationis consequi oportet: neq; satis est, est oratorem antè conceptam de se, bonam opinionem ad dicendum adferre. neq; enim audiendi sunt quidam artis scriptores, qui oratoris antè perspectam probitatem in arte collocant; tanquam si boni mores, ad tempus oratione expressi, nullam ad persuadendum uim haberent, quin ausim dicere, maximam ferè omnium uim fidei faciendæ in moribus exprimendis esse positam. Alterum genus probationis. quod ab auditoribus proficiscitur, fit, cùm motum aliquem animi miscet oratio. neq; enim eodem modo de aliqua re iudicamus; cùm mœremus & gaudemus, aut cùm diligimus & odio prosequimur: qua in una re tantùm eos laborasse dicimus, qui hactenus de Arte dicendi conscripserunt, sed de his omnibus

ſigillatim tractabimus, cùm motiones animorum explicabimus, tertium probationis genus oratione fit; cùm aut uerum, aut, quod ueri ſpeciem habet, concludimus, ex eis argumenta ducentes, quæ in quaq; re ſunt ad perſuadendum accomodata. Cùm igitur omnes artificioſæ probationes per hæc fiant: perſpicuum eſt, eum ſolum hæc tria conſequi poſſe, qui diſſerendi rationem, & morum atq; uirtutum cognitionem, & perturbationum animi naturam perceperit; ut ſciat, quid unaquæq; perturbatio ſit, & qualis, & ex quibus excitetur, & quòmodo. Itaq; fit, ut Rhetorica ſit propago quædam, & quaſi pullulatio Dialecticæ; & facultatis eius, quæ de moribus tractat. quam rectè ciuilem ſcientiam appellabimus. atq; ideò Rhetorica ſibi habitum, ac formam ſcientiæ ciuilis inducit: & qui huic arti incumbunt, partim ignoratione rerum, partim inani gloria ducti, partim alijs etiam humanis, cauſis ciuilem ſe tenere ſcientiam profitentur; cùm particula tantùm quædam, & imago Dialecticæ ſit, quemádmodum initio diximus, neutra enim earum alicuius definitæ rei ſcientia eſt; ut quærat, quómodo res ea ſe ſe habeat: ſed facultates quædam ſunt inueniendi, quid in quaq; re probabiliter dici poſſit. Iam igitur de utriuſq; ui ac poteſtate, quóq; modo inter ſe coniunctæ ſint, ſatis (ut opinor) dictum eſt. In probationibus autem, quæ aut uerè demonſtrant, aut tantùm uidentur demonſtrare, quemádmodum in Dialecticis inductio eſt, & uerus ſyllogiſmus, & prætcrea tantùm apparens ſyllogiſmus; ita etiam in hac arte: exemplum enim inductio eſt, anthymema uerò ſyllogiſ-

mus. uoco autem ego enthymema quidem, oratorium syllogismum, exemplum autem inductionem oratoriam. omnes enim oratores cùm aliquid dicendo probare uolunt, aut exemplis, aut enthymematibus utuntur: & praeter haec nihil habent. Quare si omnino necesse est, eum, qui probare aliquid uelit, aut syllogismo, aut inductione uti, quod ex ijs, quae sunt a nobis, in libris Analyticis explicata, perspicuum est: necessitas cogit, ut utriusq; illorum natura utriq; eorum par, atq; eadem sit. Quae autem differentia sit exempli, & enthymematis facilè ex topicis intelligi potest. ibi enim de syllogismo, & inductione iam anteà dictum est. nam cùm ex pluribus, & similibus ita, ut uolumus, rem se habere ostendimus, ibi quidem inductio est, at in hac arte exemplum. neq; illud dubium est, artem ipsam, facultatemq; dicendi hoc utrunq; in se bonum habere. ut enim in libris de disserendi ratione, quos Methodicos inscripsimus, iam à nobis anteà dictum est, sic etiam in his de Arte dicendi res se habet. Cum uerò, quibusdam propositis, aliud quiddam ab eis eorum causa contingit eò, quòd illa uel generatim uera sint, uel plerunq; fiant; in Dialectica quidem syllogismus, in Rhetorica uerò enthymema uocatur. sunt enim dictiones quaedam oratoriae, quae potissimùm exemplis constant, sunt etiam, quae totae argumentis & enthymematibus conficiantur: sicuti oratores quidam exemplis magis, quidam argumentis delectantur. orationes autem, quae constant exemplis, sunt quidem ad dicendum accommodatae non minùs, quàm aliae, sed illae, quae sunt enthymematibus refertae, maiore quodam impetu animos commouent.

Verùm quæ sit urtiusq; causa, quoq; modo sit utroq; utendum, alio in loco. postea, dicemus nunc autem de ijs, quæ tractare cœpimus, magis enucleatè, distinctéq; differamus. Nam quod probabile est, id est eius naturæ, ut per se esse non possit; sed alicui semper probabile sit, id autem duplex est: aliud enim simul, atq; auditum est, ex ui sua probatur, & creditur, aliud autem arte indiget, ut propositis rationibus demonstretur, nulla uerò ars est, quæ, quid in singulis rebus fieri debeat, consideret: ut medecina non docet, quid Socrati, aut Calliæ salubre, sit, sed quid homini sic affecto, aut cunctis, qui eodem morbo laborant. hoc enim ad artem spectat, quod autem singulare est, atq; indiuiduum, id infinitum habetur, & nulla scientia comprehendi potest, neq; igitur Rhetorica probabile quæret eiusmodi, quod unius alicuius opinioni conueniat, ut Socratis, aut Hippiæ, sed, quod omnibus, qui ita animo sunt affecti: quemádmodum etiam Dialectica. nam neq; illa ita ratiocinatur, ut undiq; arripiat sine ullo discrimine, quæ alicui uideantur, siquidem etiam delirìs hominibus probabilia quædam uidentur: sed ex ijs argumentatur, quæ ratione allata probari possunt. Rhetorica uerò ex ijs, quæ in consultationem uenire consueuerunt. Est enim artis oratoriæ proprium munus ea tractare, de quibus consultamus, & quorum adbuc arteis traditas non habemus, & apud auditores eiusmodi, qui per multas rationes acutè rem intelligere non possunt, neq; procul posita ac longinquiora spectare. deliberamus autem de rebus illis, quæ uidentur in utranq; partem cadere posse: de ijs uerò, quæ nullo modo fieri

potest, ut aliter aut fuerint, aut futura sint, aut sint, nemo est, qui deliberet; si modò, ea ita se habere intelligat, neq; enim in rebus eiusmodi quisquam aliter, quàm eo modo tantùm, consilium dare potest. Accidit autem ijs, qui aliquid ratione concludunt, ut quædam aliquando colligant ex rebus anteà conclusis: quædam autem ex rebus, quæ nondum quidem conclusæ sunt, sed probatione indigent eò, quòd minimè probabiles esse uideantur. quorum alterum necesse est, difficile esse ad intelligendum ob longitudinem, disceptatorem enim rudem esse ponimus, atq; in disciplinis minimè uersatum: alterum autem ad persuadendum haudquaquam accommodatum eò, quòd neq; ex rebus manifestis, neq; ex probabilibus proficiscatur, Itaq; necesse est enthymema, atq; exemplum ex rebus eiusmodi esse, quæ nihil in se firmitatis habent; sed aliter atq; aliter se habere possunt, ut exēplum quidem inductionis, enthymema uerò syllogismi speciem ac imaginem habeat. Ex paucis autem, & sæpè ex paucioribus enthymema fit, quàm primus ille atq; integer syllogismus. siquid enim notum, atq; exploratum fuerit, id sanè nihil attinet dicere: quoniam ipse auditor illud adiungit: ut siquis probare uelit, Doricum certamen uicisse, in quo uictor corona donatur, satis erit dicere. Vicit enim Olympia, quòd autem in Olympijs uictor corona donetur, non opus est addere: omnes enim hoc sciunt. Pauca uerò necessaria sunt eorum, ex quibus oratorij syllogismi conficiuntur. maiori enim ex parte, quæ in iudicium, ac deliberationem ueniunt, etiam aliter se habere possunt. solent enim homines de ijs rebus deliberare, & cogitare, quas in uita gerunt;

quæ uerò aguntur, eiusdem generis omnia sunt; neq; quicquam, pene dixerim, eorum ex necessitate fit. hæc autem ipsa, quæ plerunq; fiunt, nec eodem modo se semper habent, necesse est ex propositionibus eiusdem naturæ confirmari; sicuti necessaria ex necessarijs probantur: quod ex analyticis libris clariùs intelligi potest. Quare perspicuum est, eorum, ex quibus enthymemata fiunt, aliqua quidem esse necessaria; sed plurima ex eis esse talia, quæ plerunq; tantùm sine ulla necessitate fiunt. ducuntur enim enthymemata ex uerisimilibus, & signis. itaq; necesse est, ut horum utrunq; alteri eorum respondeat, atq; idem sit. nam uerisimile est tanquam id, quod plerunq; fit: non tamen absolutè, sicuti quidam existimant; sed quòd in eis uersetur, quæ aliter etiam euenire possunt: & quòd ita se habeat ad id, cuius est uerisimile sicuti se habet id, quod generatim atq; uniuersè fit, ad id, quod fit sigillatim & in parte. Signorum uerò duo sunt genera: quorum alterum ita se habet ad id, cuius est signum, sicuti quod in parte fit, ad id, quod in uniuerso genere, alterum autem sicuti, quod in uniuerso genere fit, ad id, quo in parte. quin ex his ipsis id signum, quod necessarium est, indicium uocatur uel propria nota. quod autem non est necessarium, caret certo ac proprio nomine, quo ab alijs distinguatur. At uerò necessaria illa uoco ex quibus syllogismus ac firma conclusio fit. quocirca genus hoc signorum tecmerium dicitur, hoc est, indicium ac propria nota. cùm enim id, quod dixerint, nullo modo solui posse existimant: tunc opinantur, id signum tecmerium esse, atq; ita ipsum appellant.

tanquam, quod iam probatum, atq; confectum sit. prisca enim Grecorum lingua τέκμαρ, idem erat, quod extremũ atq; ultimum, genus autem illud signorũ quod, ita se habet ad id, cuius signum est, sicuti singulæ res ad uniuersum genus, tale est, ut, siquis affirmaret, signum esse uiros sapienteis esse etiam iustos, quia Socrates erat sapiens, & iustus hoc quidem certè signũ est sed, facilè dissolui ac refelli potest, etiam si uerum fuerit id, quod dicitur. nihil enim in se firmi habet, neq; necessariò concluditur. Quòd siquis ita dicat, Hunc hominem ægrotare signum est eò, quód febri laborat; aut, Hæc mulier peperit, quoniam lac habet: iam hoc erit firmum, & necessariè conclusum. atq; hoc signorum genus solum tecmerium ac propria nota uocatur, solúmq; si uerum fuerit id, quod dicitur, refelli non potest. Alterum genus signorum, quod ita se habet ad id, cuius est signum, sicuti, quod est in uniuerso genere, ad id, quod in parte est, fit hoc modo, ut, siquis diceret, Hunc hominem febri laborare signũ est eò, quòd crebrò respirat. sed hoc facilè solui potest, etiam si uerum fuerit, quoniam accidit etiam eum, qui febri non laborat, aliquãdo crebrò respirare. Quid igitur uerisimile sit, et quid signum, et propria nota, quáq; ratione differant, satis pro tempore dictum sit. planiùs enim, atq; dilucidiùs de his omnibus, et qua de causa partim quidem nihil certi concludant, partim autẽ cõclusionem firmant stabilémq; habeant, in Analyticis libris iam anteà disputauimus. Quòd autem exemplum sit idem, quod inductiò, et quibus in rebus inductio sit, ostensum est. sed tamen non ita se habet, ut pars ad totum, neq; ut totum, ad partem, neq; ut totum, ad totum, uerùm, ut pars ad partem,

& quod simile est, ad id cui est simile. cùm enim ambo illa, quæ sumuntur, sub eodem genere posita fuerint, & alterum altero notius & apertius sit, tunc id exemplum est, ut, siquis probare uelit, Dionysium appetere dominatum regium, cum salutis suæ custodes petat; & dicat, Pisistratum anteà custodes petijsse, cùm regnum appeteret, &, cùm eos impetrasset, tyrannidem occupasse; Theagenemq; idem Megaris fecisse, & alios, quoscunq; nouerit, idem fecisse, omnes exemplum fient Dionysij, quem adhuc ignorant, an ea de causa custodes petat. hæc enim omnia sub eodem genere ac proposito continentur; quòd, quicunq; regnum appetit, custodes salutis suæ petit. Iam igitur unde probationes illæ ducuntur, quæ speciem habent demonstrandi, declaratum est. In ipsis autem enthymematibus maxima est differentia, quæ omnes ferè plurimùm fallit: atq; eadem est enthymematum differentia, quæ in disserendi ratione syllogismorum est. nam enthymemata quædam sunt ipsius artis dicendi propria; sicuti syllogismi etiam quidam Dialecticæ proprij sunt. quædam autem ad alias arteis, & facultates pertinent; quæ uel iam inuentæ sunt, & excultæ, uel nondum planè cognitæ, penitúsq; perspectæ sunt. Itaq; sæpe fit, ut auditores fallant: & qui eiusmodi enthymemata magis, quàm conueniat, amplectuntur, artis oratoriæ fineis transiliunt. hoc autem, quod dico, clarius & apertius erit, si pluribus uerbis explicetur. Eos enim ego Dialecticos, & oratorios syllogismos uoco, qui ducuntur ex locis, in quibus latent argumenta. Loci uerò dicuntur ij; qui communiter de rebus, quæ ad mores, & ad naturam,

& ad ciuilem ſcientiam pertinent, & deniq; ad alia multa, quæ ſpecie inter ſe differant, argumenta continent: ut locus, qui ex maiore, & minore dicitur, neq; enim ex hoc loco magis de rebus iuſtis, quàm de rebus naturalibus, aut de qualibet alia re, uel ſyllogiſmo concludere aliquid, uel enthymemate probare licet. atqui hæc ſine dubio ſpecie differunt. Propria uerò *cuiuſq; artis argumenta ſunt, que conſtant è propoſitonibus, ab arte illa ipſa deſumptis, exempli gratia, in rebus naturalibus propoſitiones ſunt, ex quibus nemo poterit aut enthymema, aut ſyllogiſmum formare, qui ad uitam, & mores pertineat, & in moralibus rebus ſunt aliæ propoſitiones, ex quibus nihil concludit poteſt, quod ad naturam ſpectet: atq; eadem eſt in cæteris omnibus ratio. illa uerò argumenta, quæ communiter ex locis ſumuntur, neminem poſſunt huius, aut illius artis peritum facere, quoniam nullam habent certam ſibi ſubiectam materiam: atqui proprias artium propoſitiones quantò quis exquiſitiores elegerit, tantò magis à propoſito ſuo abberrabit, & in alia ſcientia uerſabitur, quàm in* Dialectica, *aut* Rhetorica. *ſi enim ad alicuius artis principia peruenerit: iam non erit* Dialectica, *aut* Rhetorica, *ſed erit illa ipſa ars, cuius ea principia fuerint. maiorem autem partem enthymemata fiunt ex propoſitionibus illis, quæ propriæ peculiareſq; ſunt alicuius artis, è communibus autem locis longè pauciora.* Quemádmodum igitur in Topicis, *ita etiam in hoc opere diſtinguendæ ſunt enthymematum ſpecies, & loci, undè ſumuntur argumenta: uoco autem ſpecies enthymematum, proprias cuiuſq; generis propoſitiones, locos uerò ſedes argumentorum.*

æqualiter omnibus communeis. prius igitur de formis enthymematum, quàm de locis, dicamus. ac primò Rhetoricæ genera uideamus;ut,cùm ea,quot numero sint, explicuerimus, sigillatim deinde cuiusq; generis elementa,propositionésq; tractemus.

SVNT autem Rhetoricæ genera numero tria: tot enim etiam auditorum genera reperiuntur. nam ex tribus rebus oratio constat, ex eo qui dicit, ex materia de qua dicitur,ex eo apud quem uerba fiunt. quin etiam cuiuslibet orationis finis ad auditorem refertur. Necesse est autem, ut is, qui audit, uel auscultator tantùm sit, uel etiam disceptator, disceptator uerò,qui uel de præteritis statuat,uel de futuris: & de futuris quidem statuit,ut is qui in concione dicentem audit: de præteritis autem, ut iudex. at uerò auscultator de oratoris facultate iudicat. Quare necesse est tria causarum esse genera, deliberationis, iudicij, exornationis. Deliberationis autem duæ sunt partes; altera suasio, altera dissuasio. nam & qui priuatè de re aliqua deliberant, & qui publicè concionãtur, semper horum alterutrum efficiunt. iudicij uerò partes sunt accusatio, & defensio: qui enim in iudicio uersantur, horum alterum facere oportet. exornationis deniq; partes sunt laus, & uituperatio. Quin etiam horum trium generum tempora distincta sunt. nam deliberationi futurum tempus datur:qui enim deliberat, siue suadeat, siue dissuadeat, de futuris deliberat. iudicio uerò præteritum tempus est propositum. nam de rebus iam factis semper hic quidem accusat, ille autem defendit, exornationis maximè quidem proprium est præsens tempus. qui enim

laudant, uel uituperant aliquem, ea quæ tunc in eo sunt, considerant; sed tamen etiam præterita reminiscentes commemorant, & de futuris coniecturam faciunt. Finis præterea cuiq; generi propositus est; & cùm tria sint genera, tres etiam erunt fines. nam in deliberando finis est utilitas, & detrimentum. qui enim suadet aliquid, illud, tanquam melius, suadet; & qui dissuadet, tanquam deterius, dissuadet: alia uerò omnia huc referuntur; ut siquid iustum aut iniustum, honestum aut turpe dicatur. in iudicijs, quid æquum, aut iniquum sit, quæritur: siqua uerò sunt alia, huc referuntur. in exornationibus, qui laudant & uituperant, honestum & turpe sibi proponunt; & reliqua omnia huc referunt. Quòd autem hi sint fines, unicuiq; generi propositi, illud apertè declarat, quòd de alijs rebus interdum ne contendunt quidem; ut in iudicio, quin fecerit, aut quin læserit: sed nemo unquam, iniustè se fecisse, fateretur: alioquin omnis statim controuersia tolleretur. eodem modo, qui consulunt, alia sæpenumero non curant; sed nunquam faterentur, se uel inutilia suadere, uel ab utilibus retrahere. quin sæpè non uerentur dicere, non esse iniustum, aut finitimos populos, aut eos, qui nihil læserunt, in seruitutem redigere. simili ratione, qui laudant aut uituperant, non illud attendunt, utrùm is, de quo dicunt, utilia an inutilia fecerit: sed etiam in magna sæpe laude ponunt, siquis, utilitate propria neglecta, honestum aliquid effecerit: ut Achillem in eo laudant, quòd opitulatus est Patroclo sodali suo, quamuis sciret ea de causa se moriturum, cùm liceret ei uiuere. huc igitur

mors eiusmodi in primis honesta fuit, uita uerò fuisset utilis. Perspicuum est autem ex ijs, quæ dicta sunt, non aliter hæc tractari posse; nisi quis primò eorum propositiones habuerit, propositiones uerò rhetorum, sunt propriæ rerum notæ, uerisimilia, & signa: nam omnis syllogismus ex propositionibus constatur, enthymema uerò syllogsmus quidam est, qui constat ex prædictis rhetorum propositionibus. Sed quia, quæ fieri nullo modo possunt, ea neq; possint iam esse facta, neq; posteà fieri: (nam ea tantùm fiunt, quæ fieri possunt, eodem modo, quæ nunquam fuerunt, neq; futura sunt, ea, non fieri potest, ut aut facta sint, aut unquam fiant.) ideò necesse est, ut qui consulit, & qui in iudicio, & qui in demonctratiuo genere uersatur, propositiones habeat de eo, quod fieri potest, aut non potest: ex quibus intelligatur, utrùm res facta sit an non facta, & utrùm futura sit an non. Prætérea, cum omnes, qui laudant & uituperant, qui suadent & dissuadent, qui accusant & defendunt, non solùm prædicta demonstrare conentur; sed etiam, rem uel magnam uel paruam esse, uel bonam uel malam, uel honestam uel turpem, uel æquam uel iniquam, aut per se consideratam aut aliarum comparatione: perspicuum est, eos etiam oportere de magnitudine & paruitate rerum, & de maiori & minori propositiones habere, atq; illas & generatim et sigillatim; ut, quod maius bonum aut minus, quod maius peccatum aut meritum, & de alijs eodem modo. Sed hactenus dictum est, quarum rerum præpositiones sibi parare oratorem necesse est. deinceps uerò de unoquoq; genere separatim dicemus: ut, quæ sint

ea, ex quibus deliberatiuo conficitur; & , ex quibus orationes demonstratiuæ, tertiò uerò, de quibus est iudicium:

AC primò quidem uidendum est, in quibus bonis aut malis uersetur is, qui deliberat: neq; enim uersatur in omnibus; sed in eis tantùm, quæ naturam eam habent, ut & fieri & non fieri possint. quæcunq; uerò necessariè uel iam sunt, uel posthàc erunt, uel quæ fieri non potest ut aut nunc sint, aut aliquando fiant; de ijs sanè deliberatio non est. Neq; tamen de omnibus, quæ contingere solent, est deliberatio: cùm aliqua uel à natura, uel à fortuna bona sint, quæ aut contingere, aut non contingere possunt, de quibus nemo deliberare potest. Sed planum est in ijs esse deliberationem, de quibus consultamus. ea uerò sunt, quæ ad nos tantùm referri possunt: & quorum principium agendi in nostro arbitrio potestateq; situm est. nam usq; eò consultando procedimus; donec inuenerimus, utrùm à nobis ea fieri, an non fieri possint. Singula igitur diligenter enumerare, atq; in species digerere, de quibus statuere solent, & quantùm fieri posset ex ueritate perpendere, nihil opus est in præsentia, neq; enim hoc Rhetoricæ artis officium est, sed alterius, quæ diligentiùs & accuratiùs ueritatem inuestiget. tantùm uerò abest, ut aliquid Rhetoricæ detrahamus, ut etiam ei longè plura concedamus, quàm re uera concedi debeant. Quod enim anteà diximus, uerum est: nempe Rhetoricam ex analytica scientia, & parte ciuilis facultatis, quæ in moribus uersatur, esse conflatam. similis est autem partim quidem Dialecticæ, partim uerò sophisticis di-

ſputationibus. Quòd ſiquis uel Dialecticam, uel hanc artem, non tanquam facultates, ſed tanquam ſcientias, exquiſitiùs tractare uoluerit, imprudens earum naturam penitùs euertet eò quòd, illas ornandi ſtudio captus, tranſeat in ſcientias, quæ iam res aliquas certas, in quibus uerſentur, ſubiectas habent; non autem rationes, & argumenta tantùm. uerùm nos, quæ utilitatem afferant huic arti: in præſentia pertractemus, ita tamen, ut exquiſitam eorum explicationem ciuili ſcientiæ relinquamus.

RES igitur maximæ, de quibus omnes ferè conſultant, & de quibus deliberantes in concione ſententiam dicunt, quinq; numero ſunt, hoc eſt, de uectigalibus, de bello & pace, de cuſtodia regionis, de ijs quæ importantur & exportantur, de ferendis legibus. Itaq; ſiquis de uectigalibus benè conſulturus eſt, eum redditus ciuitatis noſſe oportet, quot, qualesúe ſint: ut, ſiquis negligentia relictus ſit, adiungatur, & ſiquis minor eſt, quàm confici posſit, augeatur. prætérea publicos ciuitatis ſumptus noſſe debet: ut, ſiquis ſuperuacaneus eſt, adimatur; &, ſiquis maior eſt, quàm conueniat, minuatur. non enim ſolùm bona amplificando ditiores euadunt homines, ſed etiam ſumptus detrahendo. hæc autem non tantùm ex priuatarum rerum ſcientia poſſunt intelligi. ſed etiam hiſtoriarum peritum eſſe oportet, qui benè de his conſulturus ſit, ut ſciat, quómodo aliæ nationes, ad hanc rem idoneas rationes inuenerint. Qui uerò de bello & pace conſulturus eſt, copias ciuitatis noſſe debet; & quæ paratæ iam ſint, & quæ parari posſint: qualesq; ſint & illæ, quæ ſunt in promptu; &

illæ, quæ præterea possunt adiungi: quin etiam quæ bella gesserit, & quo exitu. neq; tantùm propriæ ciuitatis bella, sed etiam finitimarum ciuitatum expĕdere opus est; & præterea uireis eorum, contra quos bellum fore existimatur: ut cum potentioribus pax habeatur, cum inferioribus, in eorum, quibus consilium datur, arbitrio sit, utrùm bellum gerere uelint. copias quoq; spectare oportet, utrùm similes an dissimiles sint: nam hac de causa sæpe contingit, uel superiores in bello uel inferiores esse. præter hæc etiam opus est, nō tantùm suæ Reip. *bella, sed aliorum etiam populorum animaduertere, &, quem exitum illa habuerint, spectare: nam è similibus rebus similia euenire consueuerunt.* De *custodia regionis qui dicturus est, scire debet, qua ratione custodiri possit, & quot ei rei copiæ, qualesq; sint necessariæ, præterea locos, ubi præsidia sint collocanda, quæ, nisi sit peritus regionis, scire non poterit.* Atq; *hæc ideò noscenda sunt, ut, si minor sit, quàm oporteat, augeatur custodia, si qua redundans, auferatur, & ad locos magis opportunos traducatur.* De *annona uidendum erit, quanta, qualisq; ciuitati sufficere possit, &, cuius generis sit ea, quæ ibi nascitur, & quæ aliunde importatur: &, quæ sint eæ res, quas exportare, & quas importare oporteat; ut conuentiones & pactiones cum eis fiant, quibuscum opus est. duo sunt enim hominum genera, quos obseruare necesse est, ne à ciuibus offendantur; nempè, qui potentiores sunt, & qui rebus suppeditandis utile esse possunt.* H*æc omnia subtiliter uidendi facultatem habeat oportet, qui de ciuitatis securitate consulturus est.* Sed *illud non parui pon-*

deris est ferendarũ legum rationem intelligere, cùm in legibus posita sit totius ciuitatis salus. Itaq; scire necesse est, quot sint Rerump. genera, & quæ cuiq; generi prosint, & quæ interitum afferant: siue illa Reip. propria sint, siue aliena, & ei contraria. uoco autem ea propria Reip. quæ interitum afferant, quoniam, uno excepto optimo ciuitatis statu, reliquæ omnes Resp. et cùm remittuntur: & cùm efferuntur intereunt: ut popularis status non solùm remissus fit imbecillior, & tandem in paucorum dominatum delabitur sed etiam, si uehementer efferatur, interit, quemádmodum uitia prauitatesq; nasi, qui uel grypus, uel simus sit, non tantùm remissæ ad mediam rectamq; formam ueniunt, sed etiam uehementer auctæ, ut si ualde fiat grypus, aut simus nasus, eò tandem perueniant, ut ne nasi quidẽ formam nasus habere uideatur. Illud autem in ferendis legibus utilissimum est, non solùm aduertere & considerare, quísnam Reip. status anteacto tempore profuerit; sed etiam apud exteras nationes, quæ Reip. species, quibus hominibus conueniant. itaq; perspicuum est ad legum ferendarum scientiam plurimùm conducere terrarum peragrationem, in qua multarum gentium instituta, legesq; licet agnoscere. at uerò in consilijs publicis historiarum, & antiquitatis cognitio mirificè utilis est. Sed hæc omnia uidere, ciuilis scientiæ non autem Rhetoricæ proprium officium est. Res igitur maximæ, quarum cognitionem eum habere oportet, qui benè consulturus sit, hæc ferè sunt. deinceps uerò dicamus, quòmodo uel ex his ipsis, uel ex alijs, quæ in deliberationem cadunt, & ad suadendum, & ad dissuadendum argumenta ducere possimus.

EST Autem & priuatim singulis, & publicè ferè omnibus finis quidam propositus, ad quem aciem mentis dirigentes, omnia uel expetunt, uel fugiunt: Atq; (ut in summa dicam) ea est felicitas, & partes eius. Quare sumamus, exempli gratia, non subtiliter quidem, sed simpliciter, quid felicitas sit, & ex quibus constent eius partes. de hac enim, & de ijs quæ ad hanc referuntur, & de contrarijs huic omnes suasiones, & dissuasiones esse solent: quæ enim felicitatem efficere possunt, aut aliquam eius partem, aut ex minore maiorem, ea sunt amplectenda, quæ uerò illã uel corrumpũt, uel impediunt, uel cõtraria sunt, omnino sunt fugiẽda. Ponamus igitur, felicitatem, esse uitæ prosperitatem, cum uirtute coniunctam, uel possessionem earum rerum, quibus uita contenta sit, uel uitam cum securitate iucundissimam, uel bonum, firmumq; statum possessionum, & corporum, cum facultate custodiendi, atq; amplificandi: omnes enim ferè confitentur, felicitatem aut unum horum, aut plura simul esse. Quod si felicitas est huiusmodi: necesse est, eius parteis esse nobilitatem, gratiam, amiciam proborum hominum, diuitias, bonam prolem, multitudinem filiorum, facilem senectutem, prætereà corporis uirtutes, ut bonam ualetudinem, pulchritudinem, uireis, magnitudinem, certandi robur: quin etiam gloriam, honorem, prosperam fortunam, uirtutem, atq; eius parteis, prudentiam, fortitudinem, iusticiam, temperantiam. hac enim ratione nullius rei ad benè, beateq; uiuendum indigebit is, cui bona omnia & quæ in eo sunt, & quæ extrinsecus adueniunt, affatim adfuerint: nam, præter hæc, nulla

bona sunt. In ipso uerò sunt ea, quæ uel in animo sunt, uel in corpore. extrinsecus adueniunt, ut nobilitas, amici, pecuniæ, honor, opes etiam atq; fortunam adesse oportere censemus: sic enim fiet uita securissima. Hæc igitur singula, quid sint, definiendo aperiemus.

NOBILITAS gentis, & ciuitatis ea est, si ipsa ex sese suos ciueis genuit, uel saltem uetustam originem habuit, & si primi ductores eius illustres fuerunt. & si multi principes, atq; imperatores ex ea nati sunt, quos æmulari alij studeant. Priuata uerò nobilitas uel à uiris uel à mulieribus pendet, & cùm utriq; legitimè coniuncti sunt, & quemádmodum etiam in ciuitate, cùm primi auctores generis clari fuerunt uel uirtute, uel diuitijs, uel alia re, quæ in precio apud homines sit, & si ex ea familia multi illustres fuerunt & uiri & mulieres, & iuuens & seniores. Bona uerò proles, & multitudo filiorum, quid sit, omnibus notum est. Atq; in Rep. bona proles esse intelligitur, cùm multi, boniq; iuuenes in ea fuerint: & bona dicitur uel ex uirtute corporis, ut, cùm magnitudinem, pulchritudinem, uireis, certandi robur habet; uel ex uirtute animi: nam temperantia, & fortitudo iuuenis uirtutes sunt, priuatim autem bona proles, & multitudo filiorem intelligitur, cùm quis multos, & huiusmodi uirtutibus instructos, habet filios & mareis, & fœminas. Fœminarum uirtus in corpore, uenustas, & magnitudo est, in animo, temperantia, & sedulitas, studiumq; suorum operum, modò tamen ne incidat in illiberalitatem, similiter autem & priuatim & publicè, & in uiris & mulieribus ut hæc singula sint, studere oportet.

nam qui impudicas habent mulieres, ut Lacedæmonij, dimidia ferè felicitatis parte carent. Diuitiarum partes, sunt pecuniæ, prædiorum multitudo, regionum possesſiones; & prætereà supellectilium copia, & pecudum, & seruorum: quæ res multitudine, & magnitudine, & pulchritudine excellant, & omnia secura, liberalia, & utilia sint. Dicuntur autem utiila ea, quæ magis fructuosa sunt, liberalia uerò, quæ animi uoluptatisq; gratia possidentur. fructuosa illa uoco, undè redditus uectigaliaq; capiuntur, uoluptuaria, è quibus nihil, præter usum, capitur, quod aliquo precio dignum sit. Securitatis ille finis est, ut eo in loco, atq; eo modo prædia possideantur, ut eorum usus in domini arbitrio sit. id uerò alicuius proprium esse, aut non esse dicitur, cùm in eius potestate est alienare: dico autem alienare, donare, & uendere omninò diuitem esse magis in usu, quàm in possesſione situm est: nam huiusmodi rerum actus, atq; usus ipsæ diuitiæ sunt. Bona existimatio, est urtute præditum ab omnibus iudicari, uel tale aliquid in se habere. quod omnes expetant, aut multi, aut boni uiri, aut prudentes. Honor autem, est signum gloriæ, ex plurimis in alios meritis comparatæ. Iustè uerò maximeq; honore afficiunt ij, qui iam beneficia contulerunt. uerùmtamen etiam ille solet honorari, qui alijs benefaciendi facultatem habet. Id autem beneficium honore dignum putatur, uel quod ad salutem uitamq; tuendam pertinet, uel ad opes, uel ad huiusmodi bonum aliquod, cuius non sit facilis acquisitio, quodq; sine magno labore paratur, uel semper,

uel eo in loco, uel eo tempore: multi enim propter res quasdam, quæ paruæ uidentur, honorem assequuntur, sed id aut propter modum, aut propter occasionem accidit. Honoris species sunt immolationes, monumenta uel carmine uel soluta oratione conscripta, præmia certa, luci, superiores insidendo loci, sepulchra, imagines, & publica cibaria, &, quibus barbari utuntur, habitus adorantium, & conspectus euitationes; munera, quæ apud singulas genteis in precio sunt. Etenim munus, est & possessionis largitio, & honoris indicium. quo fit, ut auari, & ambitiosi munerum sint appetentes, nam utriq; in eis inueniunt, quod concupiscunt: est enim in illis utilitas, quam appetunt auari, & honor, cui maximè student ambitiosi. Corporis uirtus, est bona ualetudo. Quæ ita accipienda est, ut morbo uacuum sit corpus, & ad usus benè constitutum. multi enim sano corpore sunt, ut Herodicus dicitur, quos nemo tamen ob eam ualetudinem beatos iudicaret eò, quòd uel ab omnibus humanis actionibus, uel ab earum maxima parte se abstinent. Pulchritudo non eadem est in omni ætate, sed diuersa. nam adolescentis pulchritudo est, si corpus ita cōstitutū habet, ut ad labores sustinendos utile sit, uel ad cursum, uel ad inferendam uim; & si quandam ore suauitatem præferat, quæ spectanteis uoluptate compleat hac de causa pentathli pulcherrimi habentur, quòd ad uim inferendam, & ad celeritatem simul apti sunt. Viri autem, &, qui iam constanti ætate sit, pulchritudo est; ut corpus ad militareis labores idoneum habeat, & oris suauitatem, cum quodam terrore coniunctam, præferat, Senis deniq; pulchritudo est, si corpus habeat

necessarijs laboribus largè sufficiens, & si nullam ore tristitiam ostendat eò, quòd ijs morbis careat, qui senectutem deprauare solent. Vires ex eo intelliguntur, cùm quis eam facultatem habet, ut alterum moueat, quomodocunq; uoluerit. Necesse est autem alterum mouere uel trahendo, uel impellendo, uel tollendo, uel deprimendo, uel collidendo. quare robustus ille ualensq; aut his omnibus, aut quibusdam horum ualebit. Magnitudinis uirtus ea est, cùm quis & longitudine, & altitudine, & latiudine multos alios antecedit, modò ne tantò maior sit, ut propter exuperantiam corporis motus tardiores efficiantur. Decertandi robur ex tribus constat; magnitudine, uiribus, & celeritate. nam & qui celer est, robustus appellatur: qui enim crura quodammodo uibrare, & celeriter mouere, atq; ex longinquo loco potest, is natura cursor est, qui uerò premere, fortiterq; tenere, ad luctam est idoneus, qui longè à se pellere. plagamq; inferre potest, is erit pugil. Sed qui in utrisq; ualet, hoc est lucta, & pugillatione, pancratiastes erit, qui in tribus illis omnibus, pentathlus uocatur. Bona senectus est, cùm tardè, atq; sine tristicia áduenit: neq; enim, qui celeriter senescit, bona senectute frui dici potest, neq;, qui serò quidem fit senes, uerùm cum multis, magnisq; doloribus. Ad bonam uerò senectutem & corporis uirtutes, & fortunæ bona concurrant oportet. nam, nisi sine morbo fuerit, & nisi uireis conseruet: non erit expers molestiarum, ac dolorum, nec uitam producere poterit, nec prosperam fortunam retinere. Est etiam alia ratio, qua quis etiam sine uiribus, & bona ualetudine diu uiu.ndi

facultatem inueniat: multi enim sine corporis uirtutibus in longum tempus uitam prorogant. sed in præsentia nihil opus est de huiusmodi rebus exquisitè disputare. Gratia uerò, bonorumq; uirorum amicicia quid sit, ignorari non potest, modò, quid sit amicus, intelligatur. Est enim is amicus, qui quæcunq; arbitratur ei, quem amat, bono esse, eius ipsius causa facit. cui igitur multi sunt huiusmodi, is gratiosus dicitur: cui uerò boni uiri tales sunt, is bonos amicos habere prædicatur. Prospera fortuna est, cùm, quæ à fortuna proueniunt bona uel omnia, uel plurima, uel maxima alicui uel fiunt, uel iam præstò adsunt. Est autem fortuna nonnullorum causa, quæ etiam ab artibus efficiuntur: sed plerunq; eorum causa est, quæ nulla arte fieri possunt, ut eorum, quæ natura quidem fiunt, sed etiam contra naturam fieri possunt. nam bonæ ualetudinis ars causa est, pulchritudinis autem, & magnitudinis ipsa natura. Omnino bona illa profiscuntur à fortuna, quæ maximè soleut inuidiam concitare. quin etiam eorum bonorum, quæ præter omnem rationem eueniunt, fortuna causa est: ut, si cæteri fratres deformes sunt, hic autem formosus, aut si thesaurum alij non uiderunt, hic autem inuênit; aut si is, qui propè stabat, iaculo percussus est, hic autem minimè, uel, qui anteà solebat frequentare, tunc non uênit. cùm alij, semel tantùm uenientes, interfecti sunt. hæc enim omnia fortunæ beneficio contingere uidentur. De uirtute, quoniam in exornatione maximè proprius est eius locus, cùm de laudando uerba faciemus, tunc quid statuendum sit, accuratè explicabimus. Quæ igitur spectare opor-

tet eos, qui ſuadent, tanquam futura, aut præſentia, perſpicuum eſt, & rurſus qui diſſuadent: ſunt enim eis, quæ iam dicta ſunt, contraria; Sed quoniam deliberanti propoſita eſt utilitas, & qui, deliberant, non de fine ipſo, ſed de ijs, quæ ſpectant ad finem deliberant; ea uerò ſunt, quæ in ſingulis actionibus proſunt. &, quod prodeſt, bonum eſt ideò de bono atq; utili generatim mihi dicendum, &, quæ ſint eius initia atq; elementa, quærendum arbitror.

PONAMVS ergo bonum id eſſe, quod ipſum propter ſe ſit expetendum, &, cuius gratia ſolemus aliud expetere: &, quod res omnes expetunt, uel ſaltem illæ, quæ ſenſu præditæ ſunt, uel intelligentiam habent, uel ſi eis intelligentia daretur, & quæcunq; ratio atq; intelligentia cuiq; dictaret. & quæcunq; ſingulis in rebus unicuiq; ratio tribuit, atq; aſſignat, ea ſunt unicuiq; bona. Illud quoq; bonum eſt, quo præſente res benè ſe habet, nec quicquam amplius deſiderat, &, quod per ſe ſufficiens eſt. quin etiam, quod hæc ipſa conficiendi, & cuſtodiendi uim habet, bonum eſt, & quod hæc eadem conſequuntur, & quod contraria depellit, Atq; interimit. Duobus autem modis aliquid eſſe conſequens dicitur, uel enim ſimul, uel poſteà: ut, ſiquis diſcit, conſequitur, ut ſciat, ſed poſteà, ſi benè ualet, conſequitur, ut ualeat, ſed ſimul. Quæ conficiendi uim habent, tribus modis dicuntur. partim, ut benè ualere, & corpus habere benè conſtitutum, conficiens eſt bonæ ualetudinis, partim, ut cibaria, quæ ſalubria ſunt, & conficientia ſanitatis, partim, ut exercitatio corporis, quæ ple-

runq;

runq; bonam efficit ualetudinem. His ita positis, necesse est, bonorum adeptiones esse bonas, atq; etiam malorum depulsiones: huic enim simul malum non habere consequens est; illi autem postea bonum habere. item etiam pro minore bono maioris adeptio, & pro maiore malo minoris bona est: nam id totum, quo maius minori præstat, fit illius quidem adeptio, huius autem depulsio. Virtutes etiam bonas esse necesse est, nam, qui eas possident e bene affecti sunt; & ipsæ multa, ac magna bona conficiunt: atq; earum laus in actione consistit. sed de singulis uirtutibus, quæ, qualesq; sint, alio in loco dicendum erit. Voluptas præterea bona est: omnes enim animantes naturæ instinctu eam expetunt. quare & quæ iucunda sunt, & quæ pulchra, bona esse, necesse est, iucunda enim sunt efficientia uoluptatis; rerum autem pulchrarum aliquæ iucundæ sunt, aliquæ ipsæ per se se sunt expetendæ. Vt autem sigillatim aliqua dicamus, hæc esse bona necesse est, primo felicitatem, quia per se expetenda est, & se ipsa est contenta, & eius gratia multa alia expetimus: deinde iusticiam, fortitudinem, magnanimitatem, magnificentiam, atq; alios huiusmodi animi habitus: sunt enim hæ uirtutes animi, tum bonam ualetudinem, pulchritudinem, cæteraq; eius generisq;, quæ corporis uirtutes sunt, & multarum rerum bonarum conficientes; ut bona ualetudo uoluptatis, & uitæ. itaq; res optima uidetur esse bona ualetudo, quoniam duas res efficiat, quæ plurimi ab hominibus æstimantur; hoc est uoluptatem, & uitam. Diuitiarum usus, fructusq; bonus est: hæc enim est possessionis uirtus, &

multorum commodorum conficiens. Amicus, & amicicia bona sunt; nam amicus propter se est expetendus, & multorum bonorum efficiens: honor prætérea, & gloria, sunt enim res iucundæ, multaq; commoda adferunt: & plerunq; accidit, ut in hominibus ea sint, propter quæ honorantur, dicendi quoq; facultas, & agendi, quoniam ex eis multa bona proueniunt. Item ingenij acumen bonum est, & memoria, & docilitas, & animi celeres motus, cæteraq; eius generis omnia: nam eiusmodi facultates bonorum conficientes esse solent: eodem modo scientiæ omnes, & artes, uiuere quoq; ipsum: nam etsi nihil aliud boni consequatur, propter se tamen ipsum expetendum est, id etiam, quod iustum, est bonum: nam ad communem utilitatem pertinet. Hæc quidem ferè sunt, quæ omnes bona esse confitentur. sunt alia, de quibus controuersia est, quæ illis argumentis bona esse probantur; Cuius contrarium est malum, illud bonum est, & id, cuius contrarium hostibus prodest: ut, si nostros ciueis esse timidos maximè conducit hostibus: perspicuum est, ciuibus maximè prodesse fortitudinem. & omnino, quod inimici cupiunt, & quo gaudent, eius contrarim utile nobis esse uidetur: ideò rectè dictum est ab Homero, *Certè lætitia Priamus afficeretur. neq; tamen hoc perpetuò uerum est: nam interdum fieri potest, ut eadem res aduersarijs utilitatem adferat: undè prouerbio dicitur, homines ab infortunijs, & malis conciliari: quoties idem utrisq; detrimentum adfert.* Id *etiam bonum est, in quo nihil nimium esse potest: quod enim maius est, quàm conueniat, id est malum.* Et, *cuius causa multi labores suscepti*

sunt, aut multi sumptus facti, bonum iam esse uidetur, & iam finis existimatur, multarumq; molestiarum finis, quicquid autem finis rationem habet, id certè bonum est, unde huiusmodi dicta uulgò iactantur, Certè Priamo gloriam, &, Turpe est manere diu, & prouerbium illud, In foribus hydriam: & quod multi expetunt, & pro quo digladiari inter se consueuerunt, quod enim omnes expetunt, id bonum esse suprà diximus, multi uerò, tanquam omnes, uulgò uidentur, & quod est laudabile, nemo enim id laudat, quod bonum non est, & quod etiam inimici ac maleuoli homines laudant: nam, quod illi laudant, qui mala inde perpessi sunt, périnde est, ac si iam omnes bonum id esse faterentur, quemádmodum enim illi sunt improbi, quos amici uituperant, sic illi boni, quos neq; inimici uituperant; ideò se contumelia affectos à Simonide poëta Corinthij existimarunt, quòd ita cecinisset, Corinthios non incusat Ilium: & quod aliquis ex prudentibus & bonis uiris, ac mulieribus præcellere iudicauit; ut, Vlyssem Pallas, Helenam Theseus, tres illæ deæ Paridem, Achillem Homerus: & omnino quæcunq; alijs consultò præponuntur, statuunt enim homines ea facere, quæ suprà dicta sunt, &, quæ mala sint inimicis, amicis autem bona: & quæ fieri possint. hæc autem duobus modis intelliguntur, uel quæ quoquo modo fieri possunt, uel quæ facilè nulloq; negocio. facilia uerò dicuntur ea, quæ uel sine molestia, uel breui tempore confici possunt: difficile nanq; uel molestia, uel temporis longitudine definitur. Bona quoq; illa sunt quæ ita fiunt, ut homines uolunt. uolunt autem uel nihil

habere mali, uel saltem minus mali, quàm boni; quod tunc euenit, cùm pœna uel nos latuerit, uel pusilla fuerit. Et, quæ propria sunt, & quæ nullus alius possidet, & quæ reliquis præstant, bona sunt: in his enim honor spectatur: & quæ ipsis congruentia sunt; qualia sunt, quæ uel propter genus, & familiam, uel propter eius ipsius facultatem alicui conueniunt: & quæ sibi deesse putant, etiam si parua fuerint; nam nihilominus ea sibi agenda esse statuunt: & quæ sine labore ad exitum perducuntur, nam sunt ex eo genere, quæ fieri possunt, tanquam facilia; dicuntur autem ea sine labore ad exitum perduci, quæ uel omnes, uel multi, uel pares, uel inferiores rectè perfecerunt: & ea, in quibus gratificantur amicis, aut inimicis dolorem inferunt: & quæcunq; illi student agere, quos admirantur: & ad quæ natura sunt aptiores, & in quibus exercitatiores, faciliùs enim ea, meliusq; se perfecturos existimant: & quæ nemo uir abiectus aggreditur: sunt enim ea maiori laude digna: & ea, quorum appetentes sunt, nam ea non solùm iucunda, sed etiam alijs meliora esse uidentur: & ea præcipuè, ad quæ natura procliues sunt, ut uictoriæ studiosi, si uictoriam sperent, honoris auidi, si honor proponatur, auari si pecuniæ, & cæteri eodem modo. Ac de bono quidem atq; utili ex ijs, quæ dicta sunt, argumenta sumi possunt.

SED quoniam sæpè accidit, ut duo proponantur, quæ ambo sint utilia, sed, utrum utilius sit, dubitant: deinceps de maiori bono, magisq; utili nobis dicendum est, id igitur, quod præstat, est tantum, quantum id, quod superatur, atq; amplius: superatum autem in eo,

quod præstat, inclusum est. & maius quidem, atq; plus semper ad aliquid, quod minus sit, refertur: magnum autem & paruum, & multum & paucum cum multorum magnitudine, multitudineq; conferuntur, & quidem quod præstat, magnum est, quod autem superatur, paruum: atq; eadem ratio est de multo & pauco. Quoniam autem id bonum esse dicimus, quod ipsum propter se, non propter aliud, est expetendum, & quod res omnes expetunt, uel quæ, si eis mens atq; intelligentia daretur, expeterent, & quod efficiendi, & conseruandi uim habet, uel cui res eiusmodi sunt consequentes, & quoniam id cuius gratia, est finis, & contrà finis est, cuius gratia fiunt alia, idq; priuatim alicui bonum est, quod illi est accommodatum, necesse est, ut, quæ plura sunt uno, & paucioribus, maiora sint bona, modò in eis unum illud, atq; illa pauciora connumerentur. hoc enim modo præstant, &, quod in eis inclusum est, superatur, &, si, quod maximum est in aliquo genere, maximo alterius generis præstabit, etiam genus generi, & contrà si genus generi præstabit, etiam quod est maximum maximo: ut, si maximus uir maxima muliere maior erit, etiam simpliciter uiri mulieribus maiores erunt: &, si mulieribus uiri maiores sint, etiam maximus uir maxima muliere maior erit, eandem enim habent rationem exuperantiæ generum, & eorum, quæ sunt in ipsis generibus maxima: & quando huic illud fuerit consequens, hoc autem illi non fuerit, certè hoc maius erit. Tribus autem modis aliquid consequi dicitur, aut uno & eodem tempore, aut deinceps, aut ui ac potestate: nam usus eius, quod consequitur, in alte-

ro consistit. uno uerò & eodem tempore uita bonam ualetudinem consequitur, sed non contrà; neq; enim bona ualetudo consequitur uitam: deinceps autem, ut disciplinam consequitur scientia: ui hac potestate, ut sacrilegium facere plus est, quàm furari: nam qui sacrilegium facit, etiam furabitur. Illa quoq; maiora sunt, quæ rem magnam magis exuperant: necesse est enim, ut etiam illam maiorem exuperent, &, quæ maiori boni conficientia sunt, ea maiora sunt bona: hoc enim maioris boni natura postulat, ut maius bonum conficiat. & contrà, maius illud bonum est, cuius conficiens est maius: ut, si, quod est salubre, magis est expetendum, quam, quod est iucundum: certè bona ualetudo uoluptate maior erit: &, quod propter se expetendum, eo, quod propter aliud: ut uires corporis rebus salubribus præstant: hæ nanq; propter aliud, illæ uerò propter se expetuntur. Quod est boni proprium, & quod rationem finis habet, eo maius est, quod non habet, nam hoc alterius gratia est, illud autem sui ipsius, ut exercitatio fit bonæ ualetudinis gratia Et quod minus eget alio, uel alijs, maius est, quia magis, quàm alia, se ipso est contentum, illud autem minus indigere dicitur, quod uel paucioribus, uel facilioribus indiget. Et quando res aliqua sine altera non est, aut non esse potest, altera uerò sine hac, certè illa maior est, id enim magis quam alia, se ipso contentum est, quod non indiget. itaq; maius bonum uidetur: &, si hoc alicuius rei principium fuerit, illud autem non fuerit: &, si hoc causa fuerit, illud autem non, eadem ferè ratione; quoniam sine causa, & sine principio fieri non potest;

ut aliquid sit, aut fiat. Et, cùm duo principia sunt, quod à maiore principio proficiscitur, maius est; &, cùm duæ sunt causæ, quod à maiori causa nascitur, maius est, & contrà propositis duobus principijs, quod rei maioris principium est, illud est maius, &, propositis duabus causis, quæ maioris rei causa est, illa est maior. Ex ijs, quæ dicta sunt, perspicuum est, utroq; modo posse aliquid maius uideri. nam, si hoc principium est, illud autem non est, uidebitur esse maius; & contrà, si non principium hoc est, illud uerò est principium, quod enim ultimum finisq; est, maius est; non, quod principium: quemadmodum Leodamas, cùm Callistratum accusaret, dixit, eum, qui consilium dederat, magis in culpa esse, quàm, qui scelus commiserat, neq; enim scelus illud commissum fuisset, nisi eius auctor & consiliarius extitisset. at uerò, cùm accusaret Chabriam; dixit, eum magis peccasse, qui fecerat, quàm, qui consuluerat: neq; enim flagitium extitisset, nisi esset inuentus, qui faceret. huius enim gratia deliberant, ut, quod statuum fuerit, efficiant. Et, quod rarius est, affluenti est præstantiùs: ut aurum ferro: quòd quamuis minùs sit utile; tamen eius possessio maioris æstimatur, quia difficilior est. quod in aliquibus rebus contrà se habet: siquidem, quod uulgare est, ei, quod est rarum, anteponitur; quoniam frequentior est usus. id enim, quo sæpius utimur, præstat ei, quo rarius: undè dicitur, Optima quidem aqua. Et omnino, quod difficilius est, procliuiore maius eò, quòd etiam rarius est. & contrà, nonnunquam, quod procliuius est, difficiliori præstat: sic enim se habet, ut uolumus. Prætérea id maius

est, cuius contrarium, est maius, & cuius priuatio, maior: & uirtus non uirtute, & uitiositas non uitiositate maior est. nam illæ fines sunt, hæc autem non sunt fines. Et quorum opera pulchriora aut turpiora sunt, ipsa sunt maiora, & quorum uirtutes aut uitia maiora, etiam opera, maiora sunt, quoniam, ut se habent causæ & principia, ita etiam euenta. atq; ut euenta se habent, ita etiam causæ & principia, & quorum exuperantia magis expetenda, aut melior est, ut acutè uidere magis expetendum est, quàm olfacere, ergo etiam uisus olfactu præstantior: & sociorum studiosum esse, magis decet, quàm pecuniarum, quare studium sociorum comparandorum, quàm pecuniarum laudabilius est, & conuerso ordine rerum meliorum exuperantiæ meliores sunt, & honestiorum honestiores. Et, quorum cupiditates honestiores, & meliores sunt, ea quoq; meliora sunt, & honestiora: maiores enim rerum maiorum sunt appetitiones, atq; ideò honestiorum, & meliorum sunt etiam meliores, & honestiores cupiditates. Et, quarum rerum scientiæ pulchriores, & exquisitiores sunt, ipsæ quoq; res sunt pulchriores, & exquisitiores: quemádmodum enim scientia se habet, ita etiam uerum, & unaquæq; scientia, quod ipsius est proprium præcipit, ac tradit, atq; hac de causa rerum exquisitiorum, & pulchriorum etiam scientiæ sunt eadem ratione tales. Et quod prudentes homines uel cuncti, uel multi, uel plures, uel præstantissimi maius bonum esse iudicarent, aut anteà iudicarunt, id esse tale necesse est, siue simpliciter in omnibus rebus, siue in ea re, cuius periti sunt,

iudicauere. eſt autem hoc etiam in alijs omnibus commune, ut prudentes intelligant, & quid, & quantum & quale; prout unaquæq; ars, & ſcientia tradit. At nos, hoc loco de bonis uerba facimus: nam anteà bonum id eſſe ſtatuimus, quod res omnes, ſi prudentiam haberent, ſibi eligerent, ex quo perſpicuum eſt maius id eſſe bonum, quod prudentiæ magis expetit: & id, quod melioribus adeſt, ſiue ſimpliciter, ſiue ex ea parte, qua megliora ſunt; ut fortitudo robori præſtat: & quod uir meglior eligeret uel abſolutè, uel quatenus melior eſt; ut iniuriam accipere potiùs, quàm inferre. Id etiam, quod iucundius eſt magis eſt expetendum, quàm minùs iucundum. nam omnia uoluptatem ſequuntur; & eius ipſius cauſa iucundè uiuere cupiunt: quibus rebus boni, finisq; natura iam a nobis ſuprà definita eſt. iucundius autem illud, eſt quod & minus habet moleſtiæ, & diutiùs perdurat; & quod pulchrius eſt minùs pulchro: nam pulchrum aut eſt iucundum, aut propter ſe expetendum. Ea quoq; maiora bona ſunt, quorum ſibi homines, aut amicis auctores eſſe malunt, quorum autem minimè uolunt auctores eſſe, ea maiora ſunt mala: & diuturniora bona breuioribus, & ſtabiliora incertioribus; nam diuturniorum uſus tempore præſtat, ſtabiliorum autem uoluntate; quoniam quod ſtabile ac firmum eſt, uoluntatibus noſtris præſtò ſemper adeſt: & eo pacto, quo à coniugatis, & caſibus ſimilibus alia conſequuntur; ut, ſi fostiter ſe gerere pulchrius, & magis expetendnm eſt, quàm temperanter, etiam fortitudo magis erit expetenda, quàm temperantia, & fortem eſſe magis. quàm eſſe temperantem. Et, quod omnes

expetunt, maius est, quàm, quod non omnes, & quod plures, quàm quod pauciores; bonum enim id esse diximus, quod omnes expetunt, itaq; maius id bonum est quod magis expetitur: & quod aut aduersarij, aut hostes, aut disceptatores, aut qui uerè iudicare posse censentur. illud enim perinde est, ac si omnes tale esse faterentur; hoc autem, ac si qui in sua potestate rem habent, & eius ualdè sunt intelligentes. Atq; interdum illud maius habetur, cuius omnes participes sunt; labes enim atq; ignominia est, non illud participare: interdum illud, cuius nemo, aut pauci sunt participes: id enim est rarius: & quæ laudabiliora; nam eadem sunt honestiora: et ea, quibus maiores honores tribuuntur; honor enim tanquam æstimatio quædam est: & quibus pœnæ maiores constitutæ sunt: & quæ maiora sunt eis: quæ omnes magna esse confitentur; aut quæ magnorum speciem præ se ferunt. Et, quæ in parteis dissecantur, maiora uidentur: nam in eis apparet plurimū rerum quædam exuperantia. unde etiam Poëta scribit Meleagrum ab uxore ad bellum hac ratione fuisse concitatum;

Quot mala concurrunt, quoties crudeliter urbem
Diripiunt hostes: pereunt iuuenesq;, senesq;;
Ilicet ignis edax euertit tecta domorum;
Abducunt alij natos. =

Prætérea componendo, & quasi superstruendo fit, ut maius aliquid uideatur; quemádmodum Epicharmus facere consueuit. nam partim eadem ferè ratione, qua diuisio, etiam compositio, magnam ostendit exuperantiam, partim quia principium, & causa rerū magnarum esse uidetur. Quoniam autem id, quod difficilius est, &

rarius, habetur maius, accidit, aut etiam occasiones, ætates, loci, tempora, facultates res magnas efficiant. siquid enim supra uireis, & supra ætatem, & supra æqualeis, & si opportunè, si loco, si tempore gestum fuerit, magnitudinem habebit & in rebus honestis, & in bonis, & in iustis, atque etiam in contrarijs: quo sensu factum est epigramma in uictorem illum Olympiorum;

His humeris antè, imposita mihi corbe, redibam
 Ex Argo, pressus piscibus, in Tegeam:

& Iphicrates, se ipsum laudans, ita dicebat; Ex quibus initijs ad hæc perueni! Atque id, quod innatum, & institum est, assumpto & aduentitio maius, quoniam etiam difficilius est, undè Poëta inquit,

Ipse meo didici Marte: =

& rei magnæ maxima pars, ut Pericles, cùm funebrem orationem haberet, dixit, iuuentutem è ciuitate bello sublatam, non aliter, ac si uer ex anno tolleretur: & quæ in grauiori tempore sunt utilia, ut in senectute, & in morbo. Et, duobus propositis, id quod fini propinquius est, etiam maius. & quod priuatim alicui prodest, maius est ipsi, quàm, quod omnibus absolutè: & quod fieri potest, melius, quàm, quod non potest; illud enim in ipso est, qui deliberat, hoc autem non: & quæ in ipso fine uitæ manent; nam magis finis rationem habent, quæ sunt ipsi fini accommodata, atque uicina. Et, quæ, rei ueritatem spectantes, sumimus, anteponenda sunt ijs, quæ, ad opinionem. eorum autem, que ad opinionem spectant, hæc definitio est; ut ea sint, quæ nemo aggrederetur, si illa clam hominibus fore existimaret, hinc est, quòd quibusdam accipere beneficium,

quàm facere præstantius uideri posset: illud enim, etiam si lateat, expetitur, conferre autem beneficium in alterum, si lateat, non sanè uidetur quisquam expetere. Et quicquid magis optant homines esse, quàm uideri, maius est; nam ad ueritatem magis accedit: ideò sunt, qui dicant iusticiam tenuem pusillanq; rem esse; quoniam præstat iustum uideri, quàm esse, sed benè ualere non item: & quod ad multas res est utilius, ut ad uiuendum, & ad benè uiuendum, & ad uoluptatem, & ad res honestas conficiendas; quamobrem diuitiæ, & bona ualetudo maxima esse bona uidentur, quoniam omnes commoditates in se habent: &, quod minus habet molestiæ; &, quod uoluptati coniunctum est nam plura sunt uno; est enim illic & uoluptas, quod est bonum, & indolentia. Et duobus propositis, id, quod eidem rei adiunctum, efficit, ut totum maius sit, magis est expetendum. Et, quæ cùm præsentia sunt, clàm esse non possunt, maiora sunt, quàm, quæ latent, quoniam ad ueritatem magis accedunt, itaq; locupletem esse maius bonum uideri potest, quàm existimari: & quod amabile, & carum est, his quidem solum, illis autem cum alijs bonis coniunctum quare non æqualis pœna legibus est constituta, siquis altero captum oculo cæcauerit, & siquis, duos oculos habenti, alterum effoderit: nam illi id ereptum est quod maximè carum erat. Iam igitur, undè sumenda sint argumenta & in suadendo, & in dissuadendo, ferè dictum est.

MAXIMVM autem, & potentissimum omniũ ad persuadendi facultatem, & benè consulendum id est, siquis Resp. omneis cognitas habeat, & uniuscuiusq; mores, instituta, atq; utilitates intelligat: omnes enim

utilitate mouentur. Illud autem utile est, quod ciuitatis statum conseruat, prætérea decretum id firmum est, quod ab illo ordine factum fuerit, in cuius potestate omnia constituta sunt. summæ uerò potestates secũdum Rerump. *status distributæ sunt quot enim* Rerump. *genera sunt, totidem etiam sunt summæ potestates.* Sunt *autem* Rerump. *genera quatuor, democratia, oligarchia. aristocratia. monarchia. itaq; summa potestas, quæ de rebus iudicet, aut est eorum generum aliqua pars, aut totum.* Ac *democratia quidem, est* Reip. *status. in quo sortitione tantùm magistratus distribuuntur.* Oligarchia *uerò est, in qua ex censu magistratus eliguntur.* Aristocratia *dicitur illa, in qua magistratus distribuuntur ijs, qui disciplinam perceperunt: disciplinã, autem eam intelligo, quæ à lege constituta, sit. nam, qui permanent in institutis ciuitatis, in aristocratia magistratus gerunt: necesse est enim, huiusmodi uiros optimos uideri, undè etiam aristocratia nomen habet.* Monarchia *est, ut nomen indicat, in qua unus omnium dominus est: quæ, si definita est, & ordinem quendam seruat, regnum uocatur, si uerò inordinata, atq; ex unius libidine, tirannis appellatur.* Oportet *igitur, finem uniuscuiusq;* Reip. *cognitum habere: nam ea singulæ quærunt, quæ ad finem suum tendunt, est autem democratiæ finis libertas, oligarchiæ diuitiæ, aristocratiæ quæ ad disciplinam legesq; ciuitatis pertinent, tyrannidis custodia.* Perspcuum *est igitur, oportere distincta, & cognita habere omnia, quæ ad finem spectant, ut mores, ut instituta, res utiles. nam omnes, quæcunq; eligunt, ad finem suum referunt*

Et, quoniam fides non tantùm argumentis fit; sed etiam oratione, quæ dicentis mores exprimit (credimus enim ei, qui ita affectus esse uidetur, ut aut uir bonus appareat, aut beneuolus, aut utrunq;.) opus est uniuscuiusq; Reip. mores benè cognitos habere: mores enim cuiusq; ciuitatis, oratione expressi, necesse est, ut ad persuadendum uim habeant maximam, qui quidem ex eis, quæ antè dicta sunt facilè cognosci poterunt. nam ex eo, quod sibi quæq; ciuitas proposuit, apertè mores cognoscuntur: proponunt autem ea sibi, quæ ad finem referuntur. Sed iam quæ sibi proponere debeant illi, qui suadent aliqua, tanquam futura, & instantia, & undè possint argumenta de eo, quod utile est, sumere, & prætereà de moribus, & institutis, quibus singuli ciuitatum status reguntur, quibus rationibus, & quómodo possimus dicendi copiam habere, quantùm decuit in hac arte quærere, diximus: nam in libris de Rep. de his accuratiùs pertractatum est. Deinceps autem de uirtute & uitio, de honestate & turpitudine dicamus: laudanti enim, & uituperanti sunt hi propositi fines simul etiam illud commodum consequetur, ut, dum hæc agimus, etiam illa declaremus, undè mores nostros ostendamus, quod erat secundum probationis genus: ex iisdem enim locis & nos ipsos, & alium quemlibet ita ornabimus, ut tanquam probis uiris, & uirtute præditis fides habeatur. Et, quoniam sæpe fit, ut uel animi gratia, uel seriò, studioseq; laudemus non tantùm hominem, aut deum, sed etiam ea, quæ anima carent, & quodcunq; animal nobis uisum fuerit: eodem modo, quo in superiori genere fecimus, etiam de his rebus uidendum, undè propositiones sumendæ sint.

quare non exquisitè, sed exempli tantùm gratia de his etiam dicamus.

PVLCHRVM *igitur id est, quod, cùm propter se sit expetendum, est etiam laudabile, uel, quod, cùm bonum sit, est etiam iucundum, quatenus bonum. Quòd si pulchrum est huiusmodi: necesse est, uirtutem esse pulchram; quoniam, cúm sit bona, est etiam laudabilis. uirtus autem est, ut ferè uidetur, facultas comparandi, quæ bona sunt, & eadem conseruandi, & facultas, multa, & magna in alios merita conferendi, & quæ potest omneis omnibus in rebus adiuuare. partes autem uirtutis sunt iusticia, fortitudo, temperantia, magnificentia, magnanimitas, liberalitas, mansuetudo, prudentia, sapientia. Necesse est autem, omnium uirtutum eas esse maximas, quæ sunt alijs utilissimæ, si quidem uirtus est facultas beneficia conferendi. Atq; hac de causa iusti, & fortes uiri maximè honorantur: hi enim in bello, illi uerò etiam in pace multis utiles sunt. deinde liberales ideò sunt in honore, quòd fortunas suas erogant; neq; de pecunijs digladiantur, quarum reliqui mortales magnópere cupidi sunt. Est autem iusticia uirtus, per quam singuli res suas habent, et eo modo, quo lex præcipit, iniusticia uerò, per quã aliena contra legem possidentur. Fortitudo est uirtus, per quam homines res honestas in periculis aggrediuntur; easq; gerunt, ut lex præcipit, & se legum ministros præbent. timiditas uerò uitium est contrarium. Temperantia uirtus est, cuius opera homines ita corporis uoluptates moderantur; ut lex iubet. intemperantia uitium est contrarium. Liberalitas est. quæ*

pecunijs suppeditandis pluribus benefacit; cui contraria est illiberalitas. Magnanimitas est uirtus, quæ maxima in alios beneficia confert, huic contraria est animi paruitas. Magnificentia uirtus est, quæ in sumptibus faciendis amplitudinem sequitur: huic etiam animi paruitas, & tenuitas est contraria. Prudentia est uirtus rationis, per quam de bonis rebus, & malis, quæ ad beatam uitam pertinent, homines benè consulere possunt. Ac de uirtute quidem, & uitio, deq; partibus eorum, quantum ad hanc præceptionem attinet, satis in præsentia dictum est. nam cætera dignoscere, non est difficile: planum est enim, eas res, quæ uirtutis efficientes sunt, necessariò honestas esse, quoniam ad uirtutem referuntur; & quæ à uirtute proficiscuntur, quales sunt uirtutis significationes & actiones. Quoniam autem signa, & huiusmodi res, quæ sunt alicuius boni opera, aut affectiones, honestæ sunt; necesse est, ut quæcunq; fortitudinis opera, aut signa sunt, uel fortiter gesta, sint etiam honesta. Et, quæ iusta sunt opera, quæq; iustè fiunt; non tamen, quæ iustè patimur, sunt honesta. nam in hac sola uirtute, non semper, quod iustè fit, est honestum; in luenda enim pœna, quæ legibus imposita est, turpius est iustè, quàm iniustè plecti: sed in alijs uirtutibus uno atq; eodem modo se se res habet. Et ea, quibus premium propositum est honor, honesta sunt: & quæ magis honore, quàm pecunia compensantur: & quæ, cùm sint expetenta, potiùs aliena causa, quàm sua fiunt: & quæ sunt absolutè bona: &, quæ neglecta propria salute, pro patria geruntur ab aliquo: & quæ bona dantur à natura: &, quæ non illi ipsi, qui

habet,

habet, fructum afferunt; nam, quæ afferunt, eius ipsius gratia sunt: & quæcunq; mortuo sæpius, quàm uiuo, contingere solent; nam, quæ uiuo fiunt, ipsius gratia facta uideri possunt: & quæcunq; opera fiunt aliorum causa; minus enim ipsius gratia: &, quæ in alienis negocijs curandis, benè conficiuntur: non autem in suis, et quæ propter eos fiunt, à quibus beneficium acceptum fuerit; hoc enim iustum est: & benefacta in alios; quoniam ad proprium fructum non referuntur, & eorum contraria, propter quæ solent homines erubescere. nam propter turpia, cùm aut ea dicunt aut faciunt, uel cùm dicturi facturiq; sunt, erubescunt, quemàdmodum Alcæo poëtæ respondit Sapphò. cùm enim ille dixisset, Cupio tecum quædam loqui, sed me deterret pudor: illa sic inquit; Si te bonarum, aut honestarum rerum desiderium teneret; neq; lingua tua flagitium aliquod proferre tentaret; non sanè pudor oculos tuos occupasset, sed de re iusta liberè uerba fecisses. Et ea, de quibus homines anguntur, cùm tamen non metuant, sunt honesta. de ijs enim anguntur, & soliciti sunt homines, quæ rectà ad gloriam tendunt. Honestiores etiam eorum uirtutes, & opera sunt, qui natura sunt meliores, ut uiri, quàm mulieris, & uirtutes illæ, quibus alij magis frugi possint, quàm illi, in quibus sunt; qua de causa iustum, & iustitia honesta est, Qui etiam hosteis potiùs ulcisci quã cum illis in gratiam redire, honestum est. nam par pari referre, iustum est: quod autem iustum, est etiam honestum, præterea uiri fortis est, non pati se inferiorem esse. Victoria quoq;, & honor in rebus honestis sunt: expetuntur enim, etiam si nullum fructum ferant; &

quandam uirtutis exuperantiam ostendunt. Et, *quæ memoriam alicuius ornant, honesta sunt, & quantò magis ornant, tantò sunt honestiora.* Et *quæ mortuum etiam consequuntur, et quibus honor comitatur, et quæ eximia sunt, quæq; solus aliquis possidet, honestiora putantur; magis enim res huiusmodi celebrantur: & prædia minimè fructuosa, magis enim liberalia sunt.* Et, *quæ propria singularũ sunt, habentur honesta, &, quæ sunt indicia rerum, apud singulas genteis laudatarum; ut apud* Lacedæmonios *alere comam honestum est, est enim ingenuitatis signum: neq; enim facile est ei, qui comam alit, aliquid seruile opus exequi.* Honestum est *etiam nullam artem exercere mercenariam: nam liberi hominis proprium est, non ad alterius arbitrium uiuere.* A*ssumenda prætèrea sunt ea, quæ uicina sunt & proxima rebus ipsis, uel ad laudem, uel ad uituperationem; ut, si cautum & sibi fidentem hominem, timidum & insidiosum uocemus, si fatuum bonum: si lentum mansuetum: & in quaq; re semper ex consequentibus id, quod optimum uidetur, capiamus; ut, si iracundum, & truculentum, ingegnij simplicis hominem dicamus; &, si contumacem magnificum & grauem: &, qui in eo, quod est nimium, peccant, si ita probemus, quasi in mediocritate uirtutibusq; consistant; ut, si temerarium fortem, prodigum liberalem appellemus, sic enim imperitæ multitudini esse uidebitur.* Quin etiam *subest ratio, cur in errorem pleriq; ducantur, nam, qui pericula non necessaria subit, multò magis uidetur id facturus: cùm aliqua res honesta postulabit: & qui pecunias temerè profundit, is etiam amicis facilè subue-*

niet. nam ab exuperantia quadam uirtutis prouenit, omnibus benefacere, Sed uidendum est, apud quos quempiam laudes: nam, ut aiebat Socrates: non difficile est, Athenienses Athenis laudare. oportet autem id, quod apud singulos in precio est, tale sua ui esse dicere: ut apud Scythas, uel Lacones, uel philosophos: & omnino, quod in precio est, ad honestum referri debet, quoniam propinquum esse uidetur & quæcunq; illi conueniunt, qui laudatur, dicenda sunt, ut, si res dignas maioribus suis gessit, &, si hoc alijs rebus, ab eo, præclare gestis, respondet; est enim beatum, & honestum, bonori parto honorem adiungere: aut, si præter id, quod conueniebat, aliquid in meliorem, honestioremq; partem effecit, ut, si, cui res secundæ sunt, is moderatus sit, &, si, cui fortuna est aduersa, is magno sit animo, aut, opibus, & dignitate auctus, melior, & placabilior euaserit, tale fuit illud Iphicratis dictum, E quibus initijs ad quas res, & uictoris Olympiorum,

His humeris antè, imposita mihi corbe;

atq; illud Simonidis,

Hæc habuit patrem, atq; uirum, fratresq; tyrannos.

Quoniam autem laus in actionibus consistit, & boni uiri proprium est, in rebus gerendis delectum adhibere, danda est opera, ut ostendamus, eum, quem laudamus, delectu adhibito, res suas gessisse: ad quod probandum utile erit ostendere sæpius illum rectè fecisse. Itaq; illa etiam, quæ casu fortuitoq; contingunt, tanquam consilio & ratione facta sint, laudare debemus; nam si multa, & similia prolata fuerint; ea uirtutis, & consilij signum

esse uidebũtur: laus enim est oratio, quæ uirtutis magnitudinẽ explicat. Quare res gestas eius, quem laudamus, ita tractare oportet, quasi à uirtute profectæ sint: laudatio enim tota ab actionibus pendet. Quæ uerò extrinsecus assumuntur, ad fidem faciendam ualent; ut nobilitas, atq; educacio: credebile est enim, è bonis parentibus, bonos nasci filios; & eum, qui bené fuerit educatus, bonum futurum. quare laudamus eos, qui iam præclaré aliquid gesserunt: actiones enim, & opera signa sunt habitus animi. & certé illum etiam laudaremus, qui nihil aduc laude dignum gessit, si certum heberemus, eum talem futurum. At uerò beati & felicis appellatio eadem est, differt tamen à laude atq; encomio. nam quemádmodum felicitas uirtutem continet, ita felicis appellatio laudem & encomium complectitur. Habent autem quandam communem speciem demostratiuum genus, & diliberatiuum. nam, quæ utiliter in suadendo consilia dantur, ea, commutato dicendi genere, in laudationes transeunt: Cùm igitur ea sint explicata, quæ uirum probum agere oportet; si uoluerimus eadem ad præceptiones, suasionesq; traducere; dicendi tantùm genus mutare, & conuertere opus erit: ut, siquis ita dicat; Non oportet quemquam efferri animo propter ea, quæ dantur à fortuna; sed propter ea, quæ in ipso posita sunt. hoc præceptum erit, sed illo modo laus; Animo se se efferebat non ob ea, quæ data sibi fuerant à fortuna; sed, quæ in se ipso posita habebat. quare, cùm aliquem laudare uolueris, considera, quæ illi præcepta dares: cùm autẽ præcipere uolueris, uide, quid esset in eo laudandum. dicendi uerò genus

necessariò contrarium est; cùm id, quod imutatur, ex probibente in nō probibens transferit. Vtendum est etiā multis argumentis, quæ amplificandi uim habeant: ut, si solus, aut primus, aut cum paucis socijs fecisse dicatur; aut ipsius potissimùm in eo uirtus enituit hæc enim omnia sunt honesta. A temporibus etiam, & occasionibus amplificare licet: ut si qua præter expectationem facta fuerint; &, si sæpius eadem in re se rectè, feliciterq; gesserit; hoc enim magnum uidetur, & non à fortuna, sed ab eius consiglio factum: et, si ea, quæ homines excitant, & honorem adferunt, ab eo, quem laudamus inuenta fuerint, & præparata, &, in quem prima fuit edita laudatio, ut in Hippolochū; *sicuti* Har*modio, &* Aristogitoni *primis in foro statuæ collocatæ sunt, eodē modo res sese habet in contrarijs. Quòd si non poteris eum per se copiosè laudare; ex aliorum comparatione laudes eius amplificabis: quod* Isocrates *faciebat ex consuetudine docendi, quæ ad iudiciale genus pertinerent, sed cum eis comparare opus est, qui cum laude uixerunt: sic enim eius dignitatem amplificare poteris, si docueris, eum prestantibus uiris anteponendum. Cadit autem in exornationes potissimùm amplificatio: nam in exuperentia est, quæ ipsa rerum honestarum una habetur. quare, si cum præstantibus uiris nō potueris, cùm alijs quibuslibet conferas: omnis enim exuperantia uirtutem quandam uidetur indicare. omnio uerò ex uniuersis dicendi formis, quæ tribus generibus communes sunt, amplificatio demostratiuo generi maximè est accommodata. nam, qui laudant, res manifestas, & certas sumunt: itaq; restat eis tan-*

tùm magnitudinem, et pulchritudinẽ adiungere. Exem*pla uerò deliberatiuo generi maximè conueniunt: nam, ex præteritis futura conijcientes, quid sit agendum, statuimus.* Argumentationes *in iudiciali genere sunt maximè necessariæ: quod enim factum esse dicitur, propterea, quòd est incertum, causam, & probationem requirit.* Hæc *ferè sunt, ex quibus laudationes omnes, et uituperationes ducuntur, &, quæ respicere eos oportet, qui laudant, & uituperant, & undè encomia, opprobriaq; conflantur. his enim cognitis, quæ cõtraria sunt, facilè cognoscuntur nã ex cõtrarijs uituperatio cõstat.*

RELIQVVM *est igitur, ut de accusatione, et defensione uerba faciamus, &, ex quot numero, qualibusq; rationes colligere oporteat.* Tria *uerò sunt, quæ in hoc genere sumere oportet, primò, quædam sint, & quot, quæ ut consequantur, homines iniuriam faciunt, deinde, quómodo affecti, quempiam iniustè lædant, tum quos, qualeisq; offendant: quæ singula deinceps declarabimus, si prius, quid sit iniuriam facere, definiuerimus.* Est *igitur iniuriam facere, sponte contra leges alicui nocere. leges uerò sunt uel propriæ, uel communes: propriam legem eam uoco, quæ scripta est, &, qua utimur in* Rep. *communem uerò, quæ, licet scripta non sit, tamẽ ab omnibus probari, confirmariq; uidetur.* Sua *sponte dicuntur facere, qui scientes faciunt, & à nemine coacti. non tamen quæcunq; sponte faciunt, etiam consultò, & delectu adhibito faciunt: sed quæcunq; faciunt consultò, & adhibito delectu, ea scientes omnia faciunt, neq; enim quisquam, quod ignorat, id eligit.* Quæ *uerò impellunt homines, ut*

contra leges aliquem offendere uelint, et iniusta facere non dubitent, duo sunt, uitiositas, & incontinentia: nam, qui uel uno uitio, uel pluribus tenentur, in eo ipso, quo uitiosi sunt, etiam iniuriosi esse solent, ut auarus & illiberalis in pecunia quærenda, intemperans in explendis corporis uoluptatibus, mollis autem & ignauus in ocio amplexando, timidus in periculis euitandis: nam eos, qui cum ipso periclitantur, propter timorē deserit. ambitiosus propter honorē iniurius est, iracundus propter iram, contentiosus propter uictoriā amarus asperq; natura propter ultionem, insipiens eò, quòd de æquo, et iniquo peruersè iudicat, impudens eò quòd famam & existimationem suā negligit. Atq; eodem modo singuli alij in rebus ijs sunt iniurij, quas auidè cupiunt. Reliqua enim, quæ multa sunt, partim ex ijs perspicua sunt, quæ iam de uirtutibus diximus, partim autem intelligentur ex ijs, quæ de perturbationibus posteà dicemus. Restat, ut explicemus, cuius rei gratia soleant homines iniuriā inferre, & quómodo affecti, & quibus nocere studeant. primùm igitur distinguamus, quænam appetentes, & quæ fugientes, iniuria quēpiā afficere moliamur. Perspicuū est enim accusatorē oportere diligenter aduertere, quot eorum, et quanta sint in reo, quæ cupientes homines iniuriam inferan, defensorem autem, quot, & quanta non insint.

OMNES *autem omnia faciunt partim non per se ipsos, partim uerò per se ipsos: &, quæ non per se ipsos faciūt, partim fortuitò, partim necessariè faciunt & eorum, quæ necessariè, partim ab externa ui partim ab insita natura facere coguntur. quare omnia,*

quæ non per se ipsos homines agunt, partim à fortuna proficiscuntur, partim à natura, partim ab externa ui. Quæcunq; uerò per se faciunt, & quorum ipsi auctores sunt, ea uel propter consuetudinem, uel propter appetitum faciunt; & appetitum quidem uel rationis compotem, uel expertem rationis, est autem uoluntas, appetitus boni cum ratione, nemo enim aliud uult, quàm id, quod bonum esse iudicarit; appetitus uerò rationis expertes duo sunt; ira, & cupiditas. Quamobrem omnia, quæ faciunt homines, necesse est, ut septem causarum oriantur ab aliqua; hoc est, uel à fortuna, uel à ui, uel à natura, uel à consuetudine, uel à ratione, uel ab ira, uel à cupiditate. Velle autem, quæ agunt homines, etiam ex qualibet ætate, aut habitu animi distinguere, superuacaneum est. nam, si contingit in iuuentute citò irasci, aut cupiditatibus trahi; hæc non ætati sunt attribuenda, sed iræ, & cupiditati, neq; propter diuitias, aut paupertatem quicquam agunt: sed usu uenit pauperibus, suadente egestate, ut pecunias cupiant; diuitibus autem, ob facultatem ut cupiant minimè necessarias uoluptates. sed etiam hi, quæ agunt, non aut diuitijs, aut paupertate impellente, sed hortante cupiditate faciunt. eodem modo iusti & iniusti, & alij, qui ex habitu animi quippiam facere dicuntur, propter hæc eadem faciunt: uel enim rationem, uel mores sequuntur. sed in hoc differunt, quòd aliqui bonis moribus, & affectionibus ad agendum impelluntur; aliqui uerò contrarijs. Illud quidem certè contingit, ut diuersos habitus animi diuersæ actiones consequantur, confestim enim fortasse temperanti propter temperantiam contingit, ut cum

opiniones, & cupiditates bonæ comitentur; intemperanti uerò, contrariæ de iisdem rebus. Itaq; diuisiones huiusmodi prætermittendæ sunt, atq; illud considerandum, quæ, quibus consequentia sint. siue enim albus sit siue niger, siue magnus, siue paruus, nihil eorum, quæ dicta sunt, ideò consequi solet: sed, si iuuenis sit aut senex, iustus aut iniustus: iam plurimi interest. & omnino uidenda sunt omnia quæ, cùm accidunt, hominum mores uariant, atq; commutant: ut, siquis se diuitem esse existimet aut pauperem, permagni intererit, & si fortunatum aut infortunatum, sed de his posteà suo loco dicemus: nunc ea, quæ restant primo persequamnr.

A fortuna igitur dicuntur ea prouenire, quorum causa incerta atq; indefinita est, nec certum sibi finem propositum habent: neq; semper, neq; plerunq;, neq; ordinatè fiunt: quæ quidem omnia, ex ipsius fortunæ definitione perspicua sunt. A natura proueniunt ea, quorum causa in ipsis constituta est, & ordinata, uel enim semper, uel plerunq; eodem modo fiunt. de ijs uerò, quæ contra naturam fiunt, nihil attinet hoc loco subtiliùs disputare, utrùm à naturæ aliqua ui, an ab alia quadam causa gignantur: nam fortuna etiam eorum omnium uideri causa potest. Per uim ea fieri dicuntur, quæcunq; fiunt quidem ab aliquibus, sed tamen contra cupiditatem, & uoluntates eorum ipsorum, qui illa faciunt. Consuetudine faciunt homines ea, quæ iam anteà sæpius fecerunt; & ideò nunc faciliùs efficiunt. Consilio ac ratione fiunt, quæ prodesse uidentur, & sunt è numero bonorum, quæ suprà diximus; uel tanquam fines; uel tanquam ea, quæ ad finem perducunt;

& hoc, quando propter ipsam utilitatem fiunt. nam etiam intemperantes quædam quæ sunt utilia faciunt, nō tamen propter utilitatem, sed propter uoluptatem. Propter excandescentiam autem & iram fiunt ea, quæ ad ultionem pertinent. differunt autem inter se ultio, & castigatio: castigatio enim eius gratia est, cui dolor inuritur; ultio uerò eius, qui suam iniuriam ulciscitur, ut animum expleat. uerùm, quibus in rebus excitetur ira, perspicuum erit, cùm de perturbationibus animi posteà dicemus. Propter cupiditatem ea fieri solent, quæcunq; iucunda & suauia uidentur. nam & quod alicui familiare est, & in quo quis diu uersatus sit, inter res iucundas connumeratur, multa enim, quæ natura sua iucunda nō sunt, tamen iucundè faciunt homines, cùm assueuerint. Itaq; (ut summatim dicam) quæcunq; per se ipsos homines faciunt, ea omnia uel bona sunt, uel bona uidentur, uel iucunda sunt, uel speciem iucunditatis habent, &, quoniam, quæ per se ipsos agunt homines, ea sponte faciunt, &, quæ nō per se ipsos, ea non sponte: sequitur, ut quæcunq; sponte faciunt, ea uel bona uel simulata bona sint, uel iucunda uel iucunditatis speciem habentia. Ego enim etiam liberationem malorum, & eorum, quæ mala uidentur, & minoris mali optionem pro maiore in bonis colloco, quodam enim modo sunt expetenda: et præterea rerum molestarum, & earum, quæ molestæ uidentur, liberationem, uel minoris molestiæ optionem pro maiori, eodem modo in iucundis numero. Videndum igitur, quæ sint utilia, quæ iucunda. sed, quia de utili iam suprà in deliberatiuo genere diximus, reliquū est, ut in præsentia de iu

cundo differamus. Eas uerò difinitiones huic præceptioni satisfacere debemus existimare, quæ de singulis rebus prolatæ, neq; obscuræ, neq;, exquisitæ fuerint.

PONAMVS igitur, uoluptatem, motum animi quendam esse, et subitam, sub sensumq; cadentem instaurationem ad explendam naturam. huic autem contraria est molestia. Quòd si uoluptas est huiusmodi; perspiciuum est, id esse iucundum, quod eius affectionis efficiens est: quod autem eam effectionem interimit, aut quod illi contrarium statum inducit, molestum est. necesse est igitur esse iucundum plerunq;, cùm quis ad id accedit, quod ipsi est ex natura: & præcipuè, cùm ea, quæ fiunt à natura, suam ipsorum naturam recuperarint. Et consuetudo iucunda est: id enim, cui quis assueuit, iam illi tanquam innatum, insitumq; est, nam ipsa consuetudo quandam cum natura similitudinem habet. quod enim crebrò fit, non multùm abest ab eo, quod semper fit, quæ uerò semper fiunt, à natura proueniut, quæ crebrò à consuetudine. Et, quod non est uiolentum, est iucundum; uis enim contra naturam est. ideò necessitas omnis est molesta, recteq; dictum est a poëtica quodam;

Insuaue est semper, fieri quodcunq; necesse est.

Et sedulitates, studia, contentionesq; animi molestæ sunt. hæc enim omnia necessaria, ac uiolentia sunt: nisi fortasse quis in eis diu uersatus fuerit, tunc enim consuetudo iucunditatem parit, contraria uerò sunt iucunda: ideò cessationes, ocia, relaxationes, ludi, quietes, somnus in iucundis ponuntur; nihil enim horum est necessarium. Id etiam omne, cuius cupiditate tenemur, est

iucundum;cupiditas enim,rei iucundæ appetitus est.cupiditatum autem aliæ ratione carent,aliæ sunt cum ratione coniunctæ: ratione carenteis eas uoco, quas non iudicio, cogitationeq; nostra suscipimus, sunt autem eiusmodi,quæ natura nobis inesse dicuntur:ut,quæ propter usum corporis nobis hærent;ut alimẽti gratia sitis et fames,et cuiusq; nutrimẽti appetitio:et,quæ gustatu percipiuntur;& quæ in Venereis rebus:et omnino,quæ tactu delectant:& odorũ suauium,qui narribus sentiuntur;& audiendi:uidendiq; cupiditates.cum ratione coniunctæ sunt cupiditates illæ,quas alicuius oratione persuasi homines concipiunt: multa enim. & uidere, & acquirere capiunt; cùm ab alijs ea laudari audiunt, & eorum uerbis fidem habent; Et quoniam iucunditas in quadam affectione sentienda posita est; phantasia uerò sensus quidam est, sed infirmus; & ei, qui recordatur, aut,sperat, phantasia comitatur eius rei,quam recordatur, aut sperat: perspicuum est, hoc ita posito,uoluptates etiam ex acriori recordatione, & spe concitari;fit enim aliquo modo sensus.Itaq; necesse est; omnia iucunda aut propter sensum esse præsentia, aut propter recordationem præterita, aut propter spem futura.sentiunt enim homines res præsenteis,recordantur præteritas,sperant futuras. Neq; tantùm ea iucunda sunt ex recordatione,quæ,cùm adessent,erant iucunda, sed quædam etiam,quæ molesta fuerunt; si posteà quipppiam honestum,atq; utile consequatur.quo fit,ut illud rectè dictum sit;

Suauis est laborum præteritorum memoria:

& illud;

Nam iuuat, insanos hominem meminisse dolores,
Quos tulit, infestis fortunæ casibus actus.
huius autem rei causa est, quoniam est etiam iucundum, nihil habere mali. In spe sunt ea iucunda, quæ, cùm præsentia sunt, uel oblectare, uel prodesse multùm uidentur: uel, quæ sine ulla molestia prosunt. Et in summa, quæcunque nobis læticiam afferunt, cùm præsentia sunt, eadem & sperantes, & recordantes plerunque delectant. itaque etiam irasci iucundum est; nemo enim illi irascitur, quem se nullo modo putat ulcisci posse, neque illis, qui ualdè ipsum opibus, potentiaque superant, aut, si irascitur, leuiùs remissiusque irascitur: quemádmodum etiam Homerus de ira cecinit;
Dulcior effuso quæ melle in pectore gliscit.
Quin maximã cupiditatum partem uoluptas quædam consequitur. nam, aut dum recordantur se cupiditatem suam expleuisse, aut dum expleturos se sperant, quodã genere uoluptatis afficiuntur: ut, qui febre laborant, cùm siti premuntur, et recordati fuerint, se aliquando bibisse, sperantque futurum, ut bibant; gaudio afficiuntur: et, qui amant, cùm de amoribus suis aut loquuntur, aut scribunt, aut canunt semper lætantur: nam in his omnibus, cùm apud illos deliciarum suarum memoria uigeat, quasi sentire se eas, existimant, & hoc omnibus amoris initium est, cùm nõ tantùm præsenti specie gaudent, sed etiam absentem reuocantes in memoriam, diligunt. itaque tunc amare incipiunt, cùm id, quod cupiunt, abesse dolent, Quin etiã in luctibus, et lamentationibus quædam uoluptas innascitur. dolor enim existit ex eius desiderio, qui mortuus est: uoluptas autẽ ex recordatio-

ne, et quasi cōſpectu eiuſdē: dum ſibi illū penè cernere ui dentur: et, quæ, dum uixit, egit, & quibus moribus erat prædıtus, apud ſe repetunt. itaq; illud etiā ab Homero dictū eſt: Sic ait, & cunctis flendi eſt exorta cupido. Vlciſci etiā inimicū, ſuaue eſt, nam, quod moleſtum eſt, niſi aſſequamur, id iucundum eſt, cùm aſſequimur, irati enim maiorē in modū dolent, niſi ſuas iniurias ulciſcantur, quòd ſi ſperent ulciſci, gaudent. Vincere etiā ſuaue eſt non ſolùm uictoriæ ſtudioſis, ſed etiā alijs omnibus: nam in uictoria quædam eſt excellentiæ opinio, cuius deſiderio tenentur omnes aut remisſiùs, aut uehementiùs. Et, quoniā uincere ſuaue eſt; neceſſe eſt etiam, ut omnes ludi concertatorij, ut, in quibus pugnæ ſimalachra ſunt, & in quibus fiſtula, cantuq; contenditur, & in quibus diſputatur, ſuaues ſint, quoniam in eis uincere ſæpe contingit, & talorum ludus, & pilæ, & aleæ, & teſſerarū. Eodem modo in grauibus honeſtisq; ludis ſæpe iucunditas exiſtit. nam hi tunc iucundi ſunt, cùm quis aſſueuerit; illi uerò ſtatim ſunt iucundi, ut uenatio, et omnis ars, qua feræ captantur: ubi enim contentio eſt, ibi eſt etiā uictoria. Itaq; iudicialis etiam labor, & controuerſæ diſputationes ijs iucundæ ſunt, qui iam aſſueuerint, et eas tractare poſſunt. Honos præterea, bonaq; exiſtimatio inter res ſuauisſimas numerantur propterea, quòd unicuiq; naſcitur huiuſmodi de ſe opinio; quòd talis ſit, & quòd uirtutis ſit ſtudioſus, & multò magis, cùm hæc audiuerit ab eis, quos uerè ſentire exiſtimat. tales autem ſunt uicini potiùs, quàm, qui interuallo locorum diſtuncti ſunt; et familiares, & noti: & ciues potiùs, quàm externi, & qui nunc uiuunt, potiùs, quàm poſteri, & pru

dentes magis,quàm imprudentes,& multi magis,quàm pauci:uerisimilius enim est eos:quos dixi,uera sentire, quàm,qui sunt eis contrarij.nam,quos aliquis ualdè contemnit,ut pueros,& belluas,ab eis non curat sibi honorem aut gloriam attribui:intelligo autem ipsius gloriæ causa; nam,si curat, propter aliud aliquid curat. Et amicus res est iucunda: nam amare iucundum est,neq; enim quisquam uini amator est,qui non uino gaudeat. contrà uerò,suaue est etiam amari: nam, qui amatur, cogitat, se uirum esse probum: quòd eius probitatem expetant omnes,qui eam cognoscunt.amari autem est, ipsum propter se carum esse, atq; diligi. Admiratione quoq; affici iucundum est,quia,qui quempiam admiratur, eum etiam honorat. Adulari præterea res est iucunda,atq; etiam assentator ipse: siquidem admirantis, & diligentis speciem habet assentator. Eadem etiam sæpè facere iucundum est,quod enim familiare est,etiam iucundum. Et commutatio res est iucunda;nam commutari naturæ accommodatum est.quod enim semper idem est,in exuperantiam transit. & præsentem habitum corrumpit:unde benè dictum est, Omnium rerum uicissitudo est iucunda.hac de causa,quæ fiunt interposito temporis spatio, iucunda sunt,& homines, & res post longum tempus delectant:quoniam præsentem statum commutant.huc accedit etiam,quia id,quod interposito tempore fit,rarum est. Discere quoq; iucundum est:& admiratione duci plerunq; est suaue. nam, cùm admiramur,discere cupimus, &, quod est admirabile, desiderium excitat, atq; in discendo proficiscimur in eum statum,qui nobis naturalis est. Præterea beneficia

in alios conferre, & ab alijs accipere, iucundum est. nam accipere beneficiũ, est id assequi, quod quis cupit. conferre autẽ, est habere, et præstare alijs, ac excellere: cuius utriusq; rei homines cupidi sunt. Quoniã autem iucundum est, dare beneficium; ideò propinquos etiam corrigere, & emendare iucundum est: & absoluere, quæ ab alijs incohata atq; imperfecta relicta sunt. Et quia discere, & admirari iucundum est; illa quoq; omnia, cæteraq; eiusmodi iucunda esse necesse est, quæ per imitationem facta sunt: ut pictura, & ars statuaria, & poëtica, & deniq; quicquid imitatione benè expressum fuerit; etiam si illud minimè iucundum fuerit, quod exprimit imitatio. neq; enim quisquam ex hoc uoluptatem capit; sed quia colligit hoc illud esse, quo fit, ut aliquid discere uideatur. Et subitæ rerũ mutationes, ut in tragœdijs, iucundæ sunt; & è periculis euadere, quibus aliquis penè oppressus fuerit: hæc enim omnia concitant admirationem. Et, quoniam, quod est ex natura, iucundum est; &, quæ sunt eiusdem generis, sunt ex natura: fit ideò, ut, quæ sunt eiusdem generis ac similia, plerunq; iucunda sint; ut homo homini, equus equo, iuuenis iuueni, undè fluxerunt illa prouerbia; Aequalis æqualem delectat: &, Simile semper simili gaudet, &, Fera feram agnoscit; et, Semper graculus cum graculo; & reliqua huius generis. Quoniam autem, quod simile est, cognatumq;, iucundum sibi ipsi omne est, et unicuiq; erga se ipsum maximè hoc accidit: necesse est, omnes homines sui ipsorum amatores esse aut magis, aut minus: uniuersa enim huiuscemodi maximè sunt erga seipsum. Et, cùm omnes se ipsos ament: necesse est, ut

etiam

etiam sua cuiq; iucunda sint, ut opera, & orationes. ideò pleriq; solent adulatores amare, & eos, à quibus amantur, redamere, & honoris appetentes esse: et filios suos diligere; sunt enim filij, tanquã parentum ipsorum opera. Et incohata perficere, iucondum est: nam eorũ, qui perficiunt, iam illud opus esse uidetur. Et, quoniam regnare suauissima res est, etiam sapientẽ uideri, est suaue: prædıtum enim esse sapientia regium est; est enim sapientia, multarum, et admirabilium, rerum scientia. Et quia plerıq; homines sunt honoris auidi; necesse est, ut alios reprehendere, et coarguere, iucundum sit. Et quo in studio quisq; putat excellere, in eo assiduè uersari iucundum est quemádmodum Euripides ait;

Nam quisq; ad id frequens adest,
Magnamq; in illo temporis partem terit,
In quo ipse se præstantiorem existimat.

Eodem modo, quia ludus, & omnis animi relaxatio, & risus in rebus iucundis est, necesse est, ut omnia ridicula iucunda sint: siue sint homines, siue dicta, siue facta. sed quæ ad iocos ridiculaq; pertinẽt, in libris de arte Poëtica separatim à nobis explıcata sunt. Hæc igitur de iucundis dicta sufficiant. nam quæ molesta sunt, ex contrarijs intelligi facilè possunt. Et hactenus quidem ostensum est, quarũ rerum gratia homines iniuria cæteros afficiant. dëinceps autẽ, quómodo ipsi affecti sint, qui iniuriam faciunt; & cuius generis homines offendant, explicemus.

ATQVE illi quidem ad iniuriam faciendam aggrediuntur qui sperant rem effici posse, & à se effici, & præsertim, cùm facinus suum putant fore clàm, aut, si fortè res patefacta fuerit, impunè se abituros: aut, si

iudicij pœna lenior,quàm facti præmium;siue ipsis res ea fructũ allatura est siue illis,quos caros habent. Quæ uerò sint ea,quæ fieri posse uideantur, & quæ non posse fieri,posteà declarabimus: sunt enim partium omnium artis Rhetoricæ communia. Atq; illi potissimùm maleficiorũ impunitatẽ sperant,qui dicẽdi facultate præstãt, &,qui in rebus gerendis multum ualent;&, qui iudicialiũ controuersiarũ benè periti sunt:&,si amicorũ, diuitiarumq; copiam habuerint. maximè uerò,qui his præsidijs fulti sunt,elabi se posse confidunt:sin minùs,etiã tum confidunt,cũ amicos huiusmodi,uel administros, uel socios habuerint;propter hæc enim et iniuriã facere,& latêre,& non dare pœnã possunt:&,si amici eis fuerint, quibus iniuriã fecerunt,aut ipsis iudicibus nam amici nõ præcauentes ad iniuriã sunt expositi;deinde anteà placantur,quàm res in iudiciũ ueniat:iudices autẽ illis gratificãtur,quibus amici sunt;et,aut penitùs absoluunt,aut parua pœna multant. Latêre solent illi,quibus crimina nõ conueniunt:ut,si quis infirmo corpore dicatur, alium usq; ad necẽ uerberasse:& si pauper,& deformis homo de adulterio accusetur. & quæ ualdè illustri loco,atq; ante oculos posita sunt,in eis latet iniuria,quoniã ea nemo custodit;etenim existimãt,nullũ in eis peccaturũ,et,quæ tam magna sunt,ac talia,ut ea nullus unquã admiserit; nã hæc quoq; nemo præcauet,aut custodit. omnes enim, ut solitos corporis morbos,ita etiam solitas iniurias diligenter obseruant:quo uerò morbo nemo unquã oppressus est,eum nemo reformidat. Eos etiam inuadunt, qui aut nullum inimicum,aut multos habent. illi enim se latêre posse existimant,quia nulla est custodia:hi uerò,latent

ideò, quia nemo putaret, eos in quenquam impetum facturos, qui sui corporis circa se custodes habeat: & , quia paratam defensionem habent, se talem hominẽ nunquam fuisse ausos aggredi. Illi quoq; faciunt iniuriam, qui uel modum, uel locum, uel dispositam occultandi rationẽ facilem habent: & , qui, etiam si facinus celare non possint: tamen uel iud cij periculum à se remouere, uel in longinquum tẽpus differre, uel iudices ipsos corrũpere possunt: & , qui licet multati pecunia fuerint: tamẽ pœnam, multamq; possunt à se depellere, aut in longũ tẽpus differre solutionẽ: uel propter egestatem nihil habent, quod amittere possint: & , quibus certa sunt lucra, uel magna, uel propinqua; pœnæ uerò uel paruæ, uel incertæ, uel longinquæ: & in ea re, in qua nulla pœna par atq; æqualis utilitati reperitur, quod in se dominatus regius habere uidetur: et quibus iniuriæ quæstum adferunt, pœnæ uerò tantùm ignominiã: & quibus contrà accidit, ut, si quem læserint, ex ea re laudem adipiscantur, ut, si unà contingat patris, & matris iniurias ulcisci, quod Zenoni accidit, pœnæ uerò sint aut pecuniarum, aut exilij, aut alicuius huiusmodi rei; utriq; enim, aut utroq; modo se habentes iniuriosi sunt, non tamẽ ij iẽ, sed uita et moribus inter se cõtrarij: et, qui flagitia sua sæpius occultarũt, aut deprehẽsi pœnas nõ dederunt: et, qui sæpe sua spe deiecti sunt, et infelicẽ exitum habuerũt; quidã enim in his etiã rebus, sicut in bello, reperiuntur, qui rursus belli fortunã tentare uoluerunt: & , quibus uoluptas statim ex facto proposita est, molestia uerò posteà, uel lucrum est præsens, pœna uerò sera, tales sunt incõtinentes homines, nã incontinentia uersatur in eis rebus omnibus, quas uehe-

menter appetunt: &, quibus contrà iam molestia aut pœna præsens est, uoluptas autem & utilitas posterior & diuturnior consequetur; nam continentes, & prudentiores homines talia consectantur: &, qui uideri possunt aut casu fecisse, aut necessitate imposita, aut natura impulsi, aut consuetudine; aut deniq;, qui sperant, se probare posse per imprudentiam peccasse, nō autem scienteis, uolenteisq; læsisse: &, qui sperant fore, ut non summo iure, sed ex æquo & bono secum agatur: et quicunq; sunt indigentes, duobus autem modis indigentes dicuntur, uel rerum necessariarum quales sunt mendici. aut pauperes, uel exuberantium rerum quales sunt diuites: & ij, de quibus omnes benè existimant, & ij, de quibus pessima est opinio, nam illi se latêre posse sperant, quòd nemo de eis malè existimat, hi uerò, quòd nullam amplius existimationis iacturam facere possunt. Atq; his quidem de caussis ad iniuriam faciendam aggrediuntur homines. quos autem, & qualeis lædant, iam uideamus.

EOS *igitur lædunt, qui ea possident, quorum ipsi sunt indigētes uel ad usus uitæ necessarios, uel ad exuperātiā, uel ad perfruendas uoluptates & eos qui longinqui, & eos qui propinqui sunt, nam hi facilè celeriterq; possunt expilari, ab illis uerò uenit tarda ultio, ut, qui Carthaginienseis depopulantur: &, qui sunt incauti, seq;, ac sua non custodiunt, sed creduli sunt, taleis enim homines facilè est occultè lædere: et, qui sunt inertes ac desides, neq; enim ab eis in iudicium uocari reformidant. & qui uerecundi sunt, huiusmodi enim homines propter pecuniā digladiari nolunt: et, qui iam à multis iniuria sunt, affecti, neq; tamē unquā quēquā in iudiciū uocarūt, sunt enim hi.*

enim hi,(quod prouerbio fertur) Mysorũ præda:et,quos nunquam,et quos sæpius læserunt,nam utriq; sunt incauti, illi quia suspicione carent,hi uerò quia non amplius timent:&,qui sunt infames,aut qui facilè possunt accusari, tales enim iudicio experiri non audent,quia iudices refurmidãt,neq; si expriantur,fidem facere possunt,quo in numero sunt etiam ij,qui multis odio sunt, & qui inuidiam habent: &,contra quos ansam arripere possunt, quòd aut maioribus suis,aut sibi,aut amicis,aut eis,quorũ salutẽ carã habẽt, uel malefecerint uel facere studuerint. nã(ut est in prouerbio)sola occasio maliciæ sufficit. Eos *etiam lædunt,qui uel amici,uel inimici sunt, nam amicos lædere facile est,inimicos autem suaue: & qui uacui sunt ab amicis,& qui dicendi facultatem non habent, nec in rebus gerendis strenui sunt,hi nanq; uel iudicio non experiuntur,uel anteà placantur,uel rem ad exitum non deducunt: & ,quibus non utile est tempus terere, dum aut iudicium fiat, aut multa dissoluatur , quales sunt peregrini, & agricolæ, & opifices, nam hi, parua accepta pecunia, remittunt iniurias, & facilè desistunt: &, qui in alios sæpè iniuriosi fuerunt, & qui taleis iniurias intulerunt,qualeis patiuntur; nam ferè nihil iniuriæ uidetur is fecisse, qui quempiam lædit in ea re, qua solitus est ille sæpe alios lædere,ut, exempligratia, si quis eum pulsaret, qui multos solitus sit contumelijs uexare: & , qui præterito tempore malè ipsis fecerunt aut facere uoluerunt, aut in præsentia uolunt, aut posteà facturi sunt, habet enim hoc in se iucunditatem,& honestatẽ, & tale est, ut, omni ferè iniuria carere uideatur: &,quos si lædunt,aut amicis gratificantur,aut eis quos suspiciunt,aut*

amoribus suis, aut dominis, aut eis à quibus omnino pendent, aut à quibus aliquid commodi sperant: & quibus crimina iam intulerint, & quibúscum amicitiā diremerint, hæc enim ferè uidentur nullam in se iniuriam continere, quemádmodum se Callippus cōtra Dionem gessit, &, quos uident ab alijs læsum iri, nisi ipsi præoccupauerint, tunc enim sibi nō amplius deliberandum censent, quemádmodum dicitur Aenesidemus Geloni quæ iā munera misisse, quòd Ieces in seruitutem redegisset, quos ipse inuadere statuerat, nisi is præoccupasset, et, quos si læserint, multas deinde res iustas facere poterunt, quibus culpam eam facilè deleant: quemádmodum Iason Thessalus dicere solebat, oportere quædam iniustè facere, ut facultas acquiratur, qua multa deinde iusta fiant. Ea uerò peccata cōmittunt homines, quæ uel omnes alij, uel multi committere solent, quoniam se facilè ueniam consecuturos existimant: et, quæ se non difficulter occultare posse sperant. talia uerò sunt, quæ citò absumuntur: ut cibaria: uel, quæ uariari facilè possunt commutata forma, uel colore, uel temperamento: uel, quæ multis in locis facilè est ita abdere, ut non appareant: qualia sunt ea, quæ facilè huc & illuc transportantur: &, quæ paruis in locis occultantur: & prætérea, cùm auctor iniuriæ possidet aliqua, quæ uel eiusdē generis sint, uel eis similia, quæ furatus est. Eas etiam iniurias inferunt, quas qui patiuntur, pudet proferre: ut, quæ uxoribus fiunt, aut ipsis, aut filijs: &, quas siquis iudicio persequi uelit, nimis appetens litium esse uideatur, tales sunt leues paruæq; iniuriæ, quibus uulgò solent homines ignoscere. Quemádmodum igitur affecti homines iniurias faciant, & quas, & qui-

tus hominibus, & quibus de caussis, ex his intelligi ferè potest. Nunc uerò: quæ sint iniustæ actiones, & quæ iustæ, distinguamus; atq; hinc initium sumamus.

QVAE iusta sunt, atq; iniusta duplici lege definita sunt, et duplici personarũ genere Legẽ autẽ duplicem uoco, quòd aliqua propria sit aliqua cõmunis. propria est illa, quæ ad singulas tantũ ciuitates, aut nationes pertinet; quæ uel non scripta est, uel scripta. Cõmunis uerò lex ea dicitur, quæ insita est à natura. est enim quoddã iustum, atq; iniustum, natura cõmune, quod omniũ mẽtes occupauit; quamuis consensio nulla hominum intercesserit, neq; ita inter se pepigerint: quemádmodũ Antigona Sophoclis dicere uidetur, iustum esse Polynicem sepelire, quãuis interdictum esset, tanquã id natura iustum sit;

Hoc nanq; non hodie aut heri, at semper fuit;
Nec quisquam homo scit, eius ortus undè sit:

& quemádmodum Empedocles ait de non interficiendis animantibus; hoc enim non aliquibus quidem iustum est, aliquibus autem non iustum;

Sed lex summa hæc est, extensa per æthéra magnum,
Aëraq; immensum, cunctis mortalibus alma:

& quẽádmodũ ait Alcidamas in oratione Messeniaca. Quod autẽ ad personas attinet, duobus modis distincta sunt ea, quæ facere, aut nõ facere oportet: uel enim ad totã ciuitatẽ, uel ad unũ aliquẽ eorum, qui in ciuitate sunt, referũtur. itaq; duobus modis iustè, et duobus modis iniustè nos gerere possimus; uel enim erga unũ certũ ac definitum ciuẽ, uel erga totam Remp. nam qui adulteriũ cõmittit, aut uerberat, unũ certum hominẽ iniuria afficit: qui uerò militiã detrectat, totã offendit Rẽp. Cùm igi-

tur iā distincti sint iniuriarum modi, et cùm aliæ in Rēp. aliæ uel in unum priuatum, uel in plureis fiant iniuriæ: deinceps, si priùs explicuerimus, quid sit iniuriam pati, reliqua persequemur. Est autem iniuriam pati, contra iusticiam offendi ab ijs, qui sponte offendunt, nam iniuriam facere, iam suprà docuimus esse uoluntarium. Quia uerò necesse est eum, qui iniuriam patitur, detrimento affici, & inuitum illud accipere, satis ex eis, quæ suprà dicta sunt, intelligi potest, quæ sint detrimentorum genera. nam bona, & mala priùs distincta sunt per se: et, quæ sint ea, quæ sponte faciunt homines, nempe, quæ intelligentes faciunt. Itaq; necesse est omnia crimina uel contra totam ciuitatem, uel contra priuatos committi, uel ignorante illo & inuito, qui iniuriam facit, uel uolente & intelligente. Quas autem iniurias sponte, & intelligens quispiam facit, eas uel consultò & cogitatò, uel perturbatione aliqua animi facit. ac de ira quidem tunc dicemus, cùm animi perturbationes explicabimus: quæ uerò de industria faciunt homines, et quómodo affecti, iā suprà dictum est. Et quoniam sæpe rei se fecisse confitentur, et tamē facti nomen non cōcedunt, aut id quod nomine illo appellatur, ut sustulisse quidem, sed non furtum fecisse, et priorem percussisse, uerùm contumelia non affecisse, et rem habuisse, non adulterium commisisse, et furtum fecisse, non autem sacrilegium, quòd ea res dei non esset, et coluisse quidem agrum, sed nō publicū, et cū hostibus collocutū esse sed non prodidisse: ideò hæc omnia definire atq; explicare opus erit, quid sit furtum, quid contumelia, quid adulteriū, ut, si crimen illud reo uel hærere, uel non hærere ostendere uoluerimus, aperiendi quid æquum sit, facultatem habea-

mus. In omnibus enim his quæstionibus controuersia est, utrùm quod factum dicitur, iniustum improbumq; sit, an non iniustum: nam in deliberatione consilioq; peccatum est, et omnis iniusticia. his autem nominibus animi sensus et consilium indicatur, ut contumelia, furtum. neq; enim, qui percussit, omnino contumeliam imposuit, nisi alicuius gratia id fecerit, ut, si uoluit eum ignominia afficere, aut ipse uoluptatē capere: neq; omnino qui clàm aliquid sustulit, furtum commisit, nisi id fecit, ut alteri damnum afferret, et id quod sustulit, ipse haberet. eadem ratio est etiam reliquorum omnium, quam horum esse diximus. Quia uerò iustorum, et iniustorum duo esse genera docuimus, & aliqua quidem scripta esse, aliqua uerò non scripta: de ijs, quæ scripta sunt, & legibus constituta, iam dictum est, quæ uerò non scripta sunt, ea rursus bipertitò distribuuntur. Nam alia sunt, quæ et uirtutis et uitij quandam exuperantiam in se continent, in quibus sunt uituperationes & laudes, ignominiæ & honores, et præmia: ut ei, qui beneficium dedit, gratiam habere, et ei beneficium reddere à quo acceperis, & promptum esse ad amicos auxilio subleuandos, & cætera, quæ sunt eius generis. alia uerò sunt propriæ legis, et scriptæ quasi supplemēta quædā. nam, quod æquū et bonū est, id etiā iustū esse uidetur.

EST *autem æquum & bonum id quod præter scriptam legem iustum est, quod quidem accidit partim inuitis, partim intelligentibus legum latoribus: atq; inuitis quidē, cùm aliquid eos latet, intelligentibus uerò cùm omnia definitè nequeunt explicare, sed necesse habent generatim scribere, quamuis non ita semper se res habeat, sed plerunq;: &, cùm propter infinitatem non facilè*

possunt omnia persequi, ut uulnerare ferro, & quanto, & quali: ne siceret enim prius uita hominem, quàm omnia dinumerare posset nam siquid adhuc indefinitum sit, de quo legem ferre oporteat, de eo necesse est simpliciter, et uniuersé statuere. Quare, siquis annulum ferreum habens, elata manu quempiam percusserit, ex uerbis legis ille reus est, & iniustè facit: re uera autem non facit iniustè. & hoc est, quod æquum & bonum appellatur. Cùm igitur æquum & bonum sit eiusmodi, perspicuum est, quænam æqua & bona sint, et quæ contraria, &, qui sint æqui & boni homines, & qui contrà. nam illa sunt æqua & bona, in quibus quamuis lapsi sint homines, tamen eis ueniam dare oportet. Aequum etiam est, non pari pœna dignos statuere errores et iniurias, neq; errores et infortunia. sunt autem illa infortunia, quæ præter cogitationem eueniunt, et à nullo animi uitio, errores ueró, qui non quidem præter cogitationem accidunt, sed tamen malicia carent. iniuriæ sunt illæ, quæ & à cogitatione, & ab animi uitio proficiscuntur: nam etiam, quæ impellente cupiditate fiunt, à malicia proueniunt.

Humanæ etiā naturæ, imbecillitatiq; ignoscere, æquum ac bonum est: et non ad legem ipsam, sed ad legislatorem animum referre: et non uerba legis, sed legislatoris sententiam spectare: neq; factum ipsum, sed eius, qui fecit, animum considerare: neq; partem tantum, sed rem uniuersam perpendere: &, qui reus est, non qualis nunc, sit, sed qualis anteacto tēpore fuerit, et maiori ex parte: et potiùs bonorum, quæ quis acceperit, quàm malorū recordari: & accepta potiùs beneficia meminisse, quàm collata: & acceptam iniuriam æquo animo tolerare: & uer-

ctis magis, quàm factis, de re decerni uelle; et ad arbitrum potiùs quam ad iudicem, rem deferri uelle: arbiter enim æquum & bonum sibi proponit; iudex autem ipsam legem: neq; ulla alia de causa repertus est arbiter, nisi, ut æquum & bonum ualeat. Ac ea quidem, quæ de æquis et bonis dicenda erant hoc modo declarata sint.

INIVRIAE uerò maiores illæ sunt, quæ à maiore iniusticia proueniunt. Itaq; minimæ quæq; iniuriæ maximæ sunt, ut Callistratus Melanopum accusat, quod tribus dimidiatis obolis, deo dicatis, templi ædificatores fraudasset: sed in rebus iustis, iusticiaq; contrà accidit. hæc autem talia sunt eò, quòd maiore quadam ui superant, ut qui treis dimidiatos obolos furatur, etiã quiduis aliud facilè committeret. interdum igitur, quod maius est hoc modo iudicatur, interdum etiã ex damni magnitudine. Illa etiam maior est iniuria, cui par pœna nulla inueniri potest, sed omnes sunt inferiores: &, cui nulla medicina potest adhiberi, difficile est enim, et omni potentia maius: et, in qua, qui passus est malum, pœnas iudicio sumere nõ potest, id enim insanabile est siquidem pœna est castigatio, & medicina quædam: & si, qui læsus est, & iniuriam accepit, in se ipsum grauiter animaduertit; nam multò maiori pœna dignus est, qui iniuriam intulit, ut Sophocles: pro Euctemone, qui, cùm iniuriam accepisset, se ipsum iugularat, dixit se non minorem reo pœnam irrogaturum ea, quã, qui contumeliam passus fuerat, se ipsum multauerat: &, quam solus, aut primus, aut cum paucis fecit. Sæpius etiam in idem peccatum incidere, graue est. Illud quoq; maius est, propter quod remedium, ac pœnæ quæsitæ sunt, & inuen-

tæ;ut Argis eos puniunt,qui sunt in causa,ut noua lex constituatur,aut carcer ædificetur. Et,quod magis belluinos mores imitatur, peccatum grauius est: & , quod consultò & cogitatò committitur: &,quod in animis eorum,qui audiunt,potius metum, quàm misericordiam, excitat. Et hæc quidem propria rhetorum sunt;ut, uno facto multa iura sustulisse, aut uiolasse dicant;ut iusiurandum,dextras,fidem datam,ius coniugij;sic enim multarum iniuriarum exuperantia demonstratur: &,in eo loco,ubi fontes puniuntur,quod falsi testes faciunt;quē enim locum à scelere uacuum relinquent,qui etiam in ipso iudicio scelus admittere non dubitant? & ea, in quibus homines erubescere maximè consueuerūt: &, si eum læsit,à quo beneficium acceperat:multis enim modis iniustus est;&,quòd damnum inferat,& quòd benemerenti non gratiam referat. Maius etiam ostenditur, quod contra ius nō scriptum cōmissum est:nam uiri melioris indicium est,nulla coactum necessitate iustum esse:quæ enim scripta sunt,ea necessariò seruātur;quæ uerò nō scripta, non necessariò.contrà etiam magis peccare uidetur, qui contra iura scripta quippiam committit:nam, qui scelera,quæ terrialia sunt,committit,nec pœnas reformidat,quātò magis in eis iniustus erit,unde nullum sibi damnum impendêre uideat? Ac de iniuria quidem maiore, & minore dictum est. Deinceps à nobis ea percurrenda sunt,quæ ad probationes,artis expertes, pertinere uideantur:nam hæ iudicialium controuersiarum propriæ sunt.sunt autem numero quinq;:leges,testimonia, tabubulæ,quæstiones,iusiurandum.

Ac primò quidem de legibus dicamus, & quómodo

eis in suadẽdo ac dissuadẽdo, in accusando & defendendo utendum sit. Planũ est enim, si quis scriptã legẽ causæ suæ contrariam habeat, ad cõmunem legem ei confugiendum esse, & æquo ac bono, tanquam iustiore: nitendum: et dicendum, hoc esse æquissima sententia iudicare, si quis non omnino scriptis legibus adhærere uelit: et æquum et bonum semper idem manere, nec unquam immutari, sicuti neq; communis lex; insitum est enim in ipsa natura, scriptæ uerò leges sæpe uariantur. undè illud in Antigona Sophoclis dictum est, ubi tuetur illa factum suum; quod licet contra Creontis legem fecerit, non tamen contra legem non scriptam;

Hoc nanq; non hodie aut heri, at semper fuit.
Ideò ego non timeo uiri ullius minas:

& iustum id esse, quod est uerum, atq; utile, non autem, quod speciem tantùm habet, itaq; scripta lex non est iusta, neq; enim legis officium exequitur: & rebus iudicandis præpositum esse iudicem, tanquam argentarium, qui id iustũ, quod simulatum & adulterinum est, ab eo, quod est uerè iustum, discernat: et, si lex, qua premimur, aliquo modo contraria est iam probatæ legi, aut si sécum ipsa pugnat; ut interdum altera lex iubet rata esse, quæcunq; inter se homines pepigerunt, altera uerò uetat, pactiones fieri contra leges, & si sit ambigua lex, ut quis eam torquere possit; tunc uidere opòrtet, in quam partem iustum, atq; utile conueniat, déinde illo uti: & si res illæ, propter quas lata lex fuit, non ampliùs manent, lex tamen adhuc seruatur; tunc laborandum est, ut id notum fiat, & hac ratione contra legem pugnandum. Quod si scripta lex pro nobis facit, tunc dicendum est, æquissima

sententia iudicare, non esse ideò iudicibus concessum, ut contra legem aliquid statuant, sed, ne fortasse peierent, si uim ac sententiam legis non benè perceperint & nemi nem esse, qui, quod absolutè bonum est, quærat, sed, quod sibi ipsi: & nihil differre, non latas leges; & in nullo esse usu: & in alijs artibus non utile esse discedere à præceptis, & callidè aliquid excogitare, ut contra me dicum, neq; enim tantum detrimenti adfert erratum medici, quantum mala consuetudo non illi parendi, qui imperium habet: & hoc esse, quod in probatis legibus probibetur, nequis ipsis legibus quærat, aut uelli esse sapientior. Et de legibus quidem hæc dicta sint.

Testium uerò duo sunt genera: nam alij sunt antiqui, alij noui. nouorum autē partim periculi participes sunt, partim extra periculū positi. Antiquos testeis uoco poëtas, & clareis auctores, uirosq; illustreis, quorū sunt aperta iudicia, ut Athenienses Homeri testimonio de Salamine usi sunt: nuper etiā Tenedij contra Sigienseis Periandri testimonio sunt adiuti. & Cleophon contra Critiam Solonis elegis usus est, dicens, eius familiā iampridem fuisse petulantē; neq; enim aliter Solon unquā ita cecinisset,

Dic flauo Critiæ, ut studeat parēre parenti.

& rerum quidem præteritarum testes sunt huiusmodi futurarum autem etiam uates, & augures: ut Themistocles, cùm nauali prælio confligendū esse probare uellet, oraculū interpretatus est, quod iubebat, ut se ligneo muro defenderent. Quin etiam prouerbia sunt ex eo genere quod dictum est, testimonia, ut, siquis cuipiam suadeat, ne sibi senem amicum facere studeat, hoc utatur prouerbio, in senem nequod beneficium contuleris: &, siquis

hortetur quempiam, ut eos filios tollat, quorum patres iam necarit, illud proferat;
Stultus, qui natos, occiso patre, relinquit.
Noui autem testes sunt, qui, cùm noti illustresq; sint, iam de aliqua re iudicium fecerunt: nam horum iudicia sunt eis utilia, qui de ijsdem rebus ambiguunt; ut Eubulus in iudicijs cõtra Charetem usus est eo, quod aduersus Archibium Plato dixerat, rẽ hanc increbrescere, plureisq; esse in ciuitate, qui se improbos esse fateantur. noui etiã testes sunt, qui periculi participes fiunt, si mentiri uisi fuerint. Atq; huiusmodi testes tantùm illud testantur, factũ fuerit néc ne sit an non sit: de qualitate uerò nihil dicunt, ut, si iustum an iniustum sit utile, an inutile qui autem remoti sunt etiam de his maximè sunt idonei testes, sed omnium maximè fide digni sunt antiqui, quia corrumpi non possunt, & probatione ab eorum testimonijs ducuntur. Quòd si quis testeis non habeat, poterit dicere, iudicium ex argumentis fieri debere, & hoc esse æquissima sententia iudicare: neq; enim argumenta pecunijs deprauari possunt, neq; coargui solent, quòd mentiantur, ac fallant, Qui testeis habet, contra eum, qui non habet, dicet, argumenta nequaquam pœnæ subiecta esse, nihilq; opus fore testimonijs, si ad probandum uerba sufficerent. Sunt autem testimonia uel de se ipso, uel de aduersario, uel de facto, uel de uita ac moribus. Itaq; perspicuũ est, nunquã fore, ut testimonio utili careamus. nã, si de facto testimoniũ habere nõ possumus, quod aut causã nostrã cõfirmet aut aduersarij refellat, certè de moribus non deerit testimoniũ, quod uel æquitatẽ nostrã ostẽdat, uel ĩprobitatẽ aduersarij. Reliqua uerò, quæ de teste quæri solẽt, amicus

ne sit an inimicus an neutrum, & spectatæ fidei an infa-
mis an medius: et quæcunq; sunt eius generis differentiæ,
ex eisdem locis sumuntur, undè etiam enthymemata du-
cuntur. Quod ad tabulas attinet, quibus pacta & con-
uenta cõtinentur; nulla alia oratione opus est, nisi, ut eas
orator augeat, aut deprimat; fidẽ eis addat, aut adimat.
Nam, si pro se faciunt, illis fidem addere, ratasq; facere;
si pro aduersario fidem adimere contendat. quod autem
ad fidem eis addendam, aut adimendam spectat, nihil dif-
fert à testium tractatione: quales enim ij fuerint, qui ta-
bulas scripserint, aut asseruarint, talem etiam fidem ha-
bebunt ipsæ tabulæ. Cùm autem certum est, tabulas esse
confectas; si pro se faciunt, debet eas orator augere, di-
cens, eas propriæ ac priuatæ legis uim habere. & tabu-
læ quidem ratam legem non faciunt; leges autem eas ta-
bulas, quæ legitimæ sunt, corroborant. et omnino lex pa
ctum quoddam & conuentum est: itaq;, siquis pacti &
conuenti tabulas aufert, leges etiam ipsas tollit. Præté
rea maior pars eorũ quæ homines inter se cõtrahunt, et
sponte faciunt, tabulis continetur: itaq;, siquis eas irri-
tas faciat, omne cõmercium hominum inter se tolletur.
Et alia, quæ huic disputationi conueniunt, satis patent, in
promptuq; sunt. Quòd si tabulæ nobis cõtrariæ fuerint,
et pro aduersarijs faciant, primò, quæ suprà diximus de
contraria lege, conuenient ad hanc rationem omnia. nam
perabsurdum esset, cùm malè positis legibus, quibus, nos
legislatores decipiunt, parẽdum esse non putemus, si tabu
lis parêre necessariũ esse dicamus. Deinde iudicẽ ipsũ es-
se iustitiæ dispensatorem certũ est: non igitur tabulas spe
ctare, sed id, quod iustius est debet. & iustum quidem
nemo

nemo detorquere potest neq; fraude, neq; necessitate ulla, quia natura tale est: tabulæ uerò & deceptis, & coactis hominibus sæpe fiunt. Ad hæc spectare oportet, an alicui legi uel earum, quæ scriptæ sunt, uel quæ sunt communes, an rebus iustis & honestis tabulæ contrariæ sint uidēdum etiā est, an tabulæ, quæ proferūtur, alijs tabulis uel posterioribus, uel prioribus contrariæ sint: uel enim posteriores erunt ratæ uel priores irritæ, uel, si priores rectæ sint, in posterioribus erit fraus: id autem arripiemus, quod causæ nostræ utile fuerit. consideranda est etiam utilitas, et, siqua in re tabulæ iudicibus aduersentur, & cætera eius generis, quæ facilè uideri, atq; intelligi possunt.

Quæstiones uerò, testimonia quædam sunt quæ uidentur ea de causa fidem facere, quia necessitas quædam eis inest. Itaq; nō difficile est earum uim intelligere, & quæ de ipsis dici possunt excogitare. Nam, si pro nobis faciant, eas augere poterimus, ac dicere, solas ex omni genere testimoniorum esse ueras. Quòd si nobis contrariæ fuerint, & pro aduersario faciant, ueritatem earū euertere licebit, de genere toto quæstionum disputando. quibus enim necessitas adhibetur, ij non minùs falsa, quàm uere dicere solent: nam uel dolorem tolerantes, uerum occultant, uel facilè mentiuntur ut citiùs à cruciatu liberentur. Ad hæc proderit exempla proferre, quæ aliàs acciderūt, & ipsis iudicibus cognita sunt.

Iuris uerò iurandi ratio quadripertita est. aut enim aduersario dat, & ipse etiam capit iusiurandum. aut neutrum facit, at alterum facit, alterum nequaquam: uel enim iusiurandum dat, neq; tamen capit, uel capit ipse,

neq; tamen aduersario dat. prætereà uidendũ est etiam, an iusiurandum iam conceptum fuerit, siue ipse iurauerit, siue eius aduersarius. Qui iusiurandum deferre non uult, is dicet, aduersarios facilè peierare; ut, posteaquam iurauerint, nihil reddant: se uerò confidere, fore, ut iudices non iuratos aduersarios condemnent: & , se malle iuratorum iudicum periculum facere; quod melius est, quia iudicibus ipsi credat, aduersarijs autem non credat. Qui non capit oblatum iusiurandum, dicet, se pecuniarum causa iurare nolle; quòd si improbus esset, facilè iuraret: melius enim esse, alicuius utilitatis gratia, quàm nullius, improbum esse; iuratus enim pecuniam haberet, non iuratus autem minimè haberet. sic enim propter bonitatem ac uirtutem, non autem propter peierandi timorem iurare nolle uidebitur. cui loco Xenophanis illud dictum benè congruit; non esse æquam prouocationem impij aduersus pium hominem, sed consimilem esse, ac siquis robustus imbecillum uel ad uerberandum, uel ad uapulandum prouocaret. Quòd si iusiurandũ oblatũ recipit, dicet, se sibi ipsi credere, non autem aduersario, atq; illud Xenophanis dictum ita conuertet, ut dicat, parem esse prouocationem, cùm impius iusiurandum defert, pius autem iurat: prætereà indignum esse nolle se iurare in ea re, de qua petit, ut iurati iudices sententiam ferant. Si uerò defert alijs iusiurandum, dicet, pium esse deis ipsis rem totam committere, neq; opus esse aduersario, ut alios iudices roget, cùm ipsi de tota re iudicandi potestas detur: &, rem absurdam eum facere, qui iurare nolit in ea re, de qua postulat, ut iurati iudicent. Quia uerò planum iam factum est, quid sigillatim dicen

dum sit: patet etiam, si copulare duos modos opus fuerit, quid sit adferendum: ut, si ipse quidem capere uelit, non autem dare, aut, si dare quidem non abnuat, sed minimè uelit oblatum accipere, aut, si simul & dare, & accipere sit paratus, aut neutrum facere uelit. nam ex eis, quæ dicta sunt, hæc copulantur: itaq; rationes etiam ex iisdem copulari necesse est. Quòd si iam ab ipso conceptum iusiurandum fuerit, quod huic præsenti contrarium sit, dicet non esse periurium. nam qui facit iniuriam, ille sponte facit, sed peierare est, iniuriam facere: quæ uerò fiunt uel ui, uel dolo, nequaquam sponte fiunt. huc igitur referre periurium oportet, ac dicere, id in mente, non autem in lingua, esse. Quòd si aduersarius aliàs iurauerit: dicẽdum est, eum omnia subuertere, qui non stat eis, quæ iuratus affirmauit: hac enim de causa secundum leges non nisi iurati iudices sententiam ferunt. Nos igitur, inquiet ille, postulamus, ut uos iudices eis maneatis, quæ iurati iudicauistis, et ipsi non manebimus? Cætera etiam huius generis quærenda sunt, quæ ad amplificandum pertineant. Ac de probationibus quidem, artis expertibus, hæc dicta sufficiant.

ARISTOTELIS STAGIRITAE, RHETORICORVM LIBER II.

M. ANTONIO MAIOragio interprete.

ACTENVS *ea sunt à nobis demonstrata, quæ ad suadendum et dissuadendum, uituperandum & laudandum, accusandum & defendendum necessaria sunt; nec non, quæ opiniones, quæq; propositiones eis rebus accõmodatæ sunt: ex eis enim sumuntur, & ex eis fiunt argumenta, quibus in unoquoq; dicendi genere utamur. Sed, quoniam Rhetorica finem sibi proponit ipsum iudicium: (nam etiam in deliberationibus iudicant; & iudiciale genus nihil aliud est, quàm iudicium.) necessarium est non tantùm ad ipsam orationẽ aduertere, ut probandi uim habeat, & fidem facere possit; sed etiam se ipsum afficere, & iudicem, qualem esse oportet, præparare. permagni enim interest ad faciendam fidem primùm in deliberationibus, deinde etiam in iudicijs, ut orator uir bonus esse uideatur; atq; erga eos, qui disceptant, benè animatus: præterea refert etiã, quómodo illi ipsi sint affecti. Et oratorem quidẽ bonum uideri, utilius est in deliberationibus; auditorẽ uerò benè af-*

fectum esse multùm in iudicijs prodest, neq; enim eadem sentiunt, qui amant & qui oderunt, qui sunt irato animo et qui placato; sed uel omnino diuersi sentiunt, uel saltem magnitudine diuersa: qui enim amat eum, de quo iudiciũ facturus est, uel nihil iniquè fecisse, uel parùm peccasse censet; qui autẽ odit, contrariũ sentit. Quòd si quis concupiscit, & benè sperat, cùm iucundũ est id, quod fore putatur; sibi id eventurum, et bono futurum arbitratur: at, si nulla cupiditate trahitur, et ægrè fieri posse putat; contrarium existimat. Quòd autẽ oratores ipsi fide digni uideantur, tria sunt in causa: tot enim etiam ea sunt, quibus ad credendum inducimur, præter argumenta, illa uerò sunt prudentia, uirtus, & beneuolentia. Decipiuntur enim homines in ijs, de quibus uerba faciunt, aut consultant, uel propter hæc tria omnia, uel propter horum aliquid, nam uel propter imprudentiam nõ rectè sentiunt, uel si rectè sentiant, propter improbitatem sententiam suam non aperiunt; uel deniq; prudentes quidem, ac boni uiri sunt, sed non tamen amici: quo fit, ut aliqui scientes intelligentesq; non optima consulant, præter hæc autem nihil est. Necesse est igitur, ut is, qui hæc tria habere uisus fuerit, apud auditores fidem inueniat. sed quómodo prudentes, & boni uiri uideantur, ex eis, quæ sunt à nobis alibi de uirtutibus explicata; sumendum est, ex eisdem enim locis poterit orator & alium ornare, & se ipsum talem ostendere: de beneuolentia uerò atq; amicitia nunc, cum de permotionibus animi uerba facere aggrediamur, pariter dicamus. Sunt autẽ illæ permotiones, quæ efficiunt, ut homines immutati, non eodem modo de ijsdem rebus sentiant; quas ægritudo, uoluptasq; conse-

quitur:cuius generis sunt ira, misericordia, metus, cæteraq; huiusmodi; & quæ sunt ijs contraria. Sed, quæ in singulis fiunt, treis in parteis distribuere oportet; ut de ira, exempli gratia, quòmodo affecti facilè irascantur, & quibus irasci soleant, & quas ob res. nam, si unum, aut alterum tantùm horum habeamus, & non omnia teneamus; nullo modo fieri poterit, ut animos audientium ad iram commoueamus: idem etiam de reliquis permotionibus sentiendum. Quemádmodum igitur in rebus traditis propositiones descripsimus, ita etiam in his faciamus; & eodem modo singula distinguamus.

SIT igitur ira, libido cū dolore speratæ punitionis, propter apparentem negligentiā uel in se. uel in suorum quempiam, contra id, quod oportebat. Quòd si ira est huiuscemodi: necesse est eum, qui irascitur, singulis semper hominibus irasci, ut Cleoni, nō autē homini; et quia aut ipsum, aut quempiam suorum uel contempsit, uel id facere cogitauit. quin etiam, omni iræ uoluptatem quandā comitari necesse est, quæ à puniendi spe proficiscitur. iucūdū est enim arbitrari se cōsecuturū ea, quæ quis uehemēter optat. nemo autē illa cōcupiscit, quæ nullo modo se cōseq̄ posse arbitratur: sed qui alicui iratus est, ea cupit, quæ à se fieri possunt. itaq; de ira benè illud dictū est;

Dulcior effuso quæ melle in pectore gliscit,

nam, cùm propter hoc uoluptas quædam consequitur; tum etiam. quia tota mente, quòmodo possint inimicum ulcisci, cogitant: illa igitur uehemens cogitatio uoluptatem parit; non aliter, atq; in somnis accidit. Et, quoniam negligentia, est opinionis actio in ea re quæ nullius esse momenti uideatur; mala enim, & bona studio digna

esse putamus, et ea prætereà, quæ ad hæc referũtur; quæ verò uel nihili sunt, uel ualdè exigua, nullo in precio, habemus: tria sunt negligentiæ genera; conteptio, uiolentia, contumelia. Nam et, qui contemnit, is negligit: quæ enim nullius momenti esse censent, ea contemnunt; atq; eadem quæ nullius sunt mométi, negligunt. Et, qui uiolentus est, negligere uidetur. est autem uiolentia, studium impediendi uoluntates alienas: non, ut ipse aliquid acquirat sed, ne alij, quod uolunt, assequantur. quatenus igitur nihil sibi acquirit, negligit, perspicuum est enim, eum credere sibi nihil illud nocere posse; nam timeret, non autem negligeret: neq; in aliqua re alicuius ponderis prodesse pro posse: nam studium adhiberet, ut illi amicus esset. Et, qui contumeliam infert, negligit. est autem contumelia; cùm quis lædit: ac dolore afficit aliqué in ea re, undè illi qui patitur, ignominia nascitur: non, ut, qui cõtumeliam infert, aliquid plus habeat quàm antè haberet; sed tantùm, ut uoluptatem capiat. nam, qui talionem reddunt, non contumeliam inferunt; sed ulciscuntur. Causa uoluptatis eorum, qui contumeliosi sunt, ea est; quòd existimant ijs, quibus malefecerint, ea ratione se magis præstare: & quo fit, ut iuuenes, & diuites contumeliosi sint; quoniam, in contumelia inferenda se antecellere cæteris existimant. Ex cõtumelia uerò nascitur ignominia, & qui ignominia quempiã afficit, illum negligit, quod autẽ nullius, precij, est id nullam habet æstimationem neq; boni, neq; mali: quamobrem iratus Achilles ita inquit;

Affecit me ignominia; quoniam abstulit ipsum,
Quod Danai dederant munus mihi; &
& alibi.

Me, tanquã infamem, tempsit, profugumq; rebellem: cùm propter hæc indignaretur: dignum autem censent, se ab illis obseruari, qui genere, opibus, uirtute sunt inferiores: & deniq; in quacunq; re quispiam plurimùm excellit, in ea uult obseruari, ut diues in pecunijs à paupere disertus in dicendi facultate ab indiserto et infante, et qui imperat, ab eo, qui subiectus est imperio, et qui imperare dignus est, ab eo, qui parêre debet: undè dictum est,

Ab Ioue natorum, certè ira est maxima regum;

& alibi,

Quin etiam deinceps iram sub pectore seruat.

indignantur enim propter excellentiam suam. Ab illis etiam obseruari uult, à quibus aliqis existimat, se beneficijs affici oportere. ij uerò sunt, de quibus aliàs benemeritus est, uel, quibus in præsentia benefacit aut ipse, aut propinquus eius aliquis, aut alius quispiam ipsius gratia; uel etiam si uelit, aut aliàs uoluerit consequi. Ex his iam perspicuum esse potest, quòmodo affecti homines irascantur, & quibus, et quas ob res. irascuntur enim cùm animo dolent: nam, qui dolet animo, semper alicuius rei desiderio tenetur. Itaq;, siue quis ei directò restiterit, ut sitienti, ne bibat, siue non directò; tamen idem facere uidetur: et, si quis illi aduersetur, et, si, cùm possit, non adiuuat, siue quocunq; alio modo sic animo affectum perturbarit. omnibus enim irascitur. Quare, qui morbo laborant, qui paupertate premuntur, qui amant, qui sitiunt, & deniq; qui aliquid desiderant, & id assequi non possunt, iracundi sunt, & nullo negocio concitantur, præcipuè uerò illis irascuntur, qui eos in præsenti statu negligunt, ut ægrotans ei, qui morbum suum negligit, pauper e,

qui paurtatem, miles ei, qui bellum, amans ei, qui amorem; atq; eodem modo in reliquis: ducitur enim unusquisq; ab animi perturbatione, in qua prius erat, ad iram, quæ in singulis rebus excitatur. Ad hæc irascitur, *si contrà accidit, quàm expectabat: maiorē enim dolorem adfert magnum, & insperatum incommodum, quemádmodum etiā magnum, & insperatum bonum magis delectat, cùm ex animi sentētia succedit. Itaq; ex his intelligi potest, quæ horæ, quæ tempora, quæ affectiones, quæ ætates facilè ad irā cōmoueātur, et quādo, quoq; in loco magis cōcitētur. illud etiā planū est, omneis magis ad irā pronos esse, cùm magis his rebus tenētur. Atq; hactenus quómodo affecti homines, proni sint ad irā, dictū sit.* Eis *autem irascuntur, qui uel derident, uel ludibrio habent, uel dictis lacessunt, nam hæc facere, contumelia est, et ijs qui lædunt in rebus, quæ speciem habent contumeliæ, necesse est autem, ut talia sint ea, quæ faciunt, neq; ut talionem reddant, neq; ut aliquam utilitatē habeāt, iam enim per contumeliam facere uidentur, et ijs qui ipsos uituperant, & cōtēnunt in eis rebus quibus ipsi maximè studēt, ut, si quis in philosophia maledixerit eis, et spreuerit, qui se multùm in ea profecisse gloriantur, et, qui formæ student, si quis eos in ea re uituperet, atq; ita in reliquis: et multò magis irascuntur, quando suspicantur ea sibi non adesse, quibus student;: uel, omnino se experteis esse; uel non firmiter tenere; uel etiam teneant, non existimari. nam, cùm estimant ea sibi firmiter adesse; nihil curant eos, qui se in ea parte uituperant.* Et *magis amicis irascuntur, quàm ijs qui sunt inimici: putant enim conuenire magis ab eis se benè tractari, quàm contrà.*

illis etiam irascuntur,qui uel ipsos honorare,uel de ipsis curam suscipere consueuerāt,si posteà nō idem efficiunt, nam ab eis se tunc contemni putant, nisi enim hoc esset, idē eos esse facturos: & ijs,qui accepta beneficia nō reddunt,aut non æqualem gratiam referunt: & ijs,qui conatibus suis resistunt,si inferiores fuerint, omnes enim isti contemnere uidentur: & hi quidem,tanquam se inferiores,negligunt,illi uerò,tanquā ab inferioribus beneficia acceperint. Et ijs,qui in nulla sunt existimatione, si negligere uideātur,magis irascūtur:diximus enim iram esse propter neglige̅tiā aduersus eos quos nō conuenit,conuenit autē inferioribus,nō negligere præstātiores. Et amicis irascuntur,nisi uel benè dixerint, uel benè fecerint, & multò magis,si contraria fecerint,&,si non aduerterint, quibus rebus indigeant,sicut apud Antiphontem Plexippus,Meleagro irascitur, hoc enim negligentiæ signum est,non aduertere,nam quæ curamus, ea nos latêre non solent: & ijs,qui infortunijs,quæ ipsis accidunt,lætantur & omnino, qui in aduersa ipsorum fortuna securo sunt animo,hoc enim uel inimici: uel negligentis indicium est: & ijs,qui non curant,etiā si dolorem adferunt,unde etiam mala nunciantibus irascuntur: & æquo animo audientibus ea, quæ existimationem ipsorum lædunt, æquoq; animo res malas intuentibus. nam, qui hoc faciunt,uel negligentibus, uel inimicis similes sunt: amici enim anguntur,nec quisquam est,cùm propria mala uidet,quin doleat. Prætereà illis irascuntur,qui se negligunt apud quinq; hominū genera,apud eos,quibúscum de honore cōtendunt,apud eos,quos admirātur,apud eos,quibus esse admirationi student, apud eos,quos uerecundan

tur; deniq; apud eos, quibus ipsi sunt uenerationi, apud hæc hominum genera siquis ipsos neglexerit, maximè ira scũtur: et ijs, qui negligunt ea, quibus opem non ferre turpe esset; ut parentes, filios, uxores, imperio subditos: & qui beneficiorum acceptorum gratiam non referunt; est enim hæc negligentia præter id, quod cõuenit: et ijs, qui dissimulatione utũtur, cùm ipsi seriò agant, signũ enim contẽptionis est dissimulatio: et ijs, qui sunt in alios benefici ac liberales, nisi etiam ipsis benefaciãt, cõtemptionis enim signum, est non ijsdem rebus aliquẽ dignum iudicare, quibus omneis alios iudicant. Obliuio quoq; iram cõmouet; ut, siquis nomen alicuius penè oblitus fuerint. nã etiã obliuio negligẽtiæ signum esse uidetur: siquidẽ ab incuria nascitur obliuio; incuria uero negligẽtia est. Quibus igitur hominibus irascantur, et quómodo affecti, et quas ob res, simul explicatum est. Planum autem est, oratorem oportere iudices oratione sua taleis efficere, quales ij sunt, qui in iram procliues sunt: Atq; aduersarios eis culpis affineis esse ostendere, quæ iustam iram commouent, & taleis esse, quibus irasci meritò debeant,

QVONIAM autem irasci, et lenıri cõtraria sunt, & ira lenitati: uidendum est, quómodo affecti homines lenes sint, et erga quos se leniter gerant, et quibus de causis leniantur: est autem lenitudo, sedatio animi, atq; ab ira cessatio. Cùm igitur homines irascãtur neglıgẽtibus, negligentia uerò uoluntaria sit: perspicuum est esse leneis aduersus eos, qui aut nihil horum faciunt; aut inuiti faciunt, aut saltem facere uidentur: & erga illos, qui aliquid fecerunt contrà, quàm uoluerant: & aduersus eos, qui in se ipsos eadem committunt; nemo enim

uidetur se ipsum negligere: & aduersus eos, qui fatentur quidem, sed fecisse pœnitet, cessant enim ab ira non aliter, ac si illi, quos pœnitet eius rei, qua dolent, pœnas iam dederint, hoc autem ex punitione seruorum intelligi potest: nam eos, qui pernegant, & contradicunt, atrociùs punimus, in eos uerò, qui fatentur, se iustè puniri, mitiores sumus, & ab ira cessamus. id autem in causa est, quòd aperta negare impudentia est; & impudentia est negligentia, et contemptio quædam: quos enim ualdè contemnimus, eos nõ ueremur. In eos etiam lenes sumus, qui se humiliter demisseq; gerunt, neq; contradicunt, uidentur enim, se inferiores confiteri: &, qui sunt inferiores, timent; nemo autem timentibus irascitur. quòd autem ira statim cesset in eos, qui se humiliter & demisse gerunt, declarant etiam canes, qui prostratos non mordent. Iis etiam lenes sumus, qui seriò nobiscum agunt; cùm nos etiam ipsi seriò agimus; uidentur enim nostri esse studiosi, non autem nos contẽnere: & ijs, qui pluribus in rebus, quàm petieramus, nobis gratificantur: et ijs, qui rogant, & deprecantur: nam humiliores demissioresq; fiunt: & ijs, qui neq; contumeliosi sunt, neq; derisores, neq; contemptores aut ullius hominis, aut bonorum, aut eorũ qui nobis similes sunt. & omnino ex contrarijs rebus scrutari oportet, quæ lenire animum possint. Iis etiam lenes sunt, quos timent, & quos uerentur: nam, donec, ita affecti sunt, illis irasci non solent; nullo enim modo fieri potest, ut quis simul timeat, & irascatur. Et ijs, qui, ira perciti, commiserint aliquid, aut non irascuntur, aut leuiùs irascuntur, neq; enim propter negligentiam fecisse uidentur: nam nemo iratus negligit: siquidem negligentia sine

animi dolore est, ira uerò semper est cum dolore. Et ijs lenes sunt, qui ipsos uerentur. Et, qui contrario modo sunt affecti, quàm, cùm in ira sunt, perspicuum est esse lenes; ut, cùm ludunt, cùm ridēt, cùm dies festos agunt, cùm quid rectè gesserunt, cùm aliquid ex animi sententia successit, cùm saturi sunt. In summa, lenes ij sunt, quibus doloris uacuitas adest, & uoluptas non contumeliosa; &, qui bona spe ducuntur; &, qui multo antè tempore, nō autem recenti re, iram conceperunt, tempus enim iram mitigat. Quin ab altero prius sumpta pœna, maiorem in alterum iram minuit, atq; sedat. undè bene Philocrates, cùm iratum in se populum haberet, & quidam ei dixisset, Cur non causam tuam dicis, & te defendis? Nondum est tempus, inquit. quando igitur? cùm alium prius condemnatum uidero. lenes enim fiunt, cùm in alium iram suam effuderint. quod quidē Ergophilo contigit, cui cùm iudices magis infensi essent, quàm Callisthenis, tamen eum absoluerunt, cùm pridie Callisthenem morte damnassent. Et si iudicio conuicerint, leniores fiunt, et ijs, qui maius aliquod incommodum acceperint, quàm illis irati ipsi fecissent, existimant enim idem esse, ac si ipsi pœnas de eis sumpsissent: &, si priores se læsisse putant, ac se iustè pati, neq; enim contra id, quod iustè factum est, ira concitatur; quoniam non amplius se cōtrà, quàm oportebat, pati arbitrantur, undè solet ira cōmoueri, quapropter oratione prius castigare oportet: hac enim ratione minus etiam serui dolent, cùm puniuntur. Cessant etiam ab ira, qui putant, non intellectum iri ultionem à se profectā, aut nō propter illa quæ possi sunt: nā ira cōtra singulas personas accenditur, quod ex eius

definitiõe pſpicuũ eſt. Itaq; rectè dictũ eſt ab Homero. Dicito, Me, euerſor Troiæ, cæcauit Vlyſſes; tanquam ſibi non uideretur ultus iniurias, niſi ille ſenſiſſet, & à quo, & qua de cauſa tam malè tractatus fuiſſet. Quare neq; ullis alijs iraſcuntur, quos non ſentire, exiſtimant, neq; mortuis, quippe qui malorũ extremũ iã perpeſſi ſint, neq; amplius dolituri ſint, aut ſenſuri, quarũ rerũ deſiderio tenẽtur irati quare benè de Hectore cecinit Homerus, uolens Achillis irã contra mortuũ ſedare, Quis furor eſt, terram ſenſu uexare carentem?

Planum igitur eſt, ex his locis ducẽda eſſe argumẽta ab illis, qui placare animos uolunt. atq; eos quidẽ his rationibus mitigare oportet Illos autẽ, quibus irati ſunt, oſtẽdere debemus, aut terribileis eſſe, aut ueneratiõe dignos, aut benemeritos, aut inuitos feciſſe, aut deniq; ꝑpter ea, quæ fecerũt, magnũ animo dolorẽ sẽtire. Iam uerò, quos amare ſoleãt homines, et odiſſe, quibusq; de cauſis oſtẽdamus, ſed prius, quid amicicia ſit, et q̃d amare, doceamus.

EST igitur amare, uelle alicui bona euenire nõ ſua, ſed illius ipſius cauſa, quem diligit; &, quantum in eo eſt, efficere, ut illa eueniant: amicus uerò ille eſt, qui amat, & redamatur. illi igitur exiſtimantur amici, qui inter ſe mutuò ſic affecti eſſe uidentur. His ita poſitis, neceſſe eſt illum amicũ eſſe, qui gaudet alicuius rebus bonis, doletq; malis nõ alia, ſed illius ipſius tantùm cauſa. omnes enim gaudent, cùm illis, quos amant, quæ uolunt, euenerũt; et, cùm accidunt contraria, dolent: itaq; dolores, et uoluptates indicia ſunt uoluntatis. Illi etiam inter ſe ſunt amici, quibus eadem bona, ac mala ſunt; &, qui eoſdem habent, amicos, et eoſdẽ inimicos: neceſſe eſt enim, ut in eis ſit uo-

luntatum coniunctio. nam, cùm eadem uelit alij, quæ sibi ipsi, certè illi amicus esse uidetur. Illis etiam amici sunt, à quibus beneficiũ acceperunt uel ipsi, uel ij, quos diligunt carosq; habent, & præcipuè, si beneficia fuerint uel magna, uel prompto animo collata, uel opportuno tempore; & aut ipsorum causa, aut eorum, quibus ipsi benefacere uelle existimantur. Amicos etiam amicorũ amant, & amanteis eos, quos ipsi amant, & amatos ab eis, qui ab ipsis amantur: & eos, qui eisdem sunt inimici, & qui illos odio prosequuntur, quos ipsi oderunt; &, qui odio habentur ab illis, qui ipsis odio sunt. his enim omnibus eadem esse bona uidentur: quo fit, ut illis benè uelint; quod amici propriũ est. Amant etiã eos, qui benefici sunt uel in pecunijs erogãdis, uel in salute danda: quare liberaleis, et forteis uiros honorant, atq; etiã iustos. taleis uerò existimant eos, qui nõ uiuunt ex alienis rebus: ut, qui suo sibi labore uictũ quærunt; quales præcipuè sunt agricolę, &, qui ipsimet opus faciunt. Temperãteis etiam amant propterea, quòd minimè sint iniusti: atq; eadem de causa diligunt eos, qui remoti à negocijs uitam degunt. Eos etiam amamus, quibus amici fieri studemus, si modò, se id uelle, ostẽderint. tales autem sunt, qui præclara aliqua uirtute ualẽt; uel, qui in honòre ac precio sunt aut apud omneis, aut apud optimos uiros, aut apud eos quos admiramur, aut deniq; apud eos qui nos admirãtur. Amamus, etiam eos, qui morũ suauitate præstãt, et quorũ iucunda est cõsuetudo. tales autẽ habẽtur, qui sunt ingenio placidi, neq;, siquid peccatum est, faciles sunt ad reprehendendum, &, qui neq; contentiosi sunt, neq; litium amatores; nam huiusmodi homines pugnãt, aduersanturq; alijs, qui au-

tem. pugnant, uelle contraria uidentur: & qui iocosè facete q; alios mordent, & aliorum morsus æquo animo sustinent, quoniam ad eundem finem ambo tendunt, cùm & inuadi æquo animo, & inuadere ingeniosè possint. Eos quoq; amamus, qui nostra bona laudant, & ea præcipuè, quæ ueremur, ne in nobis planè sint: & qui mundi sunt, atq; elegantes in apparatu, in uestitu, in omni deniq; uita: &, qui neq; uitia, neq; beneficia exprobare solent, nam, qui hæc faciunt, contentiosi sunt: & qui non recordantur iniurias, neq; aliorum peccata obseruant, sed placabileis sunt, nam, quales erga alios esse uidentur, taleis etiam in nos futuros existimamus: & qui, neq; maledici sūt, neq; incommoda maculasq; uel propinquorum, uel nostra scire uolunt, sed bona tantùm, hoc enim uir bonus facere solet: et qui iratis non aduersantur, aut aliquid seriò agentibus, nam, qui hoc faciunt, contentiosi sunt illos quoq; amant omneis, quos sui studiosos esse intelligunt, ut qui ipsos admirantur, et esse bonos existimant, & ipsorū consuetudine delectantur: & præcipuè, qui hoc faciunt in eis rebus, in quibus ipsi cupiunt admirabiles uideri, uel uiri boni, uel suaues, & iucundi. Pareis etiam amant, atq; eisdem studijs deditos, nisi forte molesti fuerint, aut ex eadem arte uictum quesierint, tunc enim accidit quod ait Hesiodus,

Et figulus figulo: =

&, qui earundem rerum desiderio tenentur, modò sint eiusmodi res, ut eas æqualiter ambo consequi possint: sin minùs, idem accidit, quod in artificibus. Eos quoq; amant, quibùscum adeò familiares sunt, ut non pudeat coram eis illa facere, quæ uulgò turpia uidentur,

nisi.

nisi forte illos contemnant. Et eos ament, apud quos uerentur illa committere, quæ re uera turpia sunt: & apud quos in honore ac precio esse student. Et, quos optant æmulos atq; imitatores habere rerum suarum, non autem obtrectatores, eos aut amant, aut sibi amicos fieri cupiunt: et, quos in acquirendis aliquibus bonis adiuuarent, nisi forte in ipsos grauiora mala casura essent. Eorum quoq; amicitiam expetunt, quos uident non minus absentes amicos diligere, quã præsentes. itaq; nemo est, quin eos diligat, qui mortuorum etiam amiciciam colunt: & omnino quicunq; amicis ualde amici sunt, & eos, cùm opus est, non deserunt, cùm enim omnes bonos diligant, tum eos præcipue, qui boni amici sunt: &, qui nihil apud se fingunt. tales autem sunt, qui mala etiam sua narrant, & aperiunt: nam (ut suprà dictum est) cum amicis nos non pudet ea dicere, aut facere, quæ uulgò turpia uidentur, itaq; si, quem pudet, is non amat, certe, quem non pudet, is amans esse uidetur. Eos quoq; amamus, qui non formidolosi sunt, et quibus confidimus: nemo enim, quem metuit, diligit. Amiciciæ species sunt sodalitas, necessitudo, cognatio, cæteræq; eius generis. Conficiens autem amiciciæ beneficium est: & præcipue, quod ultro defertur, non expectatis precibus: &, quod quando collatum est, non commemoratur. tunc enim intelligitur ipsius gratia factum esse, non alia de causa,

QVOD *autem ad inimicicias, & odium attinet, perspicuum est, ex contrarijs locis sumenda esse argumenta. Inimiciciarum uerò conficientia sunt ira, uiolentia, criminatio. Sed ira concitatur tantùm ex ijs rebus, quæ ad ipsum tantùm referuntur, inimiciciæ uerò*

etiam ex ijs, quæ minimè ad ipsum pertinent: sæpe enim aliquem odio prosequi solemus, si talem esse suspicamur. Huc accedit, quòd ira semper contra singulos excitatur: ut contra Calliam, aut Socratem: odiũ autem etiam contra genera hominum; nam furem, & calumniatorem omnes oderunt. atq; ira quidem tempore sanari potest, odiũ non potest. Præterea studet ira dolorem inurere: sed inimiciciæ magis damnum importare gestiunt. nam, qui iratus est alicui, uult eum sentire, cùm ulciscitur, inimicus uerò nequaquã hoc curat. quæ uerò dolorem faciũt, omnia sensum mouent: sed quæ maxima mala sunt, minimè sentiuntur, ut iniusticia, & dementia, prauitas enim præsentia sua nullũ dolorem adfert. Ira etiam adiunctã habet ægritudinem: sed odium ægritudine uacat: nam, qui iratus est, dolet, qui autem odit, non dolet Et iratus, ob multas aduersarij calamitates nonnunquam ad misecordiam flectitur: qui autem odit, nunquam ulla mouetur misericordia: nam iratus uult eum, cui irascitur, uicissim angi, & dolorem sentire, sed, qui odit, uult eum, quem odit, extingui ac perire. Ex his perspicuum est, quómodo quis amicos, & inimicos ostendere possit qui sint, &, qui non sint quómodo facere possit, &, qui se dicũt esse quómodo disturbare queat: &, cùm est controuersia, utrùm aliquid propter iram, an propter inimicicias factum, sit quómodo ualeat, in quã partem uoluerit, qui dicit, id traducere. Quæ uerò timeant homines, et quos, & quómodo affecti, planũ fiet ex ijs, quæ modò dicemus.

EST *autem metus, ægritudo quædam, uel perturbatio ex opinione impendentis mali, quod aut interitum nobis, aut dolorem adferre possit. neq; enim omnia ma-*

la timentur, ut, ne iniustus fiat, aut hebeti tardoq; inge- nio, sed ea tantùm, quæ uel magnos dolores, uel inte- ritum adferre possunt: & præcipuè, si illa non longin- qua sint, sed proxima, ut iam impendêre uideantur, nam, quæ ualdè longinqua sunt, non metuuntur. sciunt enim omnes fore, ut moriantur, sed, quoniam id propè non es- se putant, ideò nullam curam suscipiunt. Quòd si metus est huiusmodi, necesse est, ut ea omnia sint horribilia, & pertimescenda, quæ nos perdendi uim magnam habere uidentur, aut eiusmodi detrimenta importandi, quæ acer rimos animi dolores pariant. Itaq; talium etiam rerum signa terrorem incutiunt. tunc enim in proximo iam es- se uidetur id, quod est horribile, hoc uerò ipsum pericu- lum est, horribilis rei appropinquatio. tales sunt inimici- ciæ, iræq; illorum, qui malum aliquod importare pos- sunt: manifestũ est enim eos & uelle, & posse, quo fit, ut ad inferendum malum parati sint. Et iniusticia, si uireis nacta fuerit, horribilis est, iniustus enim is est, qui consul tò se iniustè gerit: uirtus quoq; affecta contumelia, si ui- reis adepta est: perspicuum est enim, cùm afficitur cõtu- melia, semper eam ulcisci desiderare, sed, cùm potest, tunc id efficere. Metus etiam eorum, qui malum aliquod infer re possunt, horribilis est: nam huiusmodi homines semper ad offendendum parati sunt. Et, quoniam pleriq; sunt im probi, & cupiditatis siti trahuntur, atq; in periculis timi di, plerunq; etiam horribile est, in aliorum esse potestate. quare, qui alicuius magni facinoris conscij sunt, ijdem sunt etiam horribiles: ne aut facinus illud indicent, aut socios deserant. Et, qui iniuriam facere possunt semper eis formidabiles sunt, qui sũnt ad iniuriam expositi;

plerunq; enim homines facultatem nacti iniuriam inferunt: & qui iniuriam acceperunt, uel se accepisse arbitrantur, semper enim ulciscendi tempus obseruant. Et, qui iam fecerunt iniuriam, si potestatem habent, horribiles sunt, cùm semper talionem reformident, hoc autē esse horribile, iam suprà dictum est: &, qui de iisdem bonoribus, aut præmijs certant, si eadē ambo consequi non possunt: tales enim inter se perpetuò digladiantur. Et, qui sunt horribiles ijs, qui meliores sunt, etiam infirmioribus sunt horribiles, faciliùs enim infirmiores, quā meliores, lædere possunt. atq; eadem de causa sunt etiā horribiles illi, quos meliores reformidant: &, qui necem eis attulerunt, qui ipsis præstantiores erant: &, qui minores aggredi solent: uel enim iam horribiles sunt, uel elato animo statim fient. Horribiles etiam sunt ij, qui iniuriam acceperunt: et, qui inimici sunt, aut aduersarij, non si ad iram procliues sunt, & liberè loquuntur, sed si sedati sunt, & dissimulatores, & uersuti. incertum est enim, an propè sint ad malefaciendū, neq; unquā perspicuum est, quàm longè absint. Omnium autem horribilium illa maxima sunt, in quibus, siquid peccatum fuerit, non est emendandi locus, sed uel omnino corrigi nequeunt, uel remedia non sunt in nostra, sed in aduersariorū potestate: et, in quibus uel nulla sunt auxilia, uel multùm ardua. Vt autem summatim dicam, horribilia sunt illa omnia, quæ, cùm alijs eueniūt, uel impēdent, misericordia digna sunt. Atq; hæc quidem ferè sunt, quæ horribilia dicuntur: & quæ maximè homines timere solent, sed quómodo affecti sint animo, qui timent, iam dicamus. Cùm igitur metus cum expectatione sit patiendi aliquid, quod perdere

ualeat:perspicuum est,neminem eorum esse in metu,qui nihil se mali passuros arbitrantur,neq; enim quisquã ea timet,quæ se non passurum putat:neq; eos metuit,à quibus nihil mali expectat:neq; eo tempore timet, cùm nihil mali futurum arbitratur. Necesse est igitur, eos esse in metu,qui se aliquid mali passuros existimant à certis personis:et,qui,quæ passuri sunt,& quo tẽpore, cogitant.qui autem plurimis fortunæ bonis abundant,aut se abundare putant,ij se nihil passuros arbitrantur:atq; inde contumeliosi sunt,& aliorum neglıgentes,& audaces ac confidentes.taleis autem efficiunt diuitiæ,robur corporis,amicorum copia,potentia. Neq; illi timent,qui se iam grauia passos existimant:&,qui iam omnem futuri spem abiecerunt,ut,qui ad extremum supplicium ducuntur,sed,qui timet,necesse est,aliquam salutis spem habeat in ea re,de qua solicitus est:cuius rei signũ est,quod metus cogit homines diligentiùs consultare,nemo autem de rebus eis consultat,in quibus nihil ampliùs spe relictum est. Itaq;,cùm utile erit inducere timorem iudicibus,tunc eis rationibus uti oportebit, quibus ostendamus eos taleis esse,ut pati possint:ut,si dicamus,alios etiã maiores passos fuisse,uel,ostendamus pareis aut hoc tempore pati, aut anteà passos esse,& ab ijs, à quibus nihil mali metuebant,& prætérea passos ea, quæ nunquam putassent,& quo tempore minimè expectabant.

CVM autem planum factum sit,quid sit metus, & quæ sint ea quæ metuenda sunt, & quómodo affecti homines metuant:ex eisdem perspicuum etiam est,quid sit confidere,& quibus in rebus confidentes sint,et quómodo affecti confidant: nam confidentia timori contra-

ria est,et,quæ confidentiam adferunt,eis contraria sunt, quæ metum incutiunt. Quare confidentia,spes quædam est cum opinione proximæ salutis futuræ,& rerum horribilium uel non futurarum,uel longè remotarum. Confirmatur enim animus: cùm mala longè absunt, &,quæ confidentiam adferunt,sunt uicina:&,si peccatum corrigi atq; emendari potest:&,si auxilia uel multa,uel magna,uel utraque simul adesse uidentur:&,si iniuriā neq; nos accepimus,neq; alijs intulimus:&,si uel nulli sunt aduersarij,uel,si sunt, nocendi facultatem non habent,uel, etiam si habent facultatem,nobis amici sunt:uel,si beneficia in nos contulerunt,aut à nobis acceperunt:uel,si plures sunt,quibus eadem conducunt,aut præstantiores,aut utrunq; simul. Ipsi uerò homines hoc modo confidentes esse solent:si multis in rebus prosperè se gesserunt,& nullum incommodum passi sunt,&,si in pericula sæpius inciderunt, & tamen incolumes euaserunt. Duobus enim modis homines timore non concutiuntur;uel,quòd ea mala nunquā experti sunt,uel quòd auxilia parata habeant: id quod accidit in marinis periculis:nam,qui tempestatem nunquam experti sunt,ij se incolumeis euasuros confidunt,qui uerò habent auxilia, propter usum & experientiam confidunt.confidunt etiam,cùm uident,rem illam paribus & similibus metum non adferre,neq; inferioribus,& ijs,quibus se præstantiores arbitrantur, existimant autem,se illis præstare, quos uicerunt,aut si ijs uel potentiores,uel simileis uicerunt:&,si plura,& maiora sibi adesse putant eorum,quibus qui excellunt, horribiles esse solent: qualia sunt pecuniæ, magnitudo , robur corporum,& amicorū,& regionis,et apparatuum

belli aut omniũ, aut maximorũ. Confidunt etiam, si iniuriã intulerint aut nemini, aut paucis, aut non huiusmodi hominibus, quos timere debeant: & omnino, quoties sperant deos sibi fore propitios, & aliquid boni portendere uel signis, uel oraculis, uel alijs quibusdam rebus. iracundia nanq; confidenteis homines facit: cùm autem quis nõ iniuriam facit, sed eam accipit, tunc iracundia mouetur, deus uerò creditur eis esse auxilio, qui iniuriam acceperunt. Confidentes etiam sunt: cùm priores aggrediuntur; et existimant uel tunc se nihil incommodi pati, uel posteà non passuros, uel quod cupiunt confecturos. Ac de ijs quidem, quæ metum incutiunt, & de ijs quæ confidentiã adferunt, hactenus dictum sit. Quibus autem in rebus uerecundi sint homines, atq; inuerecundi, & erga quos, & quòmodo affecti, deinceps explicandum est.

ESTO igitur uerecundia, quædam ægritudo, perturbatioq; in eis malis, quæ ignominiam ac dedecus ferre uidentur. cùm aut sunt, aut fuerunt, aut futura sunt, inuerecundia uerò, negligentia quædam est, & animi securitas in eisdem illis malis. Quòd si uerecundiæ natura ea est, quam explicuimus, necesse est, in eiusmodi malis homines uerecundari, quæ uel ipsis turpia sunt, uel eis, quorum curam habent. Talia uerò sunt ea opera, quæ ab animi uitio proficiscũtur: ut in prælio clypeum abijcere, uel in fugã uerti, quod à timiditate nascitur: uel depositũ non reddere; quod nascitur ab iniusticia: & rem habere, quibuscum nefas est, uel ubi, uel quando non oportet, quod intemperantiæ proprium est: & quæstum ex minutis rebus facere, aut turpibus; aut ex ijs, ex quibus fieri nõ posse uideatur, ut à pauperibus, et mortuis; undè celebratum

est prouerbium illud; etiã à mortuo tributũ exigere; à sordibus enim hoc, & illiberalitate nascitur, et eis, qui in digent, nõ pecunia subuenire, cùm possis; aut minus, quã oporteat, subuenire, & à tenuioribus minusq; abundantibus auxilium, & pecuniam capere: aut mutuò eam sumere, cùm existimatur aliquis à te petiturus: aut iterum petere, cùm aliquis, quos dedit, nummos repetiturus est; aut contrà repetere, cùm iterum ille petiturus est. Turpe est etiam aliquid laudare, ut illud poscere uidearis, et, cùm semel repulsam passus sis, nihilominus idem petere. nã hæc omnia sordiũ, illiberalitatisq; signa sunt: in præsentia uerò coramq; laudare quempiam, adulationis est; & bona, plusquam satis sit, laudare, mala uerò obscurare: &, cùm quis dolet, maiorem eo dolorem ostendere, & alia quæcunq; sunt huiusmodi, turpia sunt; quoniam indicia sunt assentationis. Turpe est etiam eos labores ferre non posse, quos aut seniores, aut delicati homines, aut qui cum imperio sunt, aut deniq; imbecilliores ferũt hæc enim omnia mollitudinis signa sunt. & ab alio beneficium accipere; idq; sæpius, & alicui beneficia exprobrare turpe est, hæc enim signa sunt animi pusilli, ieiuni, atq; abiecti: & de se ipso prædicare, ac magna quædam polliceri: et, quæ aliorũ sunt, sibi uendicare: quod arrogãtiæ signum est. Atq; eodem modo in singulis animi uitijs facta, indiciaq;, & quæ sunt ijs similia, turpia sunt, & infamiam adferunt. Prætérea turpe est, non esse participem rerũ honestarum: earum, inquam, quas uel generatim omnes participant, uel pares similesq; uniuersi, uel saltem plurimi: pareis autem simileisq; uoco illos, qui sunt eiusdẽ nationis, ciuitatis, ætatis, familiæ; deniq;

qui æquo iure uiuunt. nam omnino turpe est, non huiusmodi rerum esse participem; ut eruditionem aliquo modo non degustasse, atq; ita de reliquis. Quæ omnia turpiora sunt, si ipsius culpa euenisse uisa fuerint: sic enim ab animi uitio magis proficisci uidentur; si ipse causa fuerit malorum, quæ uel anteà fuerunt, uel nunc adsunt, uel postea futura sunt. Verecundantur autem homines; cùm aut patiuntur, aut iam perpessi sunt, aut se passuros intelligunt ea, quæ ignominiam, & opprobria ferre possunt. huiusmodi uerò sunt ea, quæ uel ad obscœnum corporis ministerium, uel turpium factorum pertinent; in quibus quis contumelia afficitur. Et, quæ ad intemperantiã attinent, siue quis uolens, siue inuitus patiatur, turpe est: &, quæ ad uiolentiã, cùm inuitus patitur; nam huiusmodi patientia ab ignauia. & timiditate proficiscitur, sicut etiam iniurias acceptas non ulcisci. Hæc igitur, cæteraq; huius generis sunt, quæ homines uerecundantur. Quoniam autem uerecundia opinio quædam est ignominiæ, atq; eius ipsius gratia, non autem eorũ, quæ indè proueniunt; et nemo bonam quærit famam, nisi propter illos, qui de se existimant: necesse est, homines affici uerecundia propter illos, quorum rationem ducunt. Eorum autẽ rationem ducunt, qui sui admiratione capti sunt; & eorũ, quos ipsi admirantur, quosq; in admirationẽ sui trahere desiderãt, et, quibúscũ de honore, ac dignitate contẽdunt, et deniq;, quorũ existimationẽ nõ contẽnunt. At uerò sui admirationẽ apud eos mouere uolunt, atq; ipsi etiã eos admirãtur, qui bonũ aliquod in se habẽt eorũ, quæ honore digna iudicãtur: et, à quibus impertiri sibi quippiã ardẽter cupiunt, cuius illi domini sũt, ut amatores, Cũ pari

bus autē similibusq; de honore, ac dignitate cōtendūt: uiros uerò prudēteis obseruāt, tanquā eos, qui uera prædicare soleant, tales autē sunt senes, atq; eruditi. Illa etiā uerecūdiā mouent, quæ in oculis omniū ac propalàm fiunt: undè etiā prouerbiū illud, pudorē in oculis esse. Atq; hac de causa magis eos uerecūdamur, qui semper nobiscū futuri sunt, et qui nostras aduertunt actiones, eò, quòd hæc utraq; sint in oculis: et eos, qui eiuse culpe minimè sunt obnoxij. ꝑspicuū est enim, eos in cōtraria esse sententia. & quiminimè procliues sunt ad ignoscēdū eis, qui peccare uideātur. nam, quæ aliquis ipse facit, ea dicitur uicinis non uitio uertere: quare, quæ non facit, sine dubitatione uitio uertit. Eos quoq; uer. mur, qui omnia facilè enuntiant: nihil enim differt, non uideri peccasse, & peccatum non enuntiari. Illi uerò facilè enuntiant, qui iniuriam acceperunt, eò quòd obseruare soleant: & maledici, nam si, nihil peccantibus detrahunt, quantò magis peccanteis inuadent? & qui in notandis proximorum peccatis occupati sunt, quales sunt derisores, et comici poëte: nam hi quoq; quodámmodo maledici sunt, & peccata enuntiant. Eos etiam ueremur, apud quos uoti compotes semper fuimus: ij enim nos admirari quodámmodo uidentur. Atq; ideò ueremur etiam eos, qui tunc primùm à nobis aliquid petunt: quippe cùm apud eos nihil adhuc existimatio nostra læsa fuerit. tales etiam sunt ij, qui nobis amici fieri desiderant: conspexerunt enim, quæ optima sunt in nobis. quare Euripidis responsum ad Syracusanos iure laudatur. Veteres quoq; familiareis nostros ueremur, qui nullius flagitij nobis conscij sunt. Solent autem uerecundari homines non solùm in eis, quæ dicta sunt, quæ

re uera sunt obscœna, sed etiam in eis, quæ signa sunt, ut non modò cùm Veneri indulgent, sed etiam, cùm eius rei signum aliquod ēdunt: neq; tantùm, cùm turpia faciunt sed etiam, cùm de illis loquuntur. Eodem modo non tantùm prædictos homines ueremur, sed eos etiam, qui possunt illis, quæ fiunt à nobis, enuntiare: quales sunt, eorum serui, aut amici. Nihil autem omnino ueremur eos, quos ualdè contemnimus, et, quibus non credi solere putamus: nemo est enim, qui puerulos, aut belluas uereatur. neq; eadem de causa ueremur familiareis & externos: nam familiareis in eis rebus ueremur, quæ ad ueritatem spectant externos uerò in eis, quæ ad opinionem, & instituta. Qui autem uerecundia capiuntur. ita sunt affecti, primò, si apud se habeant huiusmodi homines, qualeis diximus eos esse, quos uereri solemus. tales autē erāt, uel qui nobis admirationi sunt, uel qui nos admirātur, uel quibus admirationi nos esse cupimus, uel quorū ope aliqua in re indigemus, quā non obtineremus, si existimationē perdidissemus. Atq; hi uel si præsentes sint, ac uideant: quemádmodum Cydias in concione dixit, cùm de Samiorum agrorū diuisione tractaretur, rogabat enim Athenienseis, ut mētibus suis cogitarēt, omneis Græcos nō solùm audituros esse, sed etiā in corona stare, atq; adesse, ut spectarēt, quæ ab ipsis decernerētur: uel, si in ꝓpinquo loco sint, et facilè ꝑcepturi, quæ a nobis fiāt. Quare, q in calamitate sūt, ab ijs cōspici nolūt, qui ipsos olim æmulabātur. nā, qui æmulantur, etiā admirari solent. Quin etiam illi pudore afficiuntur, quicunq; aliquid habent, quod dedecus adferat. uel à se commissum, uel à maioribus suis, uel ab alijs quibusdam, quibúscum propinquitate aliqua cōiuncti sunt,

& deniq;,quorum infamiam ad se pertinere putant, Tales autem sunt ij,quos prædiximus; & prætérea, qui ex ipsis pendent, ut, quorum magistri, aut consiltari fuerunt. Præterea pudore afficiuntur,qui pareis aliquos similesq; habent,quibùscum de honore, ac dignitate certant:multa enim,eorum uerecundia commoti,faciunt, et multa etiam prætermittunt. Et,cùm in cõspectu eorum futuri sunt,et cum eis uersaturi,qui peccati conscij sunt, magis etiam tunc uerecundantur: undè Antiphon poëta, cùm iussu Dionysii ad supplicium duceretur, & uideret alios, qui unà secum erant morituri, cùm è carcere exirent, capita obuoluere ;dixit, Quid est, quòd capita obuoluatis? an ueremini, nequis horum cras uos uideat? De ueracundia igitur hæc dicta sint: quæ uerò ad inuerecundiam pertinent,ex contrarijs erunt manifesta. Quibus autem hominibus gratiam habeamus, & quibus de caussis, & quómodo affecti, tunc erit perspicuum;cùm gratiam ipsam definiuerimus.

SIT igitur illa gratia,per quam is,qui facultatem habet,dicitur egenti beneficium suppeditare non, quòd aliquid iam acceperit,neq;,quòd utilitatem aliquam indè speret,sed tantùm,ut illi commodet,cui beneficium tradit, Magna uero illa gratia est, quæ ualdè egentibus præstatur;uel,quæ magna,& ardua tribuit;uel,quæ opportunè fit;uel,quã aut solus,aut primus,aut copiosè prestitit. Indigentiæ uerò,sunt appetitiones ; atq; illæ præcipuè, quæ nos angunt, cùm eas explere non possumus. tales sunt omnes cupiditates, ut amor: & cùm quis est in aliquo dolore corporis,aut in periculo,nam qui periclitatur,& qui dolet,concupiscit. Atq; hac de causa, qui

paupertate premuntur, & qui in exilio sunt, siquis eis in minimis etiam rebus subueniat, propterea, quòd multùm indignet, et in tali tempore constituti sunt, magnum se beneficium accepisse existimant: ut, quis stoream in Lyceo præbuit. Oportet igitur in huiusmodi rebus, ac temporibus subuenire. quòd si non sint eiusmodi; saltem sint uel paria, uel maiora Cùm igitur planum factum sit, & quando, & quibus in rebus beneficium fiat, & quómodo affecti sint ij, qui faciunt: perspicuū est etiam, his rationibus præparādos esse auditores; ut demonstret orator, hos quidē aut esse, aut fuisse in huiusmodi tristicia, atq; indigentia; illos autem in tali necessitate suppeditasse aliquid, quod eos subleuare posset. Ex his etiā facile perspici potest, quómodo remoueri gratia possit, et effici, ne beneficiū præstitisse uideantur, uel enim dicemus eos commodi sui gratia subuenire, aut iam subuenisse, quod beneficiū uocari nō debet; uel casu fortuitoq; accidisse, uel necessitate coactos, subuenisse; uel eos beneficium reddidisse, non autem dedisse, siue illi se debere scirent, siue ignorarent; nam utroq; modo aliquid pro aliquo redditur: quare neq; hoc modo beneficium est, Singula etiam summa genera consideranda sunt nam beneficium est, uel quod rē hanc tradidit, uel tantam, uel talem, uel tali tempore, uel in opportuno loco, Signum autem non beneuoli animi est, si in re minori non subuenerunt: aut, si inimicis eadm commoda, uel æqualia, uel maiora tribuerunt; tunc enim perspicuum est, eos nostri causa nequaquam ea fecisse: uel siquis sciēs, res uileis et abiectas tribuat; ne enim est, qui se uiltbus et abiectis rebus egere fateatur. Ac de gratia quidē collata, aut non collata satis dictum sit.

in'er hos interfecti sunt misericordes esse solent: neq; rursus ij, qui in magno timore positi sunt, neq; enim misericordia mouentur, metu perculsi, quoniam de propria salute soliciti sunt. Et, qui putāt aliquos æquos, et bonos esse, misericordia mouentur: nam, qui neminē probū esse putat, is omnes homines malo dignos esse iudicabit. Atq; omnino talis est quisq;, cùm recordatur sibi, aut suis talia mala euenisse, uel timet, ne aliquādo aut sibi, aut suis eueniāt. Quòmodo igitur effecti homines misericordia moueantur dictum est. Quæ uerò miserabilia sint, ex definitione satis patet, quæ enim ægritudinem, & dolorem afferunt, & ad interitum perducunt, omnia miserabilia sunt, & quæcunq; perdendi, & destruendi uim habent, &, quæ mala à fortuna proueniunt, magnaq; sunt. Quæ uerò dolorem afferunt, & interitum, sunt mortes, uerbera corporum, uexationes, senectus, morbi, & cibi penuria. quæ à fortuna proueniunt, mala hæc ferè sunt, amicis penitùs spoliari, aut cum paucis relinqui, quo fit ut miserabile sit, ab amicis, & familiaribus diuelli: deformitas, imbecillitas corporis, membri alicuius priuatio: &, unde bonum aliquod prouenire oportebat, indè malum accidere; atq; hoc sæpius euenire: et cùm bonum aliquod tūc accidit, cùm iam prodesse nō potest; ut, Diopithi, qui, cùm ei à rege munera missa fuissent, mortuus est inuentus: &, sicui nihil unquam boni accidit; uel si accidit, eo frui non potuit, Atq; hæc quidem, & cætera huiusmodi sūt, quæ homines ad misericordiā moueāt. Miserētur autē eorū, qui familiares sunt: nisi fortè sint magna necessitudine coniuncti, nam hos non aliter, ac se ipsos, habent. itaq; Amasis, cùm ad supplicium duci filium suum ui-

deret, lacrymas non effudit, ut fertur; cùm autem amicum mendicantem conspexisset, tunc illacrymauit: hoc enim miserabile est; illud uerò atrox & terribile. quod enim atrox est, differt ab eo, quod est miserabile, quippe quod eijciendi misericordiam uim habeat, & sæpius in contrarium ualet. Mouentur etiam misericordia; cùm intelligunt, rem atrocem esse propinquam. Parium etiam ac similium miserentur; sunt autem pares ac similes uel ætate, uel moribus, uel habitibus, uel dignitate, uel genere in his enim omnibus magis apparet, eisdem periculis ex posito esse. nam omnino hoc etiam in loco ita statuẽdum est; omnia, quæ ne accidant nobis, timemus, cùm alijs euenerint, solere nos ad misericordiam commouere. Quoniam autem res acerbæ cùm propè esse uidentur, misericordiam mouent; cùm autem longè absunt, ut quæ multis annis anteà fuerunt, aut pòst futura sunt, quas neq; timent, neq; recordantur, uel non omnino misericordia illarum mouentur, uel non eodem modo: necesse est, eos, qui repræsentantur formis, uocibus, uestitu, ac deniq; actione longè miserabiliores esse. hoc enim modo efficiunt, ut malum propè uideatur, cùm ipsum oculis subijciant, quod aut futurũ est, aut iam præterijt. Atq; hac de causa, quæ nuper acciderũt, aut breui futura sunt, miserabiliora uidentur: quin etiam ipsa indicia, atq; facta, ut uestes illorum, qui casus acerbos pertulerunt, et quæ sunt eius generis: & orationes, quas habuerunt ij, qui essent in calamitate, ut qui iam iam essent morituri. Maximè uerò misaratio concitatur, si in illis acerbissimis causibus fortes, & costanti animo fuisse dicantur, nam hæc omnia quia uicina uidentur, magis misericordiam

mouent:

mouent: quòd ille, qui patitur, ea fortuna sit indignus, & acerbitas illa quasi oculis subijciatur.

MISERICORDIAE uerò maximè opponitur illa, quæ nemesis dicitur, quam nos indignationem appellare possumus. nam alicuius infortunio, qui indignè patiatur, angi ac dolere, quamuis ab eisdem moribus proficiscatur, tamen ei quodámmodo contrarium est, quod est, dolere prospera alicuius fortuna, qui ea sit indignus. Atq; hæ commotiones ambæ, bonæ indolis ac naturæ sunt. decet enim cum eis dolere, atq; eorum misereri, qui mali aliquid indignè patiuntur: illis autem indignari, qui præter merita sua fortunati sunt, quicquid enim præter dignitatē accidit, iniustū est, atq; hac de causa deis etiā ipsis hoc attribuimus, ut indignentur. Posset autem aliquis suspicari inuidiā misericordiæ eodē modo esse contrariā, tanquā uicina sit, & eadem, quæ nemesis: sed ab ea diuersa est: quāuis enim etiā inuidia sit ægritudo, quæ animū perturbat ob alterius res secundas: non tamē ob eius res secūdas, qui sit indignus, sed, qui sit æqualis, aut similis. Cōmune autem est omniū, qui inuident, & qui indignātur, ut id efficiant, non quia sibi detrimētum aliquod ex eo prouenire posit, sed quia bonū ei, cui nollent acciderit: neq; enim iam esset inuidia, aut nemesis, sed potiùs metus, si quis ideò doleret, aut perturbaretur, quòd ex alterius bona fortuna sibi malum aliquod esset euenturum. Illud uerò perspicuum est, diuersas animi affectiones ab inuidia, atq; ab indignatione concitari. nam, qui mœrore conficitur, cum uidet indignos aduersa fortuna concuti, idem lætabitur, aut saltem dolore carebit, cùm uiderit, malo, dignos homines infortunijs agita-

ria est, et, quæ confidentiam adferunt, eis contraria sunt, quæ metum incutiunt. Quare confidentia, spes quædam est cum opinione proximæ salutis futuræ, & rerum horribilium uel non futurarum, uel longè remotarum. Confirmatur enim animus: cùm mala longè absunt, &, quæ confidentiam adferunt, sunt uicina: & si peccatum corrigi atq; emendari potest: &, si auxilia uel multa, uel magna, uel utraque simul adesse uidentur: &, si iniuriã neq; nos accepimus, neq; alijs intulimus: &, si uel nulli sunt aduersarij, uel, si sunt, nocendi facultatem non habent, uel, etiam si habent facultatem, nobis amici sunt: uel, si beneficia in nos contulerunt, aut à nobis acceperunt: uel, si plures sunt, quibus eadem conducuut, aut præstantiores, aut utrunq; simul. Ipsi uerò homines hoc modo confidentes esse solent: si multis in rebus prosperè se gesserunt, & nullum incommodum passi sunt, &, si in pericula sæpius inciderunt, & tamen incolumes euaserunt. Duobus enim modis homines timore non concutiuntur; uel, quòd ea mala nunquã experti sunt, uel quòd auxilia parata habeant: id quod accidit in marinis periculis: nam, qui tempestatem nunquam experti sunt, ij se incolumeis euasuros confidunt, qui uerò habent auxilia, propter usum & experientiam confidunt. confidunt etiam, cùm uident, rem illam paribus & similibus metum non adferre, neq; inferioribus, & ijs, quibus se præstantiores arbitrantur, existimant autem, se illis præstare, quos uicerunt, aut si ijs uel potentiores, uel similes uicerunt: &, si plura, & maiora sibi adesse putant eorum, quibus qui excellunt, horribiles esse solent: qualia sunt pecuniæ, magnitudo, robur corporum, & amicorũ, & regionis, et apparatuum

belli aut omniũ, aut maximorũ. Confidunt etiam, si iniuriã intulerint aut nemini, aut paucis, aut non huiusmodi hominibus, quos timere debeant: & omnino, quoties sperant deos sibi fore propitios, & aliquid boni portendere uel signis, uel oraculis, uel alijs quibusdam rebus. iracundia nanq; confidenteis homines facit: cùm autem quis nõ iniuriam facit, sed eam accipit, tunc iracundia mouetur, deus uerò creditur eis esse auxilio, qui iniuriam acceperunt. Confidentes etiam sunt: cùm priores aggrediuntur; et existimant uel tunc se nihil incommodi pati, uel posteà non passuros, uel quod cupiunt confecturos. Ac de ijs quidem, quæ metum incutiunt, & de ijs quæ confidentiã adferunt, hactenus dictum sit. Quibus autem in rebus uerecundi sint homines, atq; inuerecundi, & erga quos, & quòmodo affecti, deinceps explicandum est.

ESTO igitur uerecundia, quædam ægritudo, perturbatioq; in eis malis, quæ ignominiam ac dedecus ferre uidentur. cúm aut sunt, aut fuerunt, aut futura sunt, inuerecundia uerò, negligentia quædam est, & animi securitas in eisdem illis malis. Quòd si uerecundiæ natura ea est, quam explicuimus, necesse est, in eiusmodi malis homines uerecundari, quæ uel ipsis turpia sunt, uel eis, quorum curam habent. Talia uerò sunt ea opera, quæ ab animi uitio proficiscũtur: ut in prælio clypeum abijcere, uel in fugã uerti, quod à timiditate nascitur: uel depositũ non reddere; quod nascitur ab iniusticia: & rem habere, quibuscum nefas est, uel ubi, uel quando non oportet, quod intemperantiæ proprium est: & quæstum ex minutis rebus facere, aut turpibus; aut ex ijs, ex quibus fieri nõ posse uideatur, ut à pauperibus, et mortuis; undè celebratum

est prouerbium illud; etiã à mortuo tributũ exigere; à sordibus enim hoc, & illiberalitate nascitur, et eis, qui indigent, nõ pecunia subuenire, cùm possis; aut minus, quã oporteat, subuenire, & à tenuioribus minusq; abundantibus auxilium, & pecuniam capere: aut mutuò eam sumere, cùm existimatur aliquis à te petiturus: aut iterum petere, cùm aliquis, quos dedit, nummos repetiturus est; aut contrà repetere, cùm iterum ille petiturus est. Turpe est etiam aliquid laudare, ut illud poscere uidearis, et, cùm semel repulsam passus sis, nihilominus idem petere. nã hæc omnia sordiũ, illiberalitatisq; signa sunt: in præsentia uerò coramq; laudare quempiam, adulationis est; & bona, plusquam satis sit, laudare, mala uerò obscurare: &, cùm quis dolet, maiorem eo dolorem ostendere, & alia quæcunq; sunt huiusmodi, turpia sunt; quoniam indicia sunt assentationis. Turpe est etiam eos labores ferre non posse, quos aut seniores, aut delicati homines, aut qui cum imperio sunt, aut deniq; imbecilliores ferũt hæc enim omnia mollitudinis signa sunt. & ab alio beneficium accipere; idq; sæpius, & alicui beneficia exprobrare turpe est, hæc enim signa sunt animi pusilli, ieiuni, atq; abiecti: & de se ipso prædicare, ac magna quædam polliceri: et, quæ aliorũ sunt, sibi uendicare: quod arrogãtiæ signum est. Atq; eodem modo in singulis animi uitijs facta, indiciaq;, & quæ sunt ijs similia, turpia sunt, & infamiam adferunt. Prætérea turpe est, non esse participem rerũ honestarum: earum, inquam, quas uel generatim omnes participant, uel pares similesq; uniuersi, uel saltem plurimi: pareis autem simileisq; uoco illos, qui sunt eiusdẽ nationis, ciuitatis, ætatis, familiæ; deniq;

qui æquo iure uiuunt. nam omnino turpe est, non huiusmodi rerum esse participem; ut eruditionem aliquo modo non degustasse, atq; ita de reliquis. Quæ omnia turpiora sunt, si ipsius culpa euenisse uisa fuerint: sic enim ab animi uitio magis proficisci uidentur; si ipse causa fuerit malorum, quæ uel anteà fuerunt, uel nunc adsunt, uel postea futura sunt. Verecundantur autem homines; cùm aut patiuntur, aut iam perpessi sunt, aut se passuros intelligunt ea, quæ ignominiam, & opprobria ferre possunt. huiusmodi uerò sunt ea, quæ uel ad obscœnum corporis ministerium, uel turpium factorum pertinent; in quibus quis contumelia afficitur. Et, quæ ad intemperantiã attinent, siue quis uolens, siue inuitus patiatur, turpe est: &, quæ ad uiolentiã, cùm inuitus patitur; nam huiusmodi patientia ab ignauia. & timiditate proficiscitur, sicut etiam iniurias acceptas non ulcisci. Hæc igitur, cæteraq; huius generis sunt, quæ homines uerecundantur. Quoniam autem uerecundia opinio quædam est ignominiæ, atq; eius ipsius gratia, non autem eorũ, quæ indè proueniunt; et nemo bonam quærit famam, nisi propter illos, qui de se existimant: necesse est, homines affici uerecundia propter illos, quorum rationem ducunt. Eorum autẽ rationem ducunt, qui sui admiratione capti sunt; & eorũ, quos ipsi admirantur, quosq; in admirationẽ sui trahere desiderãt, et, quibúscũ de honore, ac dignitate contẽdunt, et deniq;, quorũ existimationẽ nõ contẽnunt. At uerò sui admirationẽ apud eos mouere uolunt, atq; ipsi etiã eos admirãtur, qui bonũ aliquod in se habẽt eorũ, quæ honore digna iudicãtur: et, à quibus impertiri sibi quippiã ardẽter cupiunt, cuius illi domini sũt, ut amatores, Cũ pari

bus autē similibusq; de honore, ac dignitate cōtendūt: uiros uerò prudēteis obseruāt, tanquā eos, qui uera prædicare soleant, tales autē sunt senes, atq; eruditi. Illa etiā uerecūdiā mouent, quæ in oculis omniū ac propalàm fiunt: undè etiā prouerbiū illud, pudor ē in oculis esse. Atq; hac de causa magis eos uerecūdamur, qui semper nobiscū futuri sunt, et qui nostras aduertunt actiones, eò, quòd hæc utraq; sint in oculis: et eos, qui eiusdē culpe minimè sunt obnoxij. pspicuū est enim, eos in cōtraria esse sentētia. &, qui minimè procliues sunt ad ignoscēdū eis, qui peccare uideātur. nam, quæ aliquis ipse facit, ea dicitur uicinis non uitio uertere: quæ, quæ non facit, sine dubitatione uitio uertit. Eos quoq; uerēmur, qui omnia facilè enuntiant: nihil enim differt, non uideri peccasse, & peccatum non enuntiari. illi uerò facilè enuntiant, qui iniuriam acceperunt, eò quòd obseruare soleant: & maledici, nam si, nihil peccantibus detrahunt; quantò magis peccanteis inuadent? &, qui in notandis proximorum peccatis occupati sunt, quales sunt derisores, et comici poëtæ: nam hi quoq; quodámmodo maledici sunt, & peccata enuntiant. Eos etiam ueremur, apud quos uoti compotes semper fuimus: ij enim nos admirari quodámmodo uidentur. Atq; ideò ueremur etiam eos, qui tunc primùm à nobis aliquid petunt: quippe cùm apud eos nihil adhuc existimatio nostra læsa fuerit. tales etiam sunt ij, qui nobis amici fieri desiderant: conspexerunt enim, quæ optima sunt in nobis. quare Euripidis responsum ad Syracusanos iure laudatur. Veteres quoq; familiareis nostros ueremur, qui nullius flagitij nobis conscij sunt. Solent autem uerecundari homines non solùm in eis, quæ dicta sunt, quæ

re uera sunt obscœna, sed etiam in eis, quæ signa sunt, ut non modò cùm Veneri indulgent, sed etiam, cùm eius rei signum aliquod ēdunt: neq; tantùm, cùm turpia faciunt sed etiam, cùm de illis loquuntur. Eódem modo non tantùm prædictos homines ueremur, sed eos etiam, qui possunt illis, quæ fiunt à nobis, enuntiare: quales sunt, eorum serui, aut amici. Nihil autem omnino ueremur eos, quos ualdè contemnimus, et, quibus non credi solere putamus: nemo est enim, qui puerulos, aut belluas uereatur. neq; eadem de causa ueremur familiareis & externos: nam familiareis in eis rebus ueremur, quæ ad ueritatem spectant externos uerò in eis, quæ ad opinionem, & instituta. Qui autem uerecundia capiũtur. ita sunt affecti, primò, si apud se habeant huiusmodi homines, qualeis diximus eos esse, quos uerrei solemus. tales autē erãt, uel qui nobis admirationi sunt, uel qui nos admirãtur, uel quibus admirationi nos esse cupimus, uel quorũ ope aliqua in re indigemus, quã non obtineremus, si existimationē perdidissemus. Atq; hi uel si præsentes sint, ac uideant: quemádmodum Cydias in concione dixit, cùm de Samiorum agrorũ diuisione tractaretur, rogabat enim Athenienseis, ut mētibus suis cogitarēt, omneis Græcos nõ solùm audituros esse, sed etiã in corona stare, atq; adesse, ut spectarēt, quæ ab ipsis decernerētur: uel, si in ꝓpinquo loco sint, et facilè ꝑcepturi, quæ a nobis fiãt. Quare, q in calamitate sũt, ab ijs cõspici nolũt, qui ipsos olim æmulabãtur. nã, qui æmulantur, etiã admirari solent. Quin etiam illi pudore afficiuntur, quicunq; aliquid habent, quod dedecus adferat. uel à se commissum, uel à maioribus suis, uel ab alijs quibusdam, quibúscum propinquitate aliqua cõiuncti sunt,

& deniq;,quorum infamiam ad se pertinere putant, Tales autem sunt ij,quos prædiximus; & prætérea, qui ex ipsis pendent, ut, quorum magistri, aut consiltari fuerunt. Præterea pudore afficiuntur,qui pareis aliquos similesq; habent,quibùscum de honore, ac dignitate certant:multa enim eorum uerecundia commoti,faciunt, et multa etiam prætermittunt. Et,cùm in cōspectu eorum futuri sunt,et cum eis uersaturi,qui peccati conscij sunt, magis etiam tunc uerecundantur: undè Antiphon poëta, cùm iussu Dionysii ad supplicium duceretur, & uideret alios, qui unà secum erant morituri, cùm è carcere exirent, capita obuoluere ;dixit, Quid est, quòd capita obuoluatis? an ueremini, nequis horum cras uos uideat? De ueracundia igitur hæc dicta sint: quæ uerò ad inuerecundiam pertinent,ex contrarijs erunt manifesta. Quibus autem hominibus gratiam habeamus, & quibus de caussis, & quómodo affecti, tunc erit perspicuum;cùm gratiam ipsam definiuerimus.

SIT igitur illa gratia,per quam is,qui facultatem habet,dicitur egenti beneficium suppeditare non, quòd aliquid iam acceperit,neq;,quòd utilitatem aliquam indè speret,sed tantùm,ut illi commodet,cui beneficium tradit, Magna uero illa gratia est, quæ ualdè egentibus præstatur;uel,quæ magna,& árdua tribuit;uel,quæ opportuné fit;uel,quā aut solus,aut primus,aut copiosè prestitit. Indigentiæ uerò,sunt appetitiones ; atq; illæ præcipuè, quæ nos angunt, cùm eas explere non possumus. tales sunt omnes cupiditates, ut amor: & cùm quis est in aliquo dolore corporis,aut in periculo,nam qui periclitatur,& qui dolet,concupiscit. Atq; hac de causa, qui

paupertate premuntur, & qui in exilio sunt, si quis eis in minimis etiam rebus subueniat, propterea, quòd multùm indignet, et in tali tempore constituti sunt, magnum se beneficium accepisse existimant: ut, qui stoream in Lyceo præbuit. Oportet igitur in huiusmodi rebus, ac temporibus subuenire. quòd si non sint eiusmodi; saltem sint uel paria, uel maiora. Cùm igitur planum factum sit, & quando, & quibus in rebus beneficium fiat, & quómodo affecti sint ij, qui faciunt: perspicuū est etiam, his rationibus præparādos esse auditores; ut demonstret orator, hos quidē aut esse, aut fuisse in huiusmodi tristicia, atq; indigentia; illos autem in tali necessitate suppeditasse aliquid, quod eos subleuare posset. Ex his etiā facilè perspici potest, quómodo remoueri gratia possit, et effici, ne beneficiū præstitisse uideantur, uel enim dicemus eos commodi sui gratia subuenire, aut iam subuenisse, quod beneficiū uocari nō debet; uel casu fortuitoq; accidisse, uel necessitate coactos, subuenisse; uel eos beneficium reddidisse, non autem dedisse, siue illi se debere scirent, siue ignorarent; nam utroq; modo aliquid pro aliquo redditur: quare neq; hoc modo beneficium est. Singula etiam summa genera consideranda sunt nam beneficium est, uel quod rē hanc tradidit, uel tantam, uel talem, uel tali tempore, uel in opportuno loco. Signum autem non beneuoli animi est, si in re minori non subuenerunt: aut, si inimicis eadm commoda, uel æqualia, uel maiora tribuerunt; tunc enim perspicuum est, eos nostri causa nequaquam ea fecisse: uel si quis sciēs, res uileis et abiectas tribuat; ne enim est, qui se uilibus et abiectis rebus egere fateatur. Ac de gratia quidē collata, aut non collata satis dictum sit.

inter hos interiecti sunt misericordes esse solent: neq; rursus ij, qui in magno timore positi sunt, neq; enim misericordia mouentur, metu perculsi, quoniam de propria salute soliciti sunt. Et, qui putãt aliquos æquos, et bonos esse, misericordia mouentur: nam, qui neminẽ probũ esse putat, is omneis homines malo dignos esse iudicabit. Atq; omnino talis est quisq;, cùm recordatur sibi, aut suis talia mala euenisse, uel timet, ne aliquãdo aut sibi, aut suis eueniãt. Quòmodo igitur effecti homines misericordia moueantur dictum est. Quæ uerò miserabilia sint, ex definitione satis patet, quæ enim ægritudinem, & dolorem afferunt, & ad interitum perducunt, omnia miserabilia sunt, & quæcunq; perdendi, & destruendi uim habent, &, quæ mala à fortuna proueniunt, magnaq; sunt. Quæ uerò dolorem adferunt, & interitum, sunt mortes, uerbera corporum, uexationes, senectus, morbi, & cibi penuria. quæ à fortuna proueniunt, mala hæc ferè sunt, amicis penitùs spoliari, aut cum paucis relinqui, quo fit ut miserabile sit, ab amicis, & familiaribus diuelli: deformitas, imbecillitas corporis, membri alicuius priuatio: &, undè bonum aliquod prouenire oportebat, indè malum accidere; atq; hoc sæpius euenire: et cùm bonum aliquod tũc accidit, cùm iam prodesse nõ poteſt; ut, Diopithi, qui, cùm ei à rege munera missa fuissent, mortuus est inuentus: &, sicui nihil unquam boni accidit; uel si accidit, eo frui non potuit, Atq; hæc quidem, & cætera huiusmodi sũt, quæ homines ad misericordiã moueãt. Miserẽtur autẽ eorũ, qui familiares sunt: nisi fortè sint magna necessitudine coniuncti, nam hos non aliter, ac se ipsos, habent. itaq; Amasis, cùm ad supplicium duci filium suum ui-

mouent: quòd ille, qui patitur, ea fortuna sit indignus, & acerbitas illa quasi oculis subijciatur.

MISERICORDIAE uerò maximè opponitur illa, quæ nemesis dicitur, quam nos indignationem appellare possumus. nam alicuius infortunio, qui indignè patiatur, angi ac dolere, quamuis ab eisdem moribus proficiscatur, tamen ei quodámmodo contrarium est, quod est, dolere prospera alicuius fortuna, qui ea sit indignus. Atq; hæ commotiones ambæ, bonæ indolis ac naturæ sunt. decet enim cum eis dolere, atq; eorum misereri, qui mali aliquid indignè patiuntur: illis autem indignari, qui præter merita sua fortunati sunt, quicquid enim præter dignitatē accidit, iniustū est. atq; hac de causa deis etiā ipsis hoc attribuimus, ut indignentur. Posset autem aliquis suspicari inuidiā misericordiæ eodē modo esse contrariā, tanquā uicina sit, & eadem, quæ nemesis: sed ab ea diuersa est: quāuis enim etiā inuidia sit ægritudo, quæ animū perturbat ob alterius res secundas: non tamē ob eius res secūdas, qui sit indignus, sed, qui sit æqualis, aut similis. Cōmune autem est omniū, qui inuident, & qui indignātur, ut id efficiant, non quia sibi detrimētum aliquod ex eo prouenire possit, sed quia bonū ei, cui nollent acciderit: neq; enim iam esset inuidia, aut nemesis, sed potiùs metus, si quis ideò doleret, aut perturbaretur, quòd ex alterius bona fortuna sibi malum aliquod esset euenturum. Illud uerò perspicuum est, diuersas animi affectiones ab inuidia, atq; ab indignatione concitari. nam, qui mœrore conficitur, cum uidet indignos aduersa fortuna concuti, idem lætabitur, aut saltem dolore carebit, cùm uiderit, malo, dignos homines infortunijs agita-

tera. Et,quoniam,quod antiquum est,parùm distare uidetur ab eo,quod est naturale:necesse est,ut eis,qui bonũ idem possident,si nuper id acquisiuerunt, atq; ideò feliciter ac prosperè uiuunt, magis indignemur, maiorem enim nobis dolorem inurunt,qui nuper diuites facti sunt, quã,qui diu in amplo patrimonio uixerunt,eodem modo,qui magistratus,& potentiam,et copiam amicorum, & multos ac probos filios,& huius generis cætera nuper adepti sunt:atq; etiam, cùm propter hæc aliquod aliud eis bonũ acciderit. magis enim offendunt animos nostros noui diuites,si propter diuitias aliquẽ honorem,ac magistratum acquisiuerint,quàm,qui iampridem diuites erant:quod in reliquis etiam rebus accidit eodem modo. Huius autem rei causa est,quòd alteri res suas habere uidentur:alteri,uerò minimè:quod enim semper eodem in statu spectatum est, id æquũ iustũq; uidetur; quo fit,ut alteri minimè suas res habere uideantur. Et,quoniam nõ omne bonum cuiuis homini congruit: sed est proportio quædam,et conuenientia,ut exempli gratia,speciosa arma non iusto uiro sed forti conueniunt,& claræ nuptiarum affinitates nõ ijs,qui nuper diuites facti sunt,sed nobilibus,atq; illustri genere natis,congruentes sunt,fit,ut etiam,cùm probus uir,quod ei non conuenit,assequitur, aduersus eum indignatio concitetur. Res etiam illa mouet indignationem, quando inferior cum superiore contendit,& præcipuè si eodem studio,atq; artificio dispares fuerint:unde illud ab Homero dictum est;

Ille redit retro,non ausus tendere contra
Aiacem,Telamone satum:nam Iuppiter ipse
indignabatur forti committere inertem.

quòd si non in eodem studio fuerit inferior, tamen quocunq; modo minor cum superiore contendit, indignationem mouet: ut, si musicus cum iusto uiro de dignitate contendat, nam iusticia multò præstantior est arte musica. Iam igitur planum est, contra quos homines, & quibus de caussis indignatio moueatur. hæc enim sunt, quæ diximus: &, siqua sunt eius generis cætera. Eorum autem animi facilè mouentur ad indignationem, qui maximis bonis digni sunt, et ea possident; cùm indignos eadem possidere uident: neq; enim iustum est, dissimileis homines paribus bonis accumulari. Secundo loco mouentur ad indignationem, qui probi, studiosiq; uiri sunt: nam huiusmodi homines uerè iudicant, &, quæ iniusta sunt, oderunt. tertium genus est eorum, qui honores appetunt, & aliquas sibi res gerendas mandari cupiunt, & præcipuè, si illos bonores desiderant, quos alij iam, eis indigni, consecuti sunt. Deniq; illi facilè indignantur, qui præclara de se ipsis iudicia faciunt, atq; eis rebus se dignos putant, quibus alios non putant. atq; hac de causa, qui seruili ingenio sunt, & abiecti homines, & honoris contemptores, non mouentur ad indignationem; nihil enim est eiusmodi, quo se dignos existiment. Ex ijs, quæ dicta sunt, etiam manifestum est, quando uel gaudere, uel saltem non dolere debemus, cùm aliqui homines aduersa fortuna premuntur, & rem suam infeliciter agunt: aut, quæ cupiunt, nõ consequũtur: nam ex cõtrarijs cõtraria perspicua sunt. Quapropter his rationibus orator sanè iudices ita præparare sua oratione poterit; ut, eos, qui sui misereri dicunt oportere, doceat indignos esse, qui misericordiam

consequantur: non autem fieri posse certum est, ut eorum quis misereatur, qui misericordia sunt indigni.

NEQVE *illud obscurum est; propter quæ bona, & quibus hominibus, & quómodo affecti soleant inuidere: siquidem inuidia, est ægritudo quædam, concepta ex felicitate eorum bonorum, quæ dicta sunt, cùm paribus ac similibus eueniunt; non, ut, qui inuidet, aliquod indè commodum ferat, sed, quia nollet eos, quibus inuidet, ea bona possidere. Illi autem inuidia mouentur, quibus aliqui pares sunt, aut uidentur; pareis autem uoco aut genere, aut cognatione, aut ætate, aut habitu animi, aut dignitate, aut fortunis: &, qui omnia ferè bona consecuti sunt. quo fit, ut, qui res præclaras gerunt, & qui fortunati sunt, ad inuidiam sint procliues; quoniam, quicquid alijs boni contingit, id sibi eripi existimant, &, qui eximios honores in aliqua re sunt adepti; & præcipuè, qui sapientiæ, uitæq; beatæ compotes esse uidentur: et, qui gloriæ sunt appetentes, magis inuidi sunt, quàm quos gloria non commouet: &, qui sapientes uideri uolunt, cùm eius gloriæ sint appetentes, quæ sapientiæ debetur. Deniq;, qui in aliquo studio laudem assequi cupiunt, omnibus inuident, qui in eodem cursu uersantur: et qui angusto pusilloq; sunt animo: nam eis omnia uidentur esse magna. At uerò propter quæ bona soleant inuidere, iam dictum est. omnes enim res, atq; opera, ex quibus laudem, bonorem, & gloriam quærunt, et omnia fortunæ commoda gignere inuidiam solent; & ea maximè, quæ aut ipsi appetunt, aut se habere oportere censent. Ob eas etiam res inuidia mouetur, quibus se aut paulò superiores, aut paulò inferiores esse uident.*

Nec dubium esse potest, quibus inuideant; nam hoc unà cum alijs dictum est. Illis enim inuident, qui propinqui sunt, aut tempore, aut loco, aut ætate, aut gloria: quamobrem illud uulgò celebratur;

Vicinus inuidere uicino solet.

Inuident etiam illis, quibúscum de honore certant. certant autem cum ijs, quos modò diximus: cum ijs uerò, qui multis anteà seculis uixerunt, aut posteà sunt orituri, uel qui iam mortui sunt, nemo de honore contendit; neq; cum ijs, qui apud Herculis columnas habitant: neq; cum ijs, à quibus putant se longo interuallo aut suo, aut aliorum iudicio superari, neq; contrà cum ijs, quibus se multùm præstare existimant, & quod de personis, idem etiam de rebus sentiendum. Quoniam autem æmulos studiorum suorum, & riualeis, & deniq; omneis, qui eadem desiderant, superare contendunt, necesse est etiam, ut eisdem maximè inuideant: undè dictum est,

Et figulus figulo.

Et, qui serò, uel nunquam id, quod cupiebant, assecuti sunt, ijs inuident, qui celeriter idem, ac facilè acquisiuerunt. Atq; illis etiam inuident, qui id quærunt, quod, si assequi potuerint, & ad exitum perducere, probro ipsis futurum sit: nanq; etiam huiusmodi homines propinqui ac similes sunt. perspicuum est enim, ipsorum culpa fieri, ut id non assequantur, quare dolor, molestiaq;, quam ex eo capiunt, inuidiam gignit. Eis prætereà solent inuidere, qui possident illa, quæ ipsis conueniebant: aut quæ quondam ipsi possidebant: quare senes iunioribus inuident. Et, qui magnos sumptus in aliqua re comparanda fecerunt, ijs inuident, qui paruo sumptu rem eandem

assecuti sunt. Quin illud quoq; planum est, quas ob res huiusmodi homines gaudeant, & quibus in personis, & quómodo affecti: quo enim modo non sunt affecti, cùm dolent, eodem modo affecti, contrarijs rebus lætabuntur. Quòd si ita præparati iudices fuerint, et demonstratum erit, eos, qui uel misericordiam, uel aliquod bonum conse qui digni habiti fuerant, tales esse, quales diximus, planum est, eos nunquam misericordiã consecuturos ab illis in quorũm potestate res tota posita est. Iam uerò, quómodo affecti sint, qui æmulãtur, & quæ bona, & in qbus hoĩbus posita, soleant, æmulari, dêinceps pspicuũ fiet.

EST *enim æmulatio, quædam ægritudo, quæ nascitur ex eo, quòd in similibus ac paribus uideantur esse bona quædã honorifica, quæ bona possint etiam in eum cadere, qui ita afficitur: non, quod alij bona illa euenerint, sed, quòd eis ipse careat. quo fit, ut æmulatio bona sit, & bonorum uircrum affectio: sed inuidia mala est, & malorum hominum: nam æmulatio concitat hominem, ut talis fiat, quò possit illa bona consequi: sed inuidia proximum conatur eisdem bonis spoliare. Necesse est igitur eos ad æmulandum procliues esse, qui se eis bonis, quæ nõ habent, dignos existimãt. nullus enim eis se bonis dignum censet, quæ nullo modo fieri posse uidentur. Quapropter adolescẽtes, & magnanimi uiri solent æmulatores esse: &, qui ea bona possidẽt, quæ honoratis uiris conueniunt. tali uerò sunt diuitiæ, copia amicorum, magistratus, & cætera eius generis. nam, quia huiusmodi bona cõueniunt eis, qui benè animo conformati sunt: tanquam ipsis quoq; conueniat probis esse uiris, idcircò talia bona æmulantur. Atq; illi etiã æmulatores sunt: quos*

alij bonis dignos existimant. Et quorum aut maiores, aut cognati, aut domestici, aut gens, aut ciuitas in precio ac honore fuit, earundem rerũ æmulatores sunt: nam ea iam propria esse bona putant; atq; illis se dignos arbitrãtur. Quòd si bona, quibus honos debetur, æmulanda sunt, necesse est uirtutes eiusmodi esse: & quæcunq; bona sunt alijs utilia, & benefica; nam omnes beneficos, & probos uiros honorant, atq; in precio habent: nec nõ cuncta illa, quibus propinqui ac uicini frui possunt; quales sunt diuitiæ, pulchritudo magis, quàm bona ualetudo. Neq; obscurum est, quinam sint æmulandi, nempe ij, qui huiusmodi bona possident, qualia sunt ea, quæ diximus, ut fortitudo, sapientia, magistratus; nam qui magistratum gerunt, de multis benemereri possunt, imperatores, oratores, cæteriq; omnes, qui talia præstare possunt: Illi etiã æmulandi sunt, quibus plurimi similes esse student; uel, quibus plurimi noti, uel amici fieri cupiunt: et quos multi admirantur, aut, quos ipsi illi admirãtur: et, quorũ laudationes, et encomia uel à poëtis, uel ab oratoribus prædicantur. Contemnunt autem eos, qui sunt his contrarij: contemptio enim æmulationi contraria est, & æmulari, atq; contemnere sunt inter se contraria. necesse est autem eos. qui ita affecti sunt, ut uel aliorũ æmulatores sint, uel sui æmultores, habeant; contemptores esse eorum hominum, qui sunt malis ijs obnoxij, quæ contraria sunt illis bonis, quæ æmulamur. Quare sæpenumerò fortunatos homines, cõtẽnũt, cùm eis quidẽ fortuna prospera est sed tamẽ sine ijs bonis, q̃bus honor tribui solet. Sed iã satis dictum est, quibus modis perturbationes animis inserantur, aut euellantur insitæ; undè fidei faciendæ ratio

nes ducuntur. Postea de moribus sermonem instituemus; qui secundum animi commotiones, habitus, ætates, fortunas uariantur. uoco autem animi commotionem, iram, cupiditatem, cæteraq; eius generis, de quibus suprà diximus, habitus uerò, uirtutes, & uitia: sed de his etiam anteà dictum est, & simul explicatum, quæ sibi singuli homines proponant, & quarum rerum gerendarum studio teneantur: ætates autem sunt adolescentia, media ætas, senectus, fortunas uerò uoco nobilitatem, diuitias, ciuilem potentiam, & ea, quæ sunt his contraria: & deniq; prosperitatem, & infortunium.

ADOLESCENTES *igitur, quod ad mores attinet. cupiditatibus æstuant; Atq; illa conantur efficere, quæ concupierint, Sed ex omnibus corporis uoluptatibus maximè Veneri dediti sunt; Atq; in ea potissimùm incōtinētes esse solent: uerùm facilè mutantur; et ea, quorum cupiditate trahūtur, citò fastidiunt. Et uehemēti quidem cupiditate mouentur, sed in eis ardor ille celeriter extinguitur: illorum enim uoluntates acutæ quidē sunt, sed non tamen diuturnæ, qualis ægrotorum sitis, ac fames esse solet. Prætérea facilè excandescunt, & leui de causa irascuntur; Atq; illum animi impetum sequuntur, et omnino semper inferiores, & uicti ab ira discedunt: nam propter ambitionem, ac honoris studium pati non possunt, ut ab ullo negligantur, sed grauiter ferunt, cùm se iniuria affici existimant. Et ambitiosi sunt, uel potiùs uictoriæ cupidi: cupit enim adolescentia cæteris antecellere, uictoria uerò quædā excellētia est, Et hæc ābo potiùs, quam studiū pecuniæ sequuntur: neq; enim pecuniæ desiderio trahuntur; quoniā egestatem aut indigentiā non*

dum experti sunt, quemádmodum illud Pittaci dictum in Amphiaraum ostendit. Neq; prauo ingenio sunt, sed simplices & aperti, quia nondum multa flagitia didicerunt. Sunt etiam creduli, quia non sæpe decepti sunt. Et bona spe aluntur eò quòd natura calidi sunt ; non aliter, Atq; illi, qui uino madent: simul etiam, quia non dum multis in rebus spe frustrati sunt, magnaq; ex parte spe uiuunt. est enim spes futuri temporis, memoria uero præteriti: adolescentibus autem, quod futurum tempus, longum est, quod uerò præteritum, est paruum. primis enim temporibus ætatis nihil est, quòd se meminisse putent; omnia uerò sperant. Et propter hanc, quam dixi, causam facilè decipiuntur, quia facilimè sperant. Fortiores quoq; sunt alijs, quoniam iracundi, ac spei semper pleni. quorum alterum non timere, alterum confidere facit neq; enim quisquam iratus timet, & qui boni aliquid sperat, audentior euadit, Et uerecundi sunt quia, nihil aliud adhuc honestum esse censent, nisi, quod ex institutione, legeq; didicerunt, Sunt etiam magnanimi adolescentes, quia nondum uitæ miserias senserunt: sed expertes sunt earum, quæ in uita accidunt, necessitatum. nam, se magnis rebus dignum esse censere, magnanimitas est: hoc autem eius est proprium, qui spei plenus sit. Et ea potiùs amplecti uolunt, quæ honesta sunt, quàm, quæ utilia, magisq; ex institutione uiuunt, quàm ex ratiocinatione: nam: ratiocinatio ad utilitatem impellit, uirtus autem ad honestatem, Et studiosi sunt amicorum, atq; sodalium magis, quàm in alijs ætatibus constituti, proptérea, quòd eorum consuetudine delectantur, & nondum quicquam ad utilitatem referunt, ita neq; amicos,

Et quicquid peccant, in eo, quod est maius & uehementius, peccant, et contra Chilonis præceptum omnia nimis faciunt. nimium enim amant, nimium oderunt, atq; ita in alijs rebus omnibus: quippe qui & se scire omnia existiment, & asseuerent omnia, quæ causa est, ut nimis etiam omnia faciant. Et, *quas iniurias faciunt, eas propter contumeliam, non propter maliciam, inferunt.* Et *facilè misericordia commouentur, quoniam omneis probos esse, ac meliores, quàm sint, existimant: sua enim ipsorum innocentia cæteros metiuntur, itaq; illos indigna pati iudicant.* Et *risus studiosi sunt, quo fit, ut faceti to cosiq; sint: urbanitas enim, erudita quædam contumelia est,* Tales *igitur sunt adolescentium mores.* At *uerò senes, et qui iam grandes natu sunt, contrarijs ferè moribus plerunq; præditi sunt.* Quoniam *enim multos annos uixerunt, pluribusq; in rebus decepti sunt, atq; ipsi aberrarunt, & magna negociorum pars malis abundat: nihil planè confirmare solent, ac longè minùs, quã oporteat, omnia tractant, & se opinari, non scire quicquam, prædicant. et de quaq; re ambigentes, semper adiungunt.* For*san, &* Forta*sse, atq; ita omnia dicunt, nihil autem asseueranter efferunt.* Et *ingenio prauo, morosoq; sunt: est enim cacoëthia, uitium, cùm in deteriorem partem omnia capiuntur,* Et *suspiciosi sunt eò, quòd nemini credant: credunt autem nemini propter experientiam & usum. atq; eadem de causa neq; uehementer amant, neq; uehementer oderunt: sed ex* Biantis *præcepto amant, tãquam osuri, et oderunt, tanquam amaturi.* Parui *quoq; animi sunt, quoniam longa ætas eorum spiritus fregit: nihil enim magnum, nihil eximium appetunt, sed ea tantùm.*

quæ sunt ad uitam necessaria, cupiunt. Atq; illiberales sunt; nam pecuniæ in eis numerantur, quæ sunt ad uitam necessaria: simul etiā longo usu didicerunt, quàm difficile sit pecuniā acquirere, et quàm facile sit eandē amittere. Sunt etiam timidi, semperq; uerentur, ne aliquid sibi mali contingat: nam contrario modo affecti sunt atq; adolescentes, sunt enim gelidi ac refrigerati, adolescentes autē feruentes, quare senectus aditum timiditati patefecit, timor enim refrigeratio quædam est. Et cupidi uitæ sunt, presertim exacta ætate, atq; extremo tempore: cupiditas enim absentiū rerū est, & omnes, cuius rei indigētes sunt, eam maximè desiderāt, Difficiles etiam, & quæruli sunt. quod ipsum quandam animi angustiam indicat. Et in uiuendi ratione sibi utilitatem, non honestatem proponunt; atq; hoc supra modū faciūt eò quòd sui ipsorū amātes sint. nam, quod utile est, priuatum usum respicit, quod autem honestum est, communem Inuerecundi quoq; potiùs, quàm uerecundi sunt: cùm enim nō æquè honestatē, ac utilitatē curēt, parui faciunt etiam, quales uideantur. Neq; ulla speducuntur cùm propter experientiā, magna enim negociorū pars malis abaundat, undè fit, ut in deteriorem partem pleraq; cadant, tum etiam propter timiditatē. uiuuntq; memoria pótiùs, quàm spe, quod enim reliquū est uitæ, paucum est, preteritū autē est multū, & spes ipsa futuri tēporis est, memoria uerò præteriti. quæ quidē causa est etiā loquacitatis in senibus: neq; enim cessant ea narrare, quæ superiori tēpore gesta sūt, quoniā ex recordatione uoluptatē capiūt. Iræ senū acres quidē, et acutæ sunt, sed tamē imbecilles, cupiditates uerò partim omnino defecerunt, partim autem languidæ factæ sunt.

itaq; neq; cupiditate flagrant, neq; aliquid impulsu cupiditatis effeciunt; sed ad lucrum omnia referunt: quare temperati esse uidētur huiusmodi homines: cupiditates enim remiserunt; et pecuniæ seruiunt. Et magis in degenda uita ratiocinationem, quàm morem sequuntur; nam ratocinatio ad utilitatem, mos ad uirtutem spectat. Et, quas iniurias faciunt, magis propter cõtumeliã, inferunt. Mouẽtur etiã misericordia; nõ tamẽ ea ratione, qua iuuenes, nam iuuenes propter humanitatẽ, senes propter imbecillitatẽ misericordes sunt: existimãt enim omnia incõmoda sibi ita uicina esse, ut ea iam passuri sint, hoc autem misericordiæ propriũ est. undè queruli sunt ac morosi, minimè uerò faceti, neq; iocorũ studiosi: querulũ enim, & iocosum cõtraria sunt. Adolescẽtiũ igitur, & seniorum mores huiusmodi sunt. Quare, cùm omnes eas oratiões approbent, quæ moribus suis conueniunt ac, similes sunt; nequaquam obscurum est, quómodo posśint oratores ita dicere, ut & ipsi, et orationes suæ tales esse uideantur.

QVI in media ætate constituti sunt, perspicuum est, eos mores etiam medios seruare &, quod in utrisq; illis nimium est, amputare. Neq; enim ualdè confidentes, quod est audaciæ, neq; ualdè timentes sunt, sed in utroq; se benè gerunt. Neq; omnibus temerè credunt, neq; omnibus fidem derogant, sed ex ueritate potiùs omnia iudicant. Neq; tantùm sibi honestatem in degenda uita, neq; tantùm utilitatem, sed utranq; proponũt. Neq; ad parsimoniam, neq; ad largitionem inclinant; sed ad id, quod maximè cónuenit. Eodem pacto se habent in eis, quæ ad iram, & ad cupiditatem pertinet. Et temperantes sunt cum fortitudine, & fortes cum temperantia.

nam in adolescentibus, & senibus haec distincta sunt: adolescentes enim fortes sunt, uerùm intemperantes, senes autem temperantes sunt, sed timidi. Atq; (ut in summa dicam) quascunq; res utileis adolescentia, & senectus inter se diuiserunt, eas simul omneis habet ætas media: in quibus autem illæ ætates uel excedunt, uel deficiunt, eas ad mediocritatem, et conuenientiã hæc eadem ætas adducit. Viget autẽ maximè corpus ab anno trigesimo ad quintum et trigesimũ usq; mentis autẽ uigor atq; animi nono & quadragesimo anno maximè perspicitur. Ac de adolescẽtia quidem, senectute, & media ætate, earumq; singularũ moribus hæc dicta sufficiant. At uerò de fortunæ bonis, quæ mores hominũ uariare solẽt, deinceps dicamus.

NOBILITATIS *ille mos est, ut, qui eam possidet, honoris sit appetentior. est enim hoc commune omnium, ut, cùm bonum aliquod possident, illud accumulare studeant. Nobilitas autem parentum, ac maiorum dignitas est, quàm qui possident, ad alios contemnendos proni sunt: atq; illos etiam, qui in eisdem honoribus sunt, in quibus ipsorum maiores fuerunt, quoniam hæc interuallo temporis remota magis, quàm propinqua ac nuper facta, solent honorari, & gloriatione digna uideri. Nobile uerò dicitur id, quod in familiæ uirtute consistit: generosum, quod à maiorum suorum natura non degenerat. quod maiori ex parte nobilibus non contingit: multi enim uili atq; abiecto animo sunt. Vt enim in agris, & ijs, quæ terra nascuntur, sic etiam in familijs plerunq; fœtus uberior existit. & interdum, si bona familia fuerit, nascuntur in ea per aliquod tempus eximij uiri: deinde paulatim iterum se remittit,*

nam præclari ingenij familiæ in mores insaniores degenerant,ut,qui ab Alcibiade genus ducunt, & à Dionysio priore:quæ uerò stabili pacatoq; ingenio sunt ad stoliditatem,et ignauiam delabuntur,ut,qui à Cimone,et Pericle,et Socrate progeniti sunt. Qui autem mores à diuitijs proueniãt,in promptu est omnibus uidere. Sũt enim diuites contumeliosi, ac superbi. hanc uerò labem inurit eis diuitiarum copia,nã ita sunt affecti,quasi omnia bona possiderent.sunt enim diutiæ, quasi preciũ ac æstimatio dignitatis omniũ aliarũ rerũ:undè fit,ut diues omnia sibi emere,ac parare posse uideatur.Sunt etiam delicati,et arrogantes.ac delicati,quidem,sunt cùm propter ipsas diuitias,in quibus uersantur,tum,quia fœlicitatẽ suã ostẽtare gaudent:arrogantes autem et elati,quoniam omnes ferè in eis rebus uersari solent,quas ipsi amant,atq; admirantur, &, quia putant alios eadem æmulari, quæ ipsi suspiciunt. Atq; hæc iure suo quodã modo faciunt: multi sunt enim,qui illorum ope,qui facultates habẽt,indigeãt. undè illud est Simõidis poëtæ dictũ de sapiẽtibus,et diuitibus.cùm enim Hieronis uxor ab eo petisset,utrùm præstaret,diuitem ne esse,an sapientẽ diuitẽ,respondit: dixit enim,se passim uidere sapienteis, in foribus diuitũ commorãteis. Atq; etiam ideò sunt arrogãtes,quia se dignos imperio censent.nam ea se tenere putant, quæ qui possident,alijs imperare digni sunt. Verùm(ut in summa dicã)insipientis fortunati diuitiæ mores exprimunt. Plurimùm uerò differunt mores eorum,qui nuper diuites facti sunt,ab eis,qui iampridem erant diuites: quod noui diuites magis omnibus uitijs, atq; illis deterioribus cumulati sunt;quædam enim est quasi ignorantia diuitia-

rum, nuper esse ditatum: & iniurias inferunt, non quidem ob maliciam, sed uel per contumeliam, uel per incontinentiam; ut, cùm pulsant homines, et stuprum committunt. Eodem modo mores eorum, qui cum imperio ac potestate sunt, maiori ex parte sunt perspicui. Partim enim ijsdem moribus præditi sunt, quibus diuites, partim melioribus: sunt enim potentes honoris appetentiores, & animo magis uirili, quàm diuites. expetunt enim eas res, quas propter potentiam tractandi facultatem habent. Sunt etiam multò magis studiosi propter curam ac diligentiam, quam habere coguntur, ut potentiam conseruent. Sunt excelso potiùs animo, quàm molesto: dignitas enim eos conspectiores efficit, atq; hac de causa modestè se gerunt. est autem excelsitas, animi quædam lenis, & honesta grauitas, Quòd si fortè potētes iniuriā inferāt; nō i paruis, et minutis rebus, sed i magnis obesse studēt. Fortunæ prosperitas eos mores habet, qui sigillatim explicati sunt. nam quæ magnæ prosperitates esse uidentur, ad hæc, quæ modò diximus, tendunt: et prætereà bonam magnamq; liberorum copiam, & quæ corporis bona sunt, fortunæ prosperitas adfert. Solent autem homines superbiores, & inconsiderantiores ob prosperitatem esse: in illo uerò uno quod optimum est, fortunati excellunt; quòd piè deos colunt, Atq; in illos benè affecti sunt, eisq; confidunt propter ea bona, quæ beneficio fortunæ consecuti sunt. Ac de moribus quidē, qui ab ætate, atq; à fortuna proueniunt, satis dictum est. nam, quæ sunt ijs, quæ diximus, contraria, facilè ex contrarijs intelligi possūt, ut, q sint pauperis, et infortunati, et impotētis mores.

ILLVD *uerò non dubium est quin, omnis usus*

orationum,

orationum, quæ persuadendi uim habent, ad iudicium referatur. in ijs enim rebus, quas nouimus, & de quibus iam iudicauimus, non ampliùs opus est oratione. Est autem iudicium etiam, si quis cum uno tantùm probabili oratione utatur, uel suadendo, uel dissuadendo, ut qui admonent, aut aliquid persuadere conantur, facere solent: neq; enim minùs est iudex, quod unus tantùm sit. nam quicunq; est ille, cui aliquid persuadendum sit, is (ut in summa dicam) iudex est, siue contra litigantem quis disserat, siue propositam aliquam causam defendat: nam oratione uti necesse est, atq; illa refellere, quæ contra dici possunt; cùm eis enim, tanquam cum aduersario, contendit: eadem ratio est etiam in exornationibus; ad auscultatorem enim, tanquam ad iudicem, habetur oratio. Sed omnino tamen propriè dicitur ille iudex, qui in ciuilibus controuersiis de ijs, quæ in quæstionem ueniunt, sententiam fert. nam de controuersiis, quæ in foro uersantur, & de quibus in concione consultant, quómodo sese habeant, quæritur. Quod autem ad Rerump. mores attinet, in deliberatiuo genere satis à nobis anteà dictum est, quare simul etiam declaratum uideri potest, quómodo, quibusq; rationibus possimus oratione nostra singularum mores exprimere. Cùm autem in unoquoq; dicendi genere diuersi fines sint; & de omnibus eis sumptæ sint ac declaratæ opiniones, atq; propositiones, ex quibus fidem faciunt, & qui deliberant, & qui laudant, & qui litigant; & prætereà demonstratum sit, undè ducantur orationes, quæ benè mores exprimant: superest, ut ea commemoremus, quæ communia sunt omnium generum. Necesse

est enim, ut in omni genere dicendi quæratur, quid fieri, aut non fieri possit: & hi quidem demonstrare conentur aliqu d futurum, illi uerò factum esse. quinetiam de magnitudine rei disserere, commune est omnium generum: omnes enim & amplificare, & imminuere solent, & suadentes & dissuadentes, & laudantes & uituperantes, & accusantes & defendentes. Hæc postquam explicuerimus, tunc communiter de enthymematibus, siquid habemus, dicere conabimur; ac de exemplis etiam, ut, quæ reliqua sunt, adiungentes, incœpto operi finem imponamus. Ex locis autem communibus amplificatio demonstratiui generis est maximè propria, sicuti anteà dictum est, quod uerò factum est, iudicialis generis: de factis enim rebus iudicium fieri solet. deniq; quod fieri potest, & futurum est del.berantibus cōuenit. Primùm igitur de eo, quod fieri, aut non fieri potest, uerba faciamus.

AC quidem, si contrarium eiusmodi est, ut aut esse, aut factum esse possit; etiam alterum contrarium eandem naturam habebit: ut, si fieri potest, ut aliquis bonam ualetudinem recuperet, eundem etiam in morbum incidere potuisse, certum est. eadem enim est contrariorum potestas, quatenus contraria sunt. Et, quæ similia sunt, si alterum eorum fieri potest, etiam alterum poterit. Et, si quod difficilius est, effici potest; etiam id, quod est facilius, poterit effici. Et, siquid potest fieri bonum, aut pulchrum, id etiam simpliciter fieri poterit. difficilius est enim, domum esse pulchram, quàm domum esse. Et, quod principium habere potest, id etiam finem habebit. nihil enim fit, neq; fieri incipit eorum, quæ nullo modo fieri possunt; ut, quòd dimetiens lateri sit comparabilis,

hoc neq; initium capit sui ortus, neq; fit. Et, quod finem habere potest, id etiam principium habebit: nam à principio cuncta proueniunt. Et, si quod posterius natura, aut ortu factum esse contingit, etiam id, quod prius est: ut, si fieri potest, aliquem esse uirum factum, idem etiam puer fieri potuit; nam hoc priùs fieri solet, & contrà, si quis puer fieri potest, etiam uir fieri poterit; nam illud est principium. Illa quoq; effici possunt, quorum amor, & cupiditas à natura insita est. nam plerunq; fit, ut nemo diligat, aut cupiat ea, quæ fieri nullo modo possunt. Et ea, quorum scientiæ, atq; artes sunt, naturā hanc habent, ut esse, et gigni possint. Et ea fieri possunt, quorum principium ortus est, in eis, quæ nos cogere, aut persuadere possumus. hæc autem sunt, quibus aut opibus præstamus, aut domini sumus, aut amici. Et, quorū partes effici possunt, etiam totum, & contrà, si totum fieri potest, etiam partes. nam si obstragulum, & ligula, & solea fieri possunt; etiam calcei possunt fieri: & si calcei, potest etiam obstragulum, & ligula, & solea. Et, si genus fieri potest, etiam species fieri poterit, & si species, etiam genus: ut, si nauis fieri potest, etiam triremis: & si triremis, etiam nauis. Et, si alterum eorum, quæ sub eandem rationem cadunt, fieri potest, etiam alterum poterit: ut, si duplum fieri potest, etiam dimidium poterit, & si dimidium, etiam duplum. Et, quod sine arte, atq; apparatu fieri potest, id magis adhibita arte, ac diligentia fieri poterit: undè ab Agathone dictum est,

Fortuna quædam agenda nobis obijcit,
Quædam simul fert casus, & necessitas.

Et, si quid à deterioribus, uel impotentioribus, uel im-

prudentioribus fieri potest, id multò magis ab ijs, qui sunt his contrarij fieri poterit: unde dictum illud Isocratis; qui rem indignam esse dixit, & grauem, si Euthynus quidem didicisset, ipse uerò non posset inuenire. Quae uerò fieri non possunt, facilè percipiuntur ex contrarijs eorum, quae dicta sunt.

QVOD si quaeratur, utrùm aliquid factum sit, an non factum, his modis considerari potest; Primò: si, quod à natura fieri minùs est aptum, factum est, etiam id erit factum, quod fieri magis est aptum. Et, si, quod posteriùs fieri consueuit, factum est; id etiam, quod priùs, factum est: ut, siquis rem aliquam oblitus est, etiam aliquando illam didicit. Et, siquis quippiam efficere potuit, & uoluit, non dubium est, quin fecerit; omnes enim, cùm aliquid possunt, & uolunt, id etiam efficiunt, cùm nihil eis impedimento sit: &, si uoluntatem habuerit, nullaq; res eum externa prohibuerit: & si res illa fieri potuit, &, qui fecisse dicitur, iratus erat: &, si facultatem habuit, & concupiuit: nam pleriq;, si potuerint, ea faciunt, quorum desiderio tenentur; improbi quidem propter incontinentiam, probi uerò quia res tantùm iustas desiderant: & siquid futurum erat, aut aliquis facere paratus erat, nam probabile est, cùm quis facturus fuerat, etiam fecisse, &, si omnia facta sunt, quae naturae ordine uel ante illud, uel eius gratia fieri solent; ut, si fulgurauit, etiam tonuit, & si solicitauit, etiam confecit. Et, si ea facta sunt, quae naturae ordine posteà consequuntur, uel quorum gratia fiunt alia; factum etiam illud est, quod est prius, & quod aliorum gratia fit: ut, si tonuit, etiam fulgu-

rauit,&,si confecit, etiam solicitauit. Ex his autem omnibus aliqua necessaria sunt; aliqua maiori ex parte fieri solent. Quod uerò non factum esse dicitur, facilè probatur ex contrarijs eorum, quæ dicta sunt. Atq; ex ijsdem locis intelligitur etiam, quid futurum sit. Nam, quod est in potestate nostra, atq; uoluntate situm, id etiam erit. Et, quæ cupiditas iubet, & ira, & cogitatio, si potestati coniuncta sunt, erunt. Præterea, si in procinctu est, ut fiat, aut, si futurum est, erit; nam plerunq; fiunt ea potiùs, quæ futura erant, quàm, quæ non futura: &, si iam omnia extiterunt, quæ natura præcedere solent: ut, si nubes coactæ sunt, imber erit. Et, si, quod huius gratia fit, factum est, uerisimile est etiam, hoc futurum: ut, si fundamentum, etiam domus.

DE magnitudine autem & paruitate rerum & de maiore & minore, & omnino de magnis & paruis ex ijs, quæ iam tradita sunt, nobis perspicuum esse potest. nam in ijs, quæ diximus de genere deliberatiuo, de magnitudine etiam bonorum, & de maiore ac minore simul diximus. Quare, cùm in unoquoq; genere finis propositus bonus sit, & utilitas, honestas, æquitas; perspicuum est, indè sumendas esse cuiusq; generis amplificationes. At uerò præter hæc de magnitudine simpliciter, & de exuperantia quærere, inanem est suscipere sermonem. nam ad usum, maiorem adferunt utilitatem, quæ sigillatim traduntur, quàm, quæ generatim atq; uniuersè. Ac de eo quidem, quod fieri potest aut non potest, & utrùm aliquid factum sit an non factum, & utrùm futurum sit an non futurum, denq; de magnitudine & paruitate rerum hæc dicta sufficiant. Reliquum est, ut de

probationibus, quæ communes sunt omnium generum, dicamus, cùm iam de proprijs dixerimus.

S V N T *autem communium probationum genera duo, exemplum, atq; enthymema: nam sententia enthymematis pars est. primò igitur de exemplo dicamus, quod inductioni perquam simile est, inductio uerò quoddam est principium. Duo sunt exemplorum genera: alterum, quo res gestas commemoramus, alterum, quo nos ipsi fingimus aliquid perinde, ut gestum. atq; hoc secundum genus iterum diuiditur in duo, quorum alterum collatio, alterum fabula dicitur; quales sunt Aesopicæ, & Lybicæ fabulæ. Est autem exemplum, res quædam huiusmodi: ut, si quis diceret, oportere contra Persarum regem arma parare, neq; pati, ut in suam potestatem Aegyptum redigat. Etenim anteà Darius non priùs in Græciam traiecit, quàm Aegyptum cepisset: sed ea capta traiecit: atq; iterum Xerses non prius Græciam inuasit, quàm Aegyptum occupauit: qua cùm potitus esset, tunc inuasit Græciam. Quare etiam iste, capta Aegypto, copias in Græciam traijciet. non igitur hoc illi permittendum. Collatio est, qua Socrates frequenter uti solebat: ut, si quis dicat, magistratus sorte creari non oportere; Nam id esset simile, ac si quis athletas eligeret sorte: non, qui pugnare ualeant, sed qui sorte contigerint: uel, sorte ducta, nautarum aliquem sumeret, cui nauis gubernanda traderetur: tanquam oporteat eum, quem sors uoluerit, non qui peritus sit, nauem gubernare. Fabula est, ut ea Stesichori contra Phalarim, & Aesopi de turbulento oratore. Stesichorus enim, cùm Himerenses ducem exercitus sui cum summa*

potestate Phalarim creassent, atq; illi custodes corporis dare constituissent: cùm alia multa disseruissent, tandem eis hanc fabulam narrauit: Equus olim pratum solus depascebat, cùm ceruus superueniēs illi pascua disturbauit. equus uerò, ceruū punire cupiens, quendam hominem interrogauit, an sibi suam operam in puniendo ceruo præstare posset: ille, se posse, respondit, modò frænum equus reciperet, ac se in dorsum ascendere pateretur, manu iacula gestantem: quam cùm equus conditionem accepisset, & hominem dorso recepisset, non modò ceruum non puniuit, sed in hominis seruitutem redactus est. Vos igitur, inquit, cauete, ne, cùm uelitis hosteis uestros ulcisci, idem, quod equus ille, patiamini, iam enim frænum recepistis, postquam ducem exercitus cum summa potestate Phalarim elegistis: quod si custodes etiam illi corporis dederitis, & ascendere permiseritis: iam in eius seruitutem deuenietis. Aesopus in Samo, cùm oratorē quendam turbulentum defenderet, qui rei capitalis insimulabatur, & de uita periclitabatur: ita dixit: Vulpes quædam, cùm fluuium pertransire uellet, in uoraginem décidit: &, cùm exire indé nullo modo posset, multa mala diu perpessa est, plurimæq; caninæ muscæ cuti eius adhæserunt. cum autem herinaceus per eam regionem uagaretur, atq; illam conspexisset: misericordia motus, interrogauit, an caninas muscas à se abigi uellet. illa uerò non permisit, &, cùm huius rei causam herinaceus peteret, dixit, Quoniam istæ iam satiatæ sunt, & parum sanguinis exugunt. quod si tu istas abegeris, aliæ fame confectæ, superuenient, quæ reliquum sanguinem meum totum absument. Eodem modo, inquit, ò uiri Samij,

nihil hic orator uobis amplius nocet: est enim locuples, quòd si hunc interficiendum curaueritis; alij paupercs succedent, qui depeculantes Remp. pecunias omneis uestras cosument. Sunt autem huiusmodi fabulæ concionibus accõmodatæ: atq; hanc in se cõmoditatem habent, quòd arduum est, res gestas, & exempla ijs, quæ tractantur, similia inuenire; fabulas autem, facile est, nam eas ita fingere, sicuti collationes licet, modò quis id, quod simile est, perspicere possit: quod ij facilè faciunt, qui sapientiæ studijs incubuerunt. Ac fabulæ quidem faciliùs excogitantur, sed in deliberationibus exempla longè sunt utiliora: nam, quæ futura sunt, plerunq; paria similiaq; sunt ijs, quæ iam facta sunt. Is autem poterit exemplis, tanquam demonstrationibus, uti, qui argumentorum copiam non habuerit: nam per ea fides fit. quòd siquis habet argumenta: debet exemplis pro testimonijs uti, quæ tanquam probationes, & conclusiones sint argumentorum. Nam exempla, si præponantur argumentis, uim inductionis habent; sed oratoribus inductio nõ est, nisi paucis admodùm locis, accommodata: at uerò, si postponantur, testimoniorum uim habent, testis autem ubiq; ad persuadendum aptus est. atq; ideò, cùm quis exempla proponit: necesse est, ut multa congerat: quòd si postponit, unum satis est; nam etiam testis unus, qui probatæ fidei sit, multùm adiuuat. Quot igitur sint exemplorum formæ, quómodoq; sit eis utendum, & quo tempore, declaratum est. Quod autem ad sententias dicendas attinet: cùm, quid sententia sit, expositum fuerit, simul etiam perspicuum erit, quibus de rebus, quo tempore, quibúsq; personis conueniat in oratione sententias proferre.

SENTENTIA *igitur est enuntiatio, non quidem singularum rerum, aut hominum, ut qualis sit Iphicrates, uerùm generis uniersi: neq; tamen omnium rerum absoluté, generatimq;, ut, siquis rectum curuo contrarium esse dixerit sed earum rerum omnium, quæ ad humanas actiones pertinent, & quas in agendo uel expetimus, uel declinamus. Quare, cùm enthymemata nihil aliud ferè sint, quàm argumentationes, siquis in eiusmodi rebus, uel conclusiones, uel principia enthymematum siue argumentatione sumat, erunt sententiæ: qualis est illa,*

Quicunq; prudens est uir. is ne liberos,
Optet suos nimis scienteis effici,

hæc quidem est sententia, quòd siquis adiungat causam, & cur ita sit, explicet, iam totum simul erit enthymema: ut,

Nam præter eam, cui applicant se, ignauiam,
Parant sibi liuorem acerbum ciuium.

& illa,

Nemo beatus rebus est in omnibus,

rursus illa

Nemo omnium omnino uirorum liber est,

est sententia, sed si iungantur cum sequenti, fiet enthymema;

Fortunæ enim aut est seruus, aut pecuniæ.

Quòd si ea est sententiæ natura, quàm diximus, necesse est, quatuor esse sententiæ species. uel enim rationem adiunctam habet, uel sine adiecta ratione profertur. Atq; illæ rationis ac probationis egent, quæ uel ad mirabile quippiã, uel controuersum enuntiant: quæ uerò

nihil alienum à multorum opinionibus habent, nullius rationis indigent. Ex his quædam sunt, quæ necessariò nullam rationem requirunt eò, quòd ab omnibus cognoscuntur; ut illa; Corpus habere benè constitutum, optimum est; ut nobis quidem uidetur: in hanc enim sententiam pleriq; omnes consentiunt. quædam uerò, simul ac enuntiantur, perspicuæ sunt eis, qui aduertunt: ut illa;

Nemo est amans, qui sempiternè non amat,

Earum autem, quæ rationis egent, aliquæ sunt enthymematis partes, ut illa;

Quicunq; prudens est uir, &

& quæ sequuntur: aliquæ uerò uim habent enthymematis, undè uocantur enthymematicæ, neq; tamen sunt enthymematis partes: quæ quidem etiam magnópere præcellunt. tales sunt illæ, in quibus eius, quod dicitur, causa apparet: quemádmodum illa;

Ne immortale odium mortali in pectore serues.

nam siquis ita enuntiet,

Ne immortale odium serues, =

erit sententia, id uerò, quod adiungitur,

-mortali in pectore, =

causam exprimit. eodem modo etiam illa, Eum mortalia curare decet, qui mortalis est, non immortalia.

Ex ijs, quæ dicta sunt, iam perspicuum est, quæ sententiæ species sint, & quibus rebus singulæ conueniant. Quoties enim de illis ambigitur, aut aliquid præter opinionem continent, tunc semper addenda est ratio: sed uel præponere licet rationem, & uti sententia pro conclusione, ut, siquis ita dicat; Ego quidem, quoniam declinare inuidiam oportet, atq; ignauiæ nomen fugere,

dico, sapientiæ studijs operam dare non oportere: uel ipsam enuntiare sententiam, deinde rationem addere. quoties autem non sunt quidem præter opinionem, sed aliquid obscuritatis habent, tunc rotundè, et concinnè ratio est adiungenda. Conuenient etiam huiusmodi locis apophthegmata Laconica: & quæ per ænigmata proferuntur, ut, si quis idem diceret, quod Stesichorus apud Locrenses dixit, non oportere contumeliosos esse, ne cicadæ humi canant. Seniori autem homini potissimùm cónuenit, sententias dicere, atq; illi præcipuè, qui magnum rerum usum habeat: indecorum est enim puero, sententias dicere sicuti etiam, fabulas comminisci. de ijs uerò quenquam dicere, quorum ignarus est, stulti, ac rudis ingenij propriũ est. huius autẽ rei signum est, quòd agrestes homines maximè sententias loquuntur, et facilè de re qualibet enuntiant. Generatim autẽ aliquid proferre, quod nequaquam generale sit, maximè cónuenit in conquestione, atq; amplificatione: & hoc uel in principio, uel postquam aliquid conclusum fuerit, Licebit etiam uti peruulgatis, communibusq; sententijs, si causæ nostræ profuerint. nam, quia communes sunt, tanquam omnium consensu probatæ, rectè se habere uidentur: ut, si quis, qui adhortetur ad periculum subeundum eos, qui litare non potuerint, id dicat, Augurium, ut patriam serues bellare, secundum est: &, qui concitat inferiores, Mars est communis: & qui adhortatur ad filios inimicorum, etiam innocentes, interficiendos,

Stultus qui natos, occiso patre, relinquit.

quædam etiam prouerbia uim sententiarum habent: ut illud prouerbium, Atticus inquilinus. Licet etiam sen-

tentias proferre contra illas, quæ iampridem sunt peruulgatæ uoco autem peruulgatas, ut illa est, Noscete ipsum: & illa, Nequid nimis. Atq; hoc tunc faciendum est, cùm uel is, qui dicit, ex ea re melior esse uidebitur, uel aliqua perturbatione commotus erit, est autem cum animi perturbatione dictum, ut, si quis iratus affirmet, falsum esse, quòd se ipsum noscere oporteat. Nam hic, inquiet, si se ipsum nouisset, nunquam exercitum ducere se dignum esse censuisset. melior esse uidebitur, qui dixerit, non esse uerum, quod aiunt ita amare oportere, ut aliquando sis osurus, sed potiùs oportere ita odisse, ut sis amaturus. Sed oportet oratione patefacere, quid ipsi sentiamus: quod si non contingat, causam addere oportet, ut, si uel ita dicamus, Amare oportet, non quemádmodum aiunt, sed tanquam sis semper amaturus, illud enim alterum insidiatoris est: uel hoc modo, Nequaquam mihi placere potest id, quod uulgò dicitur: uerum enim amicum ita amare oportet, tanquam perpetuò sis amaturus, sed neq; illud probo, Nequid nimis: nam improbos homines supra modum odisse cónuenit. Magnam autem in dicendo utilitatem adferunt sententiæ propter inanem auditorum læticiam, & opinionem, gaudent enim si quis generatim locutus, eas opiniones tetigerit, quas ipsi sigillatim habent, quod autem dico, clariùs exponam, simul autem perspicuum erit, quómodo ipsas opiniones uenari oporteat. Nam sententia, quemádmodum anteà dictum est, generalis est enuntiatio. qui uerò audiunt, tunc lætantur, cùm id generatim dicitur, quod ipsi anteà in parte uerum esse credebant: ut, si quis malos uicinos, aut filios

improbos habeat, eum sanè probabit, qui dixerit, Nihil est uicinitate molestius, aut, Nihil stultius, quàm liberos procreare. Quare diligēter oportet aliqua ratione coniijcere, quid sentiant, existimentq; auditores. deinde generatim illud enuntiare. Atq; hæc quidem una est utilitas, quæ ex sententijs dicendis, percipitur. Est etiam altera longè melior, quòd sententiæ moratas orationes efficiunt. Orationes autem mores habere dicuntur, in quibus dicentis sensus apperitur: quod in omnibus sententijs dicendis accidit eò quòd, qui sententiam dicit, generatim enuntiat, quid ipse de rebus expetendis sentiat. quare, si bonæ sententiæ fuerint, probum etiam oratorem uideri faciunt. Atq; hæc quidem de sententia, et quid ipsa sit, & quot eius sint species, et quómodo sit utendum ea, quamq; utilitatem habeat, dicta sufficiant. De argumentis uerò iam generatim primò dicamus, quemádmodum ea quærere oporteat: deinde sigellatim etiam eorum locos explicemus. sunt enim hæ duæ inter se distinctæ species. Quòd autem enthymema, syllogismus quidam sit, anteà dictum est; & quómodo sit syllogismus, & in quo differat à dialecticis: neq; enim, quæ remota sunt, neq; cuncta in colligendo sumere oportet. illud enim obscurum est propter distantiam, hoc autem garrulitatis est eò, quòd perspicua dicuntur. Atq; hæc etiam causa est, cur imperiti homines apud plebem faciliùs, quàm eruditi, quod uolunt, persuadeant: quemádmodum poëtæ quoq; testantur, imperitos in corona plebeiorū elegantiùs dicere. docti enim uiri ad res suas probandas communibus & generalibus utuntur; indocti uerò sumunt ea, quæ, cognita habent, atq; in promptu sunt. Quare non ex

omnibus, quæ, probabilia uidentur, sed ex certis ac definitis sumenda sunt argumenta, ut ex eis, quæ uel disceptatores ipsi probant, uel ij, quorum sententiam sequuntur. & illud perspicuum esse debet, uel omnibus, uel maximæ parti ita eis uideri. neq; tantùm ex necessarijs colligendũ est, sed etiam ex eis, quæ plerunq; fiunt.

ATQVE illud primò sciendum est, necesse esse, ut, qui de aliqua re dicturus est, & argumentaturus, uel oratorio syllogismo, uel quocunq; alio, quæ in ea re sunt, cognita et perspecta habeat uel omnia, uel saltem aliqua. nam si nihil cognitũ habueris, nihil erit, undè argumẽtari psis. Dico autẽ hoc modo, ut, si consilium dandum sit Atheniensibus, utrùm bellũ suscipiendũ sit, néc ne, quómodo id facere poterimus, nisi copias eòrum cognitas habuerimus? utrùm nauales sint, an pedestres, an utriusq; generis, & quantæ sint: déinde, quæ sint eorum uectigalia, qui amici, qui inimici: prætérea, quæ bella iã antea gesserint, & quòmodo, cæteraq; eius generis. Et, si laudandi fuerint, quómodo id præstabimus, nisi naualem eorum pugnam, & uictoriam apud Salaminem insulam, aut terrestre prælium in Marathone cognitum habuerimus, aut, quæ pro salute filiorum Herculis gesserunt, & siquid est aliud huius generis? omnes enim à bonis, quæ insunt in aliquibus, uel inesse uidentur, laudare consueuerunt. eodem modo ex cõtrarijs uituperant: aduertunt enim, siquid in eis turpe est, aut, inesse uidetur, ut, quòd Athenienses reliquos Græcos in seruitutem redegerunt, & quòd Aeginetas & Potidæatas, qui cum ipsis contra barbarũ pugnauerant, & se strenuè fortiterq; gesserãt, sibi seruire coëgerunt, & siqua sunt huiusmodi. prætérea quærunt

etiã, an in aliquẽ alium errorem, aut peccatum uniuersa ciuitas delapsa sit. Idem quoq; in accusando, ac defendendo fieri solet: nam ea spectantes, quæ insunt, accusant, & defendunt. Nihil autem interest siue de Atheniensibus siue de Lacedæmonijs, siue de aliquo deo siue de homine agatur. etenim, si Achilli consilium dare uoluerimus, aut eum laudare aut uituperare, aut accusare aut defendere: quæ ipsius personæ hærent, aut hærere uidentur, sumenda sunt; ut de illis dicamus, quòd si laudamus, aut uituperamus, spectare oportet, siquid in eo sit honestũ, aut turpe: si accusamus, aut defendimus: si quid iustum aut iniustum: si consilium damus, siquid est, quod prodesse, aut obesse possit. Idem etiam in qualibet re faciendum est, ut, si quæratur, utrùm bona sit iusticia, an non bona, ex ijs, quæ ipsi iusticiæ, aut bono insunt, colligere oportet. Quare, cúm omnes ita demonstrare uideantur, siue accuratiùs, siue negligentiùs argumententur, neq; enim ex omnibus sine discrimine, sed ex ijs, quæ singulis rebus adsunt, propositiones sumunt, & hoc cum ratione faciunt, quoniam perspicuum est, aliter fieri nullo modo posse: haud dubium esse potest, quin sit necessarium, quemádmodum in Topicis dictum est, in singulis rebus delectas habere propositiones earũ rerũ, quæ sæpe accidunt, ac maximè oportunæ sunt. Atq; etiam in rebus, quæ nuper euenerunt, idem ordo seruandus est. neq; enim respicere oportet ad ea, quæ sunt infinita; sed quæ rebus illis adhærent, de quibus est oratio. Atq; illa potisſimùm colligere, quæ ad rem ipsam quamproximè accedant. quantò enim plura quis habuerit eorum, quæ rebus adsunt, tantò faciliùs demonstrabit, & quantò ea

propinquiora fuerint, tantò ad probandum erunt accommodatiora, & minùs communia. uoco autem communia hoc modo, ut, si quis Achillem laudet, quòd homo fuerit, & quod ex numero semideorum, & quòd ad bellum Troianum profectus sit. hæc enim alijs etiam multis acciderunt: quare, qui hæc commemorat, non magis Achillem, quàm Diomedem laudaret. Propria uerò illa dico, quæ nemini alij contigerunt, ut, quòd Hectorem Troianorum optimum interfecerit, & Cygnum, qui, cùm uulnerari non posset, Grecos omneis exire de naui prohibebat, &, quòd omnium esset maximè iuuenis, & quòd iureiurando non astrictus, ad id bellum profectus sit; & alia, quæ sunt huius generis. Atq; hic quidem unus est ac prius delectus habendi locus, ijs similis, qui in Topicis traduntur. Quæ uerò sint enthymematum elementa, iam dicamus. elementum autem, & locum enthymematis pro eodem capio. Primùm igitur dicamus, de quibus necesse est primùm dicere. nam enthymematum sunt species duæ: quædam enim demonstrant, aliquid esse, aut non esse, quædam autem refellunt. quæ ita inter se differunt, sicut in Dialecticis elenchus, & syllogismus. Atq; illud enthymema demonstrare dicitur, quod ex concessis propositionibus concludit: illud autem refellere dicitur, quod ex propositionibus non concessis, concludit. Ac iam ferè singulis in dicendi generibus declarati sunt à nobis utiles, ac necessarij loci. nam in unoquoq; genere delectæ sunt à nobis propositiones, & ostensum, ex quibus locis argumenta sumantur de bono & malo, de honesto & turpi de iusto & iniusto. quinetiam de moribus, & animi com-

mi commotionibus, & habitus eodem modo locos antea declarauimus. Nunc *uerò alio modo generatim atq; uniuersè de omnibus agamus; & dicamus accuratè, qui loci sint ad refellendum, & qui ad demonstrandum accommodati: nec non, undè ducantur ea, quæ speciem quidem habent enthymematum, licet re uera non sint enthymemata, quoniam neq; syllogismi sunt.* His *autem declaratis, definiemus etiam, undè solutiones, & obiectiones ad argumenta labefactanda sumi possint.*

A T Q V E *unus quidem eorũ, quæ demonstrant, enthymematum locus est à contrarijs, spectare enim oportet, an contrario contrarium insit; nam, si non insit, erit negandum, si autem insit, erit affirmandum: ut, siquis probet, temperatè uiuere bonum esse,* Quoniam *intemperantem agere uitam, noxium est: uel, quemádmodum in oratione* Messeniaca, Nam, *si bellum præsentium malorum causa est, ea per pacem emendare, ac corrigere opus est, & illud;*

Si iniusta in illum est omnis iracundia,
Qui *quempiam læsit per imprudentiam;*
Non *est habenda ei ulla iure gratia,*
Necessitate *qui coactus profuit:*
& illud;
Falsum *quod est, ut sæpe fit probabile*
Dicendo, *sic plerunq; contrà usu uénit,*
Vt *uera non queant probari ullo modo.*

Alius *locus est à casibus similibus: nam eodem modo uel inesse, uel non inesse oportet: ut, siquis probare uelit, non omne iustum esse bonum,* Nam *etiam quicquid iustè fit, bonum esset, nunc autem iustè mori, non est ex*

petendum. Alius locus est ab ijs, quæ sub eandem rationem cadunt, nam si eorum alteri contigerit uel honestè, uel iustè aliquid facere, etiam alteri perpeti; & si uni iussisse, etiam alteri paruisse: ut Diomédon publicanus de uectigalibus dixit, Si enim uobis ea uendere non turpe est, neq; nobis emere. &, si, qui damnum accepit, honestè, & iustè multatus est; ita etiam, qui damnum illud dedit, & contrà, si, qui damnum dedit, honestè, & iustè fecit; ita etiam, qui passus est. Sed hoc in loco potest existere captio: si enim quispiam iustè necatus est, etiam iustè passus est; uerùm à te fortasse pati non debuit. atq; ideò separatim considerare oportet; an qui passus est, pati dignus erat, &, qui fecit, facere debebat: deinde ita eis uti, sicuti causa postulat. nam interdum hæc inter se discrepant; neq; quicquam prohibet, quin discrepare possint; ut in Alcmæone Theodectis,

Quis non tuæ scelus parentis oderat?

at ille respondit, oportere seorsum hæc distincteq; considerare: cumq; Alphesibœa rogaret, quómodo; subiunxit ille,

Dignam mori illam censuerunt; non tamen,
A me necandam:

& quemadmodum in iudicio Demosthenis, & eorum, qui Nicanorem occiderant, postquàm enim iustè interfecisse iudicati sunt, etiam ille iustè necatus existimatus est: & de illo, qui Thebis necatus est, de quo iudicium est constitutum, utrùm mori dignus esset; tanquam non iniustum sit, eum interficere, qui mori dignus sit. Alius locus est ex maiore, & minore: ut, Si ne dij quidem omnia sciunt, multò minùs homines. hoc autem est hu-

iusmodi; Si res non inest in eo, in quo magis esse deberet: perspicuum est, neq; in eo esse, in quo minùs esse debet. illud autem, Qui patrem cædit, etiam propinquos cæderet, ex minore: nam, si id inest, quod minùs esse debet, etiam id inerit, quod magis esse consueuit. Hic autem locus in utranq; partem ualet: siue rem inesse demonstrandum est, siue non inesse; item etiam, si neq; magis, neq; minús, undè illud dictum est;

Dicendus est ergo miser parens tuus,
Qui filios amiserit; non autem erit
Oeneùs miser, cui, Græciæ flos totius,
Extinctus est natus? =

&, Si non iniustè gessit Theseùs, neq; Alexander, &, Si Tyndaridæ non iniustè gesserunt, neq; Alexander, &, Si Hector iustè Patroclum interemit, etiam Achillem Alexander: &, Si alij artifices non sunt improbi, neq; philosophi: &, si imperatores non habentur mali, quamuis sæpe uocantur, ita neq; sophistæ: Si priuatus quisq; gloriæ uestræ debet esse studiòsus, etiam uos Græcorum gloriam curare debetis. Alius locus est à tempore, quod spectandum est: ut Iphicrates in oratione contra Harmodium; Si priùs, quàm hæc gererem, postulassem à uobis, ut mihi statuam erigeretis, si ea confecissem, nón ne eam mihi decreuissetis? nunc, postquam confeci, non decernetis? ne igitur committatis, ut, quod beneficium expectantes, pollicemini, id accepto beneficio, auferatis: & rursus, siquis Thebanis diceret, debere eos aditum in Atticam Philippo tradere. nam, si hoc petijsset, priusquam contra Phocenseis eis auxilium tulisset, certè polliciti fuissent. absurdum igi-

tur erit;si, quoniam illis fidem habuit, neq; id tunc contendit, ei nunc transitum non dederint. Alius locus sumitur ex ijs, quæ contra nos dicuntur; cùm ea uertimus in aduersarium. locus autem hic multùm excellit, ut in Teucro.*quo loco usus est* Iphicrates *contra* Aristophontem,*eum interrogans, an ipse accepta pecunia naueis proditurus esset. quod cùm ille negasset; Ergo inquit, quod tu, cùm sis* Aristophon,*non fecisses, ego* Iphicrates *feci? sed oportet aduersarium uideri procliuiorem ad iniustitiam, alioqui res ridicula uideretur: ut si quis hoc contra* Aristidem *accusantem diceret. sed ad accusatoris perfidiam hoc referendum est, omnino enim debet accusator esse reo melior. hoc autem semper coarguere oportet, generatim autem absurdus est homo ille, qui in alijs ea reprehendit, quæ uel ipse facit, uel nactus occasionem, faceret, uel, qui alijs ea suadet, quæ ipse nec facit, nec ullo modo faceret. Alius locus à definitione: ut, Dæmonium nihil aliud est, quàm uel deus, uel dei opus, qui uerò putat aliquod opus esse dei, necesse est illum etiam deos esse putare: & , quod* Iphicrates *dixit: ille maximè generosus est, qui optimus. etenim in* Harmodio *; &* Aristogitone *nihil antè generosum fuit, quàm generosè se gesserunt. & , quòd ipse propinquior esset; Nam, res, inquit, meæ gestæ magis sunt propinquæ factis* Harmodij, & Aristogitonis, *quàm tuæ: & , quemádmodum* Alexandro *scriptum est, omneis in hac esse sententia, ut intemperanteis eos existiment, qui non unius corporis pulchritudine frui contenti sunt. undè etiam* Socrates *dixit, ad* Archelaüm *se proficisci nolle proptérea, quòd contumelia sit, beneficia non posse reddere, non aliter,*

atq; non posse iniurias ulcisci. Omnes enim isti; rem ipsam definientes, & quid sit, aperientes, concludunt ea, quæ uolunt. Alius locus est, cùm aperitur, quot modis aliquid dicatur: ut in Topicis de eo, quod rectè factum dicitur. Alius locus à diuisione; ut, Si omnes, qui iniuriam faciunt, trium rerum aliqua impelluntur; uel hac, uel ista, uel illa: & duabus rebus impelli nullo modo potuit: de tertia uerò neq; ipsi aduersarij insimulant. Alius locus ab inductione. ut illud ex Peparethia: matres de filijs ubiq; uerum discernere. nam Athenis, cùm Mantías orator de filio dubitaret, illi mater indicauit, & Thebis, cùm Ismenías, & Stilbo de filio contenderent, Dodonis Ismeniæ filium esse dixit, itaq; posteà Thessaliscum Ismeniæ censuerunt: &, quo Theodectes usus est in lege; Si nemo proprios æquos eis committit, qui negligenter alienos curarunt; neq; quisquam naueis suas eis tradit, qui alienas euerterunt, &, si hoc in rebus omnibus ita se habet, non debemus eis uti in salute nostra tuenda, qui salutem alienam malè defenderunt: &, quo Alcidamus utitur, ut probet, sapienteis ab omnibus honorari; Parij enim Archilocum, quamuis maledicus esset, honorarunt; & Chij Homerum, quamuis eorum ciuis non esset, & Mythilenæi Sapphonem, quanquam esset mulier, & Lacedæmonij Chilonem in senatum elegerunt, cùm tamen ad literarum studia duriores essent, & Itali Pythagoram, & Lampsaceni Anaxagoram peregrinum hominem sepulchro decorarunt, & in hunc usq; diem colunt, atq; Athenienses, Solonis legibus utentes, beati fuêre, et Lacedæmonij, dum Lycurgi legibus usi sunt, et apud Thebanos, cùm primùm ciuitatis principes

ſtudio ſapientiæ ſe dare cœperunt, ſtatim beata ciuitas extitit. Alius locus à rebus iudicatis aut iiſdem, aut ſimilibus, aut contrariis, & præcipuè, ſi omnes ſemper ita iudicarunt: ſin minùs, ſaltem quamplurimi, aut qui ſapientes ſunt uel omnes, uel maior eorum pars, aut qui probi uiri ſunt: uel, ſi ipſi iudices aliàs ita ſtatuerunt, uel ii quorum iudicium ipſi iudices ſequuntur; uel ſi ita illi iudicarunt, contra quos ſtatuere nihil licet, ut qui domini ſunt, aut quibus non honeſtum eſt contradicere; quales ſunt dei, parentes, magiſtri: quemádmodum in Mixidemidem Antocles dixit, Si Eumenides ſibi honeſtum eſſe duxerunt, in Ariopago cauſam ſuam tractari, Mixidemides non honeſtum ſibi ducet? uel, quemadmodum Sapphò dixit, mori omnino eſſe miſerum, quoniam etiam dei ita iudicarunt: niſi enim ita eſſet, mori uoluiſſent: uel, quẽ ádmodum Ariſtippus contra Platonem, qui neſcio quid (ut illi uidebatur) arrogantiùs dixerat, Atqui ſodalis noſter nihil unquam huiuſmodi protulit; Socratem uerò innuebat: & Hegeſippus in Delphis Apollinem interrogauit, cùm iam oraculum Olympici Iouis audiſſet, an eadem illi, quæ patri uiderentur, tanquã turpe eſſet, contraria ſentire: &, quod de Helena ſcripſi Iſocrates; eam eſſe raræ uirtutis, quoniã Theſeus ita iudicauit, & de Alexandro, quem tres deæ iudicem elegerunt, & de Euagora, quòd uir eſſet eximius, quoniam, ut ait idem Iſocrates, Conon, fractis opibus, alios omneis poſthabuit, atq; ad Euagoram profectus eſt. Alius locus ab enumeratione partium: ſicut etiam in Topicis, Si anima motus eſt, quinam eſt motus? uel enim hic, uel ille: & illud exemplum ex Theodectis Socrate, Quod fanum uiolauit?

quem deum non coluit eorum, quos ciuitas ueneratur? Alius à consequentibus. *quoniam in plurimis rebus accidit, ut eas bonum & malum aliquod consequatur, ex eo, quod sequitur, licet suadere aut dissuadere, accusare aut defendere, laudare aut uituperare: ut,* Eruditionem consequitur *inuidia, quod est malum, & sapientia, quod est bonum, non est igitur scientijs danda opera, quoniam inuidiam subire non oportet. imò uerò scientijs opera danda est, quoniam sapientem fieri oportet.* Hic locus in arte Calippi præcipuè tractatur, *in qua sumitur etiam, quod fieri potest, & alia, de quibus à nobis iam antea dictum* est. Alius *etiam à consequentibus, quando ex duobus contrarijs, quæ consequuntur, aut suadere, aut dissuadere, opus fuerit, & eo, quo diximus, modo, in utranq; partem uti.* Differt autem *hic locus à superiore, quoniam in eo quæcunq; euenerint,* opponuntur, *hîc autem tantùm ea, quæ contraria sunt: ut,* Sacerdos *quædam filium suum in concione uerba facere, & agere cum populo prohibebat.* Nam, *si iusta dixeris, aiebat, homines te odio prosequentur, si uerò iniusta, deos offendes,* Imò *uerò, dicet aliquis, concionari oportet. nam si iusta dixeris deos tibi concilias, si iniusta, homines. hoc autem idem est, cum eo, quod uulgò dicitur,* Oleum, *& salem oportet emere.* Et *hæc ratio* βλαίσωσις, *hoc est inuersio, uocatur: cùm duorum contrariorum utrunq;, bonũ et malum consequitur ita, ut utraq; sint utrisq; contraria.* Alius *est locus: quandóquidem homines non eadem palàm, & occultè probare solent, sed palàm quidem iusta & honesta maximè laudant, occultè uerò magis utilia cupiunt: cùm ex his quispiam conatur alterum concludere,*

Atq; hic quidem locus præter cæteros qui contra communem opinionem proferuntur, plurimum ualet. Alius locus, cùm eadem ex proportione conueniunt: ut Iphicrates, cùm eius filium, qui magno quidem erat corpore, sed adhuc ætate puerili, cogere uellent onera publica sustinere, dixit, Si pueros, qui magno sunt corpore, uiros existimatis, ergo etiam uiros, qui pusillo corpore sunt, pueros existimare debetis: & quo Theodectes usus est in lege; Nam si propter molestiam, probitatemq; mercenarios milites ciuitate donatis, ut Strabacem, & Charidemum: non eos milites mercenarios exterminabitis, qui nefaria scelera perpetrarunt? Alius locus ab euentu, si idem est, ut etiam eadem esse dicantur ea, à quibus id euenit: ut, quod Xenophánes dicebat, eodem modo impios esse illos, qui dicerent deos esse natos, atq; eos, qui dicerent deos interire; Nam utroq; modo fit, ut aliquando dei non sint, & omnino, quod euenit, ex utroq; probare oportet, unum atq; idem esse: ut, Non enim de Socrate, sed de toto hoc studio iudicaturi estis, utrùm philosophiæ dāda sit opera, néc ne: &, terram, & aquam dare, esse, idem, quod seruire; &, communis pacis fieri participes, idem esse, atq; imperatum facere. Cùm autem alterutrum sumi possit, id erit sumendum, quod nobis utile est. Alius locus est ex eo, quòd ijdem non eadem semper eligunt aut anteà, aut postea, sed diuersis temporibus diuersa: ut in illo est enthymemate; Si, cùm in exilio essemus, pugnauimus, ut in patriā rediremus, nunc postquā reuersi sumus, in exiliū abibimus, ne pugnemus? aliquando enim in patria manere pugnando elegerunt, aliquando uerò patria potiùs discedere, quàm pugnare, uoluerunt.

Alius locus est, cùm quis dicit aliquid eius gratia esse, aut factum esse, cuius gratia neq; est, neq; factum est: ut, si quis alicui quid donaret, ut illud deinde idem auferens, dolorem inureret. undè etiam illud dictum est,

Felicitates, Atq; opes dat maximas
Fortuna multis, non quòd illos diligat,
Sed de gradu præstantiore ut decidant:

& illud ex Antiphonis Meleagro,

Non tam necandi causa apri conuenerant,
Quàm maximæ uirtutis ut testes forent
Meleagri apud Græcos:

& illud ex Theodactis Aiace, quòd Diomedes Vlyssem socium elegerat, non quòd eum honoraret, sed ut comes se esset inferior. nam etiam hac de causa hoc à Diomede fieri potuit. Alius locus est communis disceptantium, & deliberantium. ut ea consideremus, quæ uel impellere, uel retrahere possunt, & quorum causa solent homines aliquid aut efficere, aut euitare, hæc enim si adsunt, rem aggredi oportet: ut, si fieri potest, si facile est, si utile uel sibi uel amicis, uel noxium & perniciosum inimicis, aut, si minor est pœna, quàm id, quod expetunt. nam his rationibus suadere solent, & contrarijs dissuadere. quin ex ijsdem & accusant, & defendunt: quibus enim argumentis dissuadent, ijsdem etiam defendunt, & quibus suadent, etiam accusant. Vno uerò hoc loco tota Pamphili, & Calippi ars continetur. Alius locus ex ijs quæ fieri quidem uidentur, sed sua sponte incredibilia sunt, quoniam non crederentur, nisi aut iam essent, aut propè essent, Imò magis credi debent: homines enim aut ea, quæ uera sunt, aut uerisimilia credunt, quod uerò in-

credebile est, neq; uirisimile, & tamen, fit, id ut uerum sit necesse est: neq;, enim, quia uerisimile sit, aut probabile ita uidetur, sicuti Androcês Pittheus dixit, cùm legem reprehenderet, & ei dicenti obstreperent. Egent leges alia lege, quæ corrigat: nam & pisces salis egent. Atqui uerisimile non est, neq; probabile, cùm in salso pisces nutriantur, salis indigere. atqui etiam oliuæ egent oleo: cùm tamen hoc incredibile sit, ut, ex quibus oleum conficitur, illæ oleo indigeant. Alius locus ad refellendum accommodatus: cùm inter se dissidentia spectamus, siquid in aduersarij persona possimus inuenire, quod dissideat ex omnibus eius temporibus, actionibus, orationibus: ut, Iste quidem se uobis amicum esse ait, sed tamen cum XXX. tyrannis coniurauit: aut etiam seorsum in persona nostra, ut, Iste quidem ait, me sectatorem esse litium, sed tamen non potest ostendere quenquam, à me unquam in iudicium uocatum: partim uerò in nostra, atq; in aduersarij persona: ut, Iste neminem unquam sua pecunia subleuauit, ego autem multos uestrûm ab hostibus captos redemi. Alius locus est, cùm homines, uel res non uidentur affines ei culpæ, cuius accusantur: causa eius criminis, quod præter opinionem accidit, explicare. est enim aliquid, propter quod ita uideatur: ut, Mulier quædam, cùm se filio subiecisset, ut eum blandiùs salutaret, uisa est stuprum cum adolescente illo commisisse, sed explicata causa, statim crimen solutum est. & in Aiace Theodectis, Vlysses Aiaci causam explicat, cur, cùm ipse esset Aiace fortior, non tamen esse uideretur. Alius locus est à causa: ut, si causa extiterit, factum esse dicatur, si non

extiterit, non esse factum, nam simul est causa cum eo, cuius est causa, & sine causa nihil est: ut Leodámas in defensione sua dixit, cùm enim Thrasybulus eum accusaret, ac diceret, eius nomen tanquam infamis, & hostis in columna, quæ in arce erat, olim incisum fuisse, sed ab eo, cùm XXX. rerum potirentur, fuisse abrasum: respondit, illud non esse uerisimile. Nam mihi, inquit, XXX. tyranni magis credidissent, si, quas cum populo gessissem inimicicias, in columna scriptas uidissent. Alius locus est, uidere an melius alia ratione ac uia potuissent ea geri, quæ uel suadet facienda esse, uel facit, uel iam fecit, perspicuum est enim nisi ita sit, eum non fecisse: nam nemo sciens, uolensq; ea, ea quæ deteriora sunt, eligit. Sed hoc falsum est, sæpe enim accidit, ut, quod facere meliùs erat, posteà cognoscantur, cùm incertum esset anteà. Alius locus est uidere, an quicquam geri debeat, quod rebus iam gestis contrarium sit: ut Xenophánes cùm ab eo petissent Eleatæ, utrùm, cùm Matutæ sacrificarent, lugerent néc ne: consuluit, ut si deam illam esse putarent, ne lugerent, si hominem, ne sacrificarent. Alius locus est ex ijs, quæ malè facta sunt, uel accusare, uel defendere: ut in Carcini Medea, quidam eam accusant, quòd filios interfecerit, quoniam illi nunquam apparebant, in hoc enim peccarant Medea, quòd filios suos amandasset. sed ipsa se defendit, quòd non filios uerùm ipsum Iasonem interfecisset, Nam omnino peccassem, inquit, nisi hoc fecissem, cùm illud alterum perpetrassem. Hic autem locus, atq; hæc species argumentandi totam priorem Theodori artem continent.

Alius locus est à nomine: ut, quo Sophoclês usus est,

Ferrina uerè dicère, nam ferrea es,

&, quemádmodum in deorum laudibus canere consueue runt: &, quemádmodũ Conon Thrasybalum *à nomine, temerarium in consilijs capiendis appellabat: &* Herodicus Thrasymacho *dixit, Semper thrasymachus es, &* Polo, *Semper polus es, &* Draconem *legislatorem insimulabat, quòd eius leges non hominis, sed draconis essẽt, erant enim asperæ: &, quemádmodũ* Hecuba *apud* Euripidem *contra* Venerem *dixit,*

Accomodatum nomen est tibi inditum;

Regina cùm dementiæ tu sola sis:

& quemádmodum Cheremon,

Pentheus futuræ sortis agnomen tulit.

Enthymemata uerò, quæ redarguũt, magis excellũt, quàm ea, quæ demonstrant, proptérea, quòd paruo angustoq; in loco contraria colligunt, quæ inter se collata, statim auditori certiora fiunt. Omnium autem argumentationum & quæ refellunt, & quæ demonstrant illa maximè cõmouere animũ solẽt, quæ, cùm proferri incipiũt, intelliguntur: non tamen quia sint in promptu, nã simul etiã ipsi sécum gaudẽt auditores, cùm uim argumẽti præsentiunt. probantur etiã illa argumenta, quæ, simulac dicta sunt, intelliguntur. Sed quoniam plerunq; accidit, *ut aliquis uerè sit syllogismus, aliquis non uerè, sed tantùm syllogismi speciem habeat: necesse est, ut idem etiam de enthymemate eueniat, ut aliquod uerè sit enthymema, aliquod non uerè, sed tantum esse uideatur: cùm præsertim enthymema syllogismus quidam sit,*

LOCI *uerò fallacium enthymematum hi sunt;*

Ac primus quidẽ est in elocutione, cuius una pars est,

(ut in differendi Ratione docuimus) cùm quis, etiam si non collegerit, tamen extremam partem asseueranter concludit: ut, Non est igitur hoc, & hoc, quare necesse est, ut hoc atq; hoc sit. quin enthymema uidetur quoties quis oratione contorta, & ex contrarijs conflata utitur: nam huiusmodi elocutio sedes est enthymematis. hæc uerò fallacia similis est ei, quæ in Dialecticis à forma dictionis uocatur. est autem in hac re utile, ut quis dicendo uideatur concludere, multarum argumentationum capita simul proferre: ut, Nos quidem seruauit, alios punitus est, Græcos in libertatem uindicauit. nam unumquodq; capitum horum ex alijs probatum est: cùm autem simul omnia componuntur, uidetur ex eis aliquid confici. Altera pars nascitur ex multiplici nominis significatione: ut, si quis diceret, murem magna uirtute præditum esse, à quo præstantissima omnium sacra dénominata sunt, nam mysteria sunt omnium aliorum sacrorum præstantissima. uel, si quis, canem laudans, etiam eum qui in est cœlo celebraret, aut Pana deum, quoniam Pindarus dixit,

Beate quem magnæ deæ,
Varium uocant dei canem,

uel, quòd nullum habere canem, indecorum est: Quare perspicuum est, canem esse honorificum: &, si quis diceret, Mercurium deorum omnium maximè liberalem esse, solus enim dicitur communis Mercurius: &, si quis diceret, orationem esse rem præstantissimam; quòd boni uiri non pecunijs, sed oratione digni sint. nam esse dignum oratione non uno modo dicitur. Alius locus est, cùm quis, quod seiunctum est, dicendo com-

petendum. Alius locus est ab ijs, quæ sub eandem rationem cadunt, nam si eorum alteri contigerit uel honeste, uel iuste aliquid facere, etiam alteri perpeti; & si uni iussisse, etiam alteri paruisse: ut Diomedon publicanus de uectigalibus dixit, Si enim uobis ea uendere non turpe est, neq; nobis emere. &, si, qui damnum accepit, honestè, & iustè multatus est; ita etiam, qui damnum illud dedit, & contrà, si, qui damnum dedit, honestè, & iustè fecit; ita etiam, qui passus est. Sed hoc in loco potest existere captio: si enim quispiam iustè necatus est, etiam iusté passus est; uerùm à te fortasse pati non debuit. atq; ideò separatim considerare oportet; an qui passus est, pati dignus erat, &, qui fecit, facere debebat: deinde ita eis uti, sicuti causa postulat. nam interdum hæc inter se discrepant; neq; quicquam prohibet, quin discrepare possint; ut in Alcmæone Theodectis,

Quis non tuæ scelus parentis oderat?

at ille respondit, oportere seorsum hæc distinctéq; considerare: cumq; Alphesibœa rogaret, quómodo; subiunxit ille,

Dignam mori illam censuerunt; non tamen,
A me necandam: —

& quemádmodum in iudicio Demosthenis, & eorum, qui Nicanorem occiderant, postquàm enim iusté interfecisse iudicati sunt, etiam ille iustè necatus existimatus est: & de illo, qui Thebis necatus est, de quo iudicium est constitutum, utrùm mori dignus esset; tanquam non iniustum sit, eum interficere, qui mori dignus sit. Alius locus est ex maiore, & minore: ut, Si ne dij quidem omnia sciunt, multò minùs homines. hoc autem est hu-

iusmodi; Si res non inest in eo, in quo magis esse deberet: perspicuum est, neq; in eo esse, in quo minùs esse debet. illud autem, Qui patrem cædit, etiam propinquos cæderet, ex minore: nam, si id inest, quod minùs esse debet, etiam id inerit, quod magis esse consueuit. Hic autem locus in utranq; partem ualet: siue rem inesse demonstrandum est, siue non inesse; item etiam, si neq; magis, neq; minús, undè illud dictum est;

Dicendus est ergo miser parens tuus,
Qui filios amiserit; non autem erit
Oeneùs miser, cui, Græciæ flos totius,
Extinctus est natus? =

&, Si non iniustè gessit Theseùs, neq; Alexander, &, Si Tyndaridæ non iniustè gesserunt, neq; Alexander, &, Si Hector iustè Patroclum interemit, etiam Achillem Alexander: &, Si alij artifices non sunt improbi, neq; philosophi: &, si imperatores non habentur mali, quamuis sæpe uocantur, ita neq; sophistæ: Si priuatus quisq; gloriæ uestræ debet esse studiósus, etiam uos Græcorum gloriam curare debetis. Alius locus est à tempore, quod spectandum est: ut Iphicrates in oratione contra Harmodium; Si priùs, quàm hæc gererem, postulassem à uobis, ut mihi statuam erigeretis, si ea confecissem, nón ne eam mihi decreuissetis? nunc, postquam confeci, non decernetis? ne igitur committatis, ut, quod beneficium expectantes, pollicemini, id accepto beneficio, auferatis: & rursus, siquis Thebanis diceret, debere eos aditum in Atticam Philippo tradere. nam, si hoc petisset, priusquam contra Phocenseis eis auxilium tulisset, certè polliciti fuissent. absurdum igi-

tur erit;si, quoniam illis fidem habuit, neq; id tunc contendit, ei nunc transitum non dederint. Alius locus sumitur ex ijs, quæ contra nos dicuntur; cùm ea uertimus in aduersarium. locus autem hic multùm excellit, ut in Teucro. quo loco usus est Iphicrates contra Aristophontem, eum interrogans, an ipse accepta pecunia naueis proditurus esset. quod cùm ille negasset; Ergo inquit, quod tu, cùm sis Aristophon, non fecisses, ego Iphicrates feci? sed oportet aduersarium uideri procliuiorem ad iniustitiam, alioqui res ridicula uideretur: ut si quis hoc contra Aristidem accusantem diceret. sed ad accusatoris perfidiam hoc referendum est, omnino enim debet accusator esse reo melior. hoc autem semper coarguere oportet, generatim autem absurdus est homo ille, qui in alijs ea reprehendit, quæ uel ipse facit, uel nactus occasionem, faceret, uel, qui alijs ea suadet, quæ ipse nec facit, nec ullo modo faceret. Alius locus à definitione: ut, Dæmonium nihil aliud est, quàm uel deus, uel dei opus, qui uerò putat aliquod opus esse dei, necesse est illum etiam deos esse putare: &, quod Iphicrates dixit: ille maximè generosus est, qui optimus. etenim in Harmodio; & Aristogitone nihil antè generosum fuit, quàm generosè se gesserunt. &, quòd ipse propinquior esset; Nam, res, inquit, meæ gestæ magis sunt propinquæ factis Harmodij, & Aristogitonis, quàm tuæ: &, quemádmodum Alexandro scriptum est, omneis in hac esse sententia, ut intemperanteis eos existiment, qui non unius corporis pulchritudine frui contenti sunt. undè etiam Socrates dixit, ad Archelaüm se proficisci nolle proptérea, quòd contumelia sit, beneficia non posse reddere, non aliter,

atq; non posse iniurias ulcisci. Omnes enim isti; rem ipsam definientes, & quid sit, aperientes, concludunt ea, quæ uolunt. Alius locus est, cùm aperitur, quot modis aliquid dicatur: ut in Topicis de eo, quod rectè factum dicitur. Alius locus à diuisione; ut, Si omnes, qui iniuriam faciunt, trium rerum aliqua impelluntur; uel hac, uel ista, uel illa: & duabus rebus impelli nullo modo potuit: de tertia uerò neq; ipsi aduersarij insimulant. Alius locus ab inductione. ut illud ex Peparethia: matres de filijs ubiq; uerum discernere. nam Athenis, cùm Mantias orator de filio dubitaret, illi mater indicauit, & Thebis, cùm Ismenias, & Stilbo de filio contenderent, Dodonis Ismeniæ filium esse dixit, itaq; posteà Thessaliscum Ismeniæ censuerunt: &, quo Theodectes usus est in lege; Si nemo proprios æquos eis committit, qui negligenter alienos curarunt; neq; quisquam naueis suas eis tradit, qui alienas euerterunt, &, si hoc in rebus omnibus ita se habet, non debemus eis uti in salute nostra tuenda, qui salutem alienam malè defenderunt: &, quo Alcidamus utitur, ut probet, sapienteis ab omnibus honorari; Parij enim Archilocum, quamuis maledicus esset, honorarunt; & Chij Homerum, quamuis eorum ciuis non esset, & Mytilenæi Sapphonem, quanquam esset mulier, & Lacedæmonij Chilonem in senatum elegerunt, cùm tamen ad literarum studia duriores essent, & Itali Pythagoram, & Lampsaceni Anaxagoram peregrinum hominem sepulchro decorarunt, & in hunc usq; diem colunt, atq; Athenienses, Solonis legibus utentes, beati fuêre, et Lacedæmonij, dum Lycurgi legibus usi sunt, et apud Thebanos, cùm primùm ciuitatis principes

studio sapientiæ se dare cœperunt, statim beata ciuitas extitit. Alius locus à rebus iudicatis aut iisdem, aut similibus, aut contrarijs, & præcipuè, si omnes semper ita iudicarunt: sin minus, saltem quamplurimi, aut qui sapientes sunt uel omnes, uel maior eorum pars, aut qui probi uiri sunt: uel, si ipsi iudices aliàs ita statuerunt, uel ij quorum iudicium ipsi iudices sequuntur; uel si ita illi iudicarunt, contra quos statuere nihil licet, ut qui domini sunt, aut quibus non honestum est contradicere; quales sunt dei, parentes, magistri: quemádmodum in Mixidemidem Antocles dixit, Si Eumenides sibi honestum esse duxerunt, in Ariopago causam suam tractari, Mixidemides non honestum sibi ducet? uel, quemadmodum Sappho dixit, mori omnino esse miserum, quoniam etiam dei ita iudicarunt: nisi enim ita esset, mori uoluissent: uel, quemádmodum Aristippus contra Platonem, qui nescio quid (ut illi uidebatur) arrogantiùs dixerat, Atqui sodalis noster nihil unquam huiusmodi protulit; Socratem uerò innuebat: & Hegesippus in Delphis Apollinem interrogauit, cùm iam oraculum Olympici Iouis audisset, an eadem illi, quæ patri uiderentur, tanquā turpe esset, contraria sentire: &, quod de Helena scripsi Isocrates; eam esse raræ uirtutis, quoniā Theseus ita iudicauit, & de Alexandro, quem tres deæ iudicem elegerunt, & de Euagora, quòd uir esset eximius, quoniam, ut ait idem Isocrates, Conon, fractis opibus, alios omnes postbabuit, atq; ad Euagoram profectus est. Alius locus ab enumeratione partium: sicut etiam in Topicis, Si anima motus est, quinam est motus? uel enim hic, uel ille: & illud exemplum ex Theodectis; Socrate, Quod fanum uiolauit?

quem deum non coluit eorum, quos ciuitas ueneratur? Alius à consequentibus. quoniam in plurimis rebus accidit, ut eas bonum & malum aliquod consequatur, ex eo, quod sequitur, licet suadere aut dissuadere, accusare aut defendere, laudare aut uituperare: ut, Eruditionem consequitur inuidia, quod est malum, & sapientia, quod est bonum, non est igitur scientijs danda opera, quoniam inuidiam subire non oportet. imò uerò scientijs opera danda est, quoniam sapientem fieri oportet. Hic locus in arte Calippi præcipuè tractatur, in qua sumitur etiam, quod fieri potest, & alia, de quibus à nobis iam anteà dictum est. Alius etiam à consequentibus, quando ex duobus contrarijs, quæ consequuntur, aut suadere, aut dissuadere, opus fuerit, & eo, quo diximus, modo, in utranque partem uti. Differt autem hic locus à superiore, quoniam in eo quæcunque euenerint, opponuntur, hîc autem tantùm ea, quæ contraria sunt: ut, Sacerdos quædam filium suum in concione uerba facere, & agere cum populo prohibebat. Nam, si iusta dixeris, aiebat, homines te odio prosequentur, si uerò iniusta, deos offendes. Imò uerò, dicet aliquis, concionari oportet. nam si iusta dixeris deos tibi concilias, si iniusta, homines. hoc autem idem est, cum eo, quod uulgò dicitur, Oleum, & salem oportet emere. Et hæc ratio βλαίσωσις, hoc est inuersio, uocatur: cùm duorum contrariorum utrunque, bonū et malum consequitur ita, ut utraque sint utrisque contraria. Alius est locus: quandóquidem homines non eadem palàm, & occultè probare solent, sed palàm quidem iusta & honesta maximè laudant, occultè uerò magis utilia cupiunt: cùm ex his quispiam conatur alterum concludere,

Atq; hic quidem locus præter cæteros qui contra communem opinionem proferuntur, plurimum ualet. Alius locus, cùm eadem ex proportione conueniunt: ut Iphicrates, cùm eius filium, qui magno quidem erat corpore, sed adhuc ætate puerili, cogere uellent onera publica sustinere, dixit, Si pueros, qui magno sunt corpore, uiros existimatis, ergo etiam uiros, qui pusillo corpore sunt, pueros existimare debetis: & quo Theodectes usus est in lege; Nam si propter molestiam, probitatemq; mercenarios milites ciuitate donatis, ut Strabacem, & Charidemum: non eos milites mercenarios exterminabitis, qui nefaria scelera perpetrarunt? Alius locus ab euentu, si idem est, ut etiam eadem esse dicantur ea, à quibus id euenit: ut, quod Xenophánes dicebat, eodem modo impios esse illos, qui dicerent deos esse natos, atq; eos, qui dicerent deos interire; Nam utroq; modo fit, ut aliquando dei non sint, & omnino, quod euenit, ex utroq; probare oportet, unum atq; idem esse: ut, Non enim de Socrate, sed de toto hoc studio iudicaturi estis, utrùm philosophiæ dãda sit opera, néc ne: &, terram, & aquam dare, esse idem, quod seruire; &, communis pacis fieri participes, idem esse, atq; imperatum facere. Cùm autem alterutrum sumi possit, id erit sumendum, quod nobis utile est. Alius locus est ex eo, quòd ijdem non eadem semper eligunt aut anteà, aut postea, sed diuersis temporibus diuersa: ut in illo est enthymemate; Si, cùm in exilio essemus, pugnauimus, ut in patriã rediremus, nunc postquã reuersi sumus, in exiliũ abibimus, ne pugnemus? aliquando enim in patria manere pugnando elegerunt, aliquando uerò patria potiùs discedere, quàm pugnare, uoluerunt.

Alius locus est, cùm quis dicit aliquid eius gratia esse, aut factum esse, cuius gratia neq; est, neq; factum est: ut, si quis alicui quid donaret, ut illud deinde idem auferens, dolorem inureret. unde etiam illud dictum est,

Felicitates, Atq; opes dat maximas
Fortuna multis, non quòd illos diligat,
Sed de gradu præstantiore ut decidant:

& illud ex Antiphonis Meleagro,

Non tam necandi causa apri conuenerant,
Quàm maximæ uirtutis ut testes forent
Meleagri apud Græcos:

& illud ex Theodactis Aiace, quòd Diomedes Vlyssem socium elegerat, non quòd eum honoraret, sed ut comes se esset inferior. nam etiam hac de causa hoc à Diomede fieri potuit. Alius locus est communis disceptantium, & deliberantium. ut ea consideremus, quæ uel impellere, uel retrahere possunt, & quorum causa solent homines aliquid aut efficere, aut euitare, hæc enim si adsunt, rem aggredi oportet: ut, si fieri potest, si facile est, si utile uel sibi uel amicis, uel noxium & perniciosum inimicis, aut, si minor est pœna, quàm id, quod expetunt. nam his rationibus suadere solent, & contrarijs dissuadere. quin ex ijsdem & accusant, & defendunt: quibus enim argumentis disuadent, ijsdem etiam defendunt, & quibus suadent, etiam accusant. Vno uerò hoc loco tota Pamphili, & Calippi ars continetur. Alius locus ex ijs quæ fieri quidem uidentur, sed sua sponte incredibilia sunt, quoniam non crederentur, nisi aut iam essent, aut propè essent, Imò magis credi debent: homines enim aut ea, quæ uera sunt, aut uerisimilia credunt, quod uerò in-

credebile est, neq; uirisimile, & tamen, fit, id ut uerum sit necesse est: neq;, enim, quia uerisimile sit, aut probabile ita uidetur, sicuti Androcês Pittheus *dixit, cùm legem reprehenderet, & ei dicenti obstreperent.* Egent *leges alia lege, quæ corrigat: nam & pisces salis egent.* Atqui *uerisimile non est, neq; probabile, cùm in salso pisces nutriantur, salis indigere. atqui etiam oliuæ egent oleo: cùm tamen hoc incredibile sit, ut, ex quibus oleum conficitur, illæ oleo indigeant.* Alius *locus ad refellendum accommodatus: cùm inter se dissidentia spectamus, siquid in aduersarij persona possimus inuenire, quod dissideat ex omnibus eius temporibus, actionibus, orationibus: ut,* Iste *quidem se uobis amicum esse ait, sed tamen cum* XXX. *tyrannis coniurauit: aut etiam seorsum in persona nostra, ut,* Iste *quidem ait, me sectatorem esse litium, sed tamen non potest ostendere quenquam, à me unquam in iudicium uocatum: partim uerò in nostra, atq; in aduersarij persona: ut,* Iste *neminem unquam sua pecunia subleuauit, ego autem multos uestrûm ab hostibus captos redemi.* Alius *locus est, cùm homines, uel res non uidentur affines ei culpæ, cuius accusantur: causa eius criminis, quod præter opinionem accidit, explicare. est enim aliquid, propter quod ita uideatur: ut,* Mulier *quædam, cùm se filio subiecisset, ut eum blandiùs salutaret, uisa est stuprum cum adolescente illo commisisse, sed explicata causa, statim crimen solutum est. & in* Aiace Theodectis, Vlysses Aiaci *causam explicat, cur, cùm ipse esset* Aiace *fortior, non tamen esse uideretur.* Alius *locus est à causa: ut, si causa extiterit, factum esse dicatur, si non*

extiterit, non esse factum, nam simul est causa cum eo, cuius est causa, & sine causa nihil est: ut Leodámas in defensione sua dixit, cùm enim Thrasybulus eum accusaret, ac diceret, eius nomen tanquam infamis, & hostis in columna, quæ in arce erat, olim incisum fuisse, sed ab eo, cùm XXX. rerum potirentur, fuisse abrasum: respondit, illud non esse uerisimile. Nam mihi, inquit, XXX. tyranni magis credidissent, si, quas cum populo gessissem inimicicias, in columna scriptas uidissent. Alius locus est, uidere an melius alia ratione ac uia potuissent ea geri, quæ uel suadet facienda esse, uel facit, uel iam fecit, perspicuum est enim nisi ita sit, eum non fecisse: nam nemo sciens, uolensq; ea, ea quæ deteriora sunt, eligit. Sed hoc falsum est, sæpe enim accidit, ut, quod facere melius erat, posteà cognoscantur, cùm incertum esset anteá: Alius locus est uidere, an quicquam geri debeat, quod rebus iam gestis contrarium sit: ut Xenophánes cùm ab eo petissent Eleatæ, utrùm, cùm Matutæ sacrificarent, lugerent néc ne: consuluit, ut si deam illam esse putarent, ne lugerent, si hominem, ne sacrificarent. Alius locus est ex ijs, quæ malè facta sunt, uel accusare, uel defendere: ut in Carcini Medea, quidam eam accusant, quòd filios interfecerit, quoniam illi nusquam apparebant, in hoc enim peccarant Medea, quòd filios suos amandasset: sed ipsa se defendit, quòd non filios uerùm ipsum Iasonem interfecisset, Nam omnino peccassem, inquit, nisi hoc fecissem, cùm illud alterum perpetrassem. Hic autem locus, atq; hæc species argumentandi totam priorem Theodori artem continent.

Alius locus est à nomine: ut, quo Sophoclês usus est,

(ut in differendi Ratione *docuimus) cùm quis, etiam si non collegerit, tamen extremam partem asseueranter concludit: ut,* Non *est igitur hoc, & hoc, quare necesse est, ut hoc atq; hoc sit. quin enthymema uidetur quoties quis oratione contorta, & ex contrarijs conflata utitur : nam huiusmodi elocutio sedes est enthymematis. hæc uerò fallacia similis est ei, quæ in* Dialecticis *à forma dictionis uocatur. est autem in hac re utile, ut quis dicendo uideatur concludere, multarum argumentationum capita simul proferre : ut,* Nos *quidem seruauit, alios punitus est,* Græcos *in libertatem uindicauit. nam unumquodq; capitum horum ex alijs probatum est: cùm autem simul omnia componuntur, uidetur ex eis aliquid confici.* Altera *pars nascitur ex multiplici nominis significatione: ut, si quis diceret, murem magna uirtute præditum esse, à quo præstantissima omnium sacra dénominata sunt, nam mysteria sunt omnium aliorum sacrorum præstantissima. uel, si quis, canem laudans, etiam eum qui in est cœlo celebraret, aut* Pana *deum, quoniam* Pindarus *dixit,*

Beate *quem magnæ deæ,*
V*arium uocant dei canem,*

uel, quòd nullum habere canem, indecorum est: Quare *perspicuum est, canem esse honorificum : &, si quis diceret,* Mercurium *deorum omnium maximè liberalem esse, solus enim dicitur communis* Mercurius *: &, si quis diceret, orationem esse rem præstantissimam; quòd boni uiri non pecunijs, sed oratione digni sint. nam esse dignum oratione non uno modo dicitur,* Alius *locus est, cùm quis, quod seiunctum est, dicendo com-*

ponit,aut,quod compositum est,seiungit:quoniam enim idem uidetur,cùm tamen non idem sæpenumerò sit,id amplectendum est,quod utilius esse uidetur.est autem hæc Euthydemi ratio,ut,Scis triremem in Piræo esse,nã utrunq; separatim nouit:&,siquis dicat, eum, qui scit elementa, scire etiam carmen, nam carmen idem est:&, Si duplum est insalubre, neq; simplum erit salubre,nam absurdum est,si ambo sunt bona, unum esse malum, Atq; hoc quidem modo in refellendo ualet, illo uerò in demonstrando: neq; enim ex duobus malis unum bonum esse potest. Totus autem hic locus captiosus est tale est illud Polycratis in Thrasybuli laudem quòd Thrasybulus XXX, tyrannos sustulisset, coniungit enim; atq; illud Theodectis in Oreste,ex diuisione prolatum;

Eam,maritum quæ necauit,emori,
Patrisq; mortem uindicare filium,
Iustum est,ut hæc effecta sunt; =

nam hæc,si coniungantur,fortasse non erunt iusta.potest etiam hæc, à defectione fallacia progredi,quoniam ablatum est, à quo. Alius locus est,cùm quis amplificatione utitur in confirmando, aut refellendo,hoc est, cúm rem ipsam amplificat,antequã factam esse ostẽdat. reus enim, cùm crimen amplificat,inducit opinionem quòd ipse non commiserit, accusator contrà. cùm indignatur, facit, ut reus fecisse uideatur. Hoc igitur non est uerum enthymema;decipitur enim auditor,et factum aut non factum credit,quamuis nihil fuerit demonstratum. Alius locus est à signo. nam hoc etiam ueram concludendi rationem non seruat:ut, siquis diceret in ciuitatibus utiles esse amatores,nã Harmodij,atq; Aristogitonis amor Hipparchum

tyrannum sustulit: uel, siquis probare uellet, Dionysium esse furem eò, quòd improbus sit. hoc enim nihil concludit: neq; enim quilibet improbus est fur, sed contrà potiùs, omnis fur est improbus. Alius locus est ab accidente: ut, quod ait Polycrates in laudem murium, quod auxilio fuerint, deuoratis arcuum neruis: uel, siquis diceret, ad cœnam uocari rem esse honorificentissimam. Achilles enim cùm in Tenedo uocatus ad cœnam non fuisset: Græcis magnópere succensuit. At ille, tanquã contẽptus, et ignominia affectus, succẽsuit, quod accidit, quia non inuitatus ad cœnam fuerat. Alius locus est à consequente: ut in Alexandro, quòd uir esset excelso animo, quia solus in Ida monte, relicta æqualium consuetudine, uitam ageret, nam, quia excelso animo uiri tales sunt, etiam hic talis uideri posset: & quia uestitu nimio indulget, et noctu uagatur, adulter est: tales enim sunt adulteri: eodem modo, siquis mendicos diceret esse beatos, quòd in sacris locis suo arbitrio canunt, & saltant, atq; exules itidem beatos, quòd ubicunq; terrarum uoluerint, domicilium habere possint: quoniam enim hæc ij facere possunt, qui beati uidentur, etiam, qui hæc faciunt, beati uideri possent. Differt autem, quómodo hæc fiant: atq; ideò etiã in defectionem incidit. Alius locus est, cùm eam dicimus esse causam, quæ causa non est: ut, quod unà cum facto, aut post accidit; nam illud ita accipiunt quasi propter factum euenerit. & hoc ij præcipuè utuntur, qui in Rep. uersantur: ut Demádes aiebat, Demosthenem in administratione Reip. malorum omnium causam, & auctorem fuisse, Nam postquam is ad RemP. accessit, bellnm exortũ est. Alius locus est, cùm nec quãdo, nec quómò res

gesta sit, explicatur: ut, siquis dicat, ab Alexandro iuste Helenam abductam fuisse, quoniam illi pater optionem dederat, ut, quem uellet, sequeretur, neq; enim semper eodem modo, sed initio tantùm optionem dedit, quo tempore pater eam in potestate habebat: uel, siquis dicat, cædere liberos homines, esse contumeliam. neq; enim hoc quocunq; modo uerum est, sed quando quis iniuriosè cædere cæperit. Prætereà, sicut in contentiosis disputationibus fit adumbratus falsusq; syllogismus, cum absolutè simpliciterq; ponitur aliquid, quod non simpliciter, sed cum aliqua adiũctione poni debet, ut apud Dialecticos probatur id, quod non est esse, Quod enim non, est, est id, quod non est & quod percipi non potest, scientia comprehendi, scitur enim id percipi non posse, quod non potest percipi: sic etiam in Rhetoricis fit adumbratum enthymema falsumq;, cùm id simpliciter esse uerisimile ponitur, quod aliqua ex parte tantùm est uerisimile. Hoc autem generatim non fit: si sicut etiam Agathon ait,

Verisimile forsan quis esse diceret,
Multa euenire, quæ esse non ueri solent,
Similia. =

fit enim aliquando id, quod non erat uerisimile: quare uerisimile est etiam, præter uerisimile, Quod si ita est; id etiã quod uerisimile non est, uerisimile erit; sed non tamen simpliciter: uerùm, sicut in contentiosis disputationibus, cùm non additur, ex qua parte, et quòcun collata, et quo in loco, gignitur captio, ita etiam in hac arte, cùm de uerisimili uerba fiunt, quod non simpliciter, sed aliquo modo sit uerisimile. ex hoc autem loco ars Coracis est con=

scripta

scripta. Nam si reus affinis non est culpæ, cuius accusatur, ut, si fuerit infirmo corpore, qui pul'asse dicitur, facilè defenditur, nō enim est uerisimile. quòd si culpæ affinis est, ut, si fuerit robustus, dicetur non esse uerisimile, quoniam sciebat ille, si fecisset, uerisimile uisum iri: eodem modo etiam in alijs. nam uel affinem esse culpæ, uel non affinem oportet, utraq; autem uidentur esse uerisimilia: sed alterum tantùm est uerisimile. alterum uerò non simpliciter uerisimile est, sed quemádmodum diximus. Et hoc est, quòd iactant, causam inferiorem, dicendo superiorem fieri posse: undè homines iure optimo Protagoræ professionē æquo animo ferre nō poterant. falsum est enim, non autem uerum, sed tantùm uerisimile uidetur, neq; in ulla arte reperitur, præterquam in Rhetorica, & sophistica. Ac de argumentationibus quidem, & quæ ueræ sunt, et quæ tantùm apparent, hactenus dictum est, sequitur, ut dicamus etiam, qua ratione dissolui possint.

DVOBVS autem modis argumentationes dissoluuntur, uel contra argumētando, uel reprehendendo. perspicuum est autem, ex ijsdem locis in contrarijs partels disputandi facultatem suppeditari: nam argumentationes ex probabilibus ducuntur: uerùm probabilia sæpe sunt inter se contraria. Reprehensiones uerò (sicut in Topicis traditur) quatuor modis adferuntur; uel enim ab ipsa re, uel à simili, uel à contrario, uel à rebus iudicatis. Dico autem, ab ipsa re: ut, si quis concluserit amorē esse bonū, duobus modis adfertur reprehensio: uel generatim atq; uniuersè, cùm quis dicit, omnē indigentiam esse malam, uel sigillatim atq; ex parte, Quoniā uulgò non diceretur, Caunius amor, nisi etiam amores quidam essent impro-

bi. In contrarijs adfertur reprehensio: ut, si conclusum sit; à bono uiro cunctos amicos beneficijs accumulari, Sed neq; improbus (dicet aliquis) cunctos amicos incommodis afficit: in similibus autem; ut, si conclusum sit, eos, qui iniuriam acceperunt, semper odio prosequi; Sed neq; ij, qui beneficium acceperunt, semper diligunt. Res uerò iudicatæ sumuntur à præclaris, & illustribus uiris: ut; si quis conclusit, ebrijs ignosci oportere, Quoniam imprudentes peccant; adfertur reprehensio, Non igitur esset Pittacus laudandus, qui maiores pœnas in suis legibus proposuit, si quis ebrius peccasset. Et quoniam ea, ex quibus enthymemata fiunt, quatuor numero sunt, probabile, exemplum, indicium, signum, nam enthymemata, quæ constant ex eis, quæ plerunq; ita fiunt uel fieri uidentur, ea sunt ex probabilibus, quæ autem inductione constant, ex uno simili uel pluribus, hoc est, cùm quis, posito generali, uult illud ex singulis probare, sunt ab exemplo; quæ uerò constant ex necessario signo, sunt ab indicio, quæ deniq; fiunt uel ex generali signo uel singulari, siue illud uerum sit siue non, sunt à signo, sed probabile non semper uerum est, licet plerunq; fiat: perspicuum est, nos huiusmodi enthymemata semper euertere posse, atq; illis occurrere. quæ reprehensio erit quidem apparens, non tamen semper uera: nam, qui occurrit, non ideò refellit, quia non sit probabile, sed quia non sit necessariũ. Atq; ideò propter fallacem hanc concludendi rationem argumentis magis abundat defensor, quàm accusator; quoniam accusator uerisimilibus utitur ad probandum. sed non idem est, soluere aliquod argumentum, quod non sit uerisimile; &, quod non sit necessarium: quod enim

plerunq; fit, semper refelli potest, aliter non esset uerisimile, sed sempiternum & necessarium. Iudex autem existimat, cùm ita refutatum sit, aut non esse uerisimile, aut nihil ad iudicium suum pertinere: sed fallaci conclusione decipitur; (ut diximus) neq; enim oportet ipsum tantùm ex necessarijs iudicare, sed etiã ex uerisimilibus: & hoc est, quod dicitur, æquissima sententia iudicare. Non igitur satis est, si defensor docuerit non esse necessarium; sed oportet, ut ostendat etiam, non esse uerisimile, hoc autem fiet, si in reprehensione docuerit, rem plerunq; aliter fieri solere. Potest autem duobus modis adferri reprehensio; uel à tempore, uel à rebus. quòd si utrunq; coniungatur; tunc erit firmissima: nam, si plerunq; res ita fit, hoc erit magis uerisimile. Reprehenduntur etiam signa: & argumenta, quæ à signis ducuntur, etiam si extent, apertaq; sint, quemádmodum anteà dictum est. nam in Analyticis declaratum est, nullum signum uim habere concludendi. Atq; etiam exemplorum eadem reprehensio est, quæ uerisimilium: nam, si unum tantùm proferre poterimus aliter factum, soluta est argumentatio, quoniam non est necessaria, quamuis & plura, & sæpius aliter facta fuerint, at uero, si plura fuerint, & sæpius eodem modo facta; contendendum est id, de quo agitur, uel non esse simile, uel non similiter factum, uel deniq; aliquo modo ab alijs differre. Indicia uerò & propriæ notæ argumẽta nequaquã in eo reprehendi possunt, quòd non rectè concludant, quod ex ijs, quæ dicta sunt in Analyticis, perspicuum est. restat igitur, ut demonstremus id nõ esse uerum, quod dicitur. quod si certum est esse uerũ, et esse, propriã rei notã: nullo modo labefactari potest: iã enim

omnia demonſtratione clara ſunt. Iam uerò amplifi-catio, & diminutio non ſunt enthymematis elementa. Idem enim ego elementum & locum appello. Eſt autem elemētum ſiue locus, in quē multæ argumentationes inci-dunt: amplificatio uerò, & diminutio ſunt argumentatio nes ad aliquid oſtēdendum, quod ſit magnum aut paruum quemádmodum etiā, quod ſit bonū aut malum, quod iu-ſtum aut iniuſtum, & in cæteris eodem modo. hæc autem omnia ſunt. in quibus ſyllogiſmi, atq; enthymemata uer-ſantur. Quòd ſi nullū horū eſt locus enthymematis, neq; amplificatio, aut diminutio erit locus: neq; argumenta, quibus refellimus, diuerſam habent ſpeciem ab ijs, quibus cōfirmamus. perſpicuum eſt enim duobus modis argumē tum ſolui, uel per demonſtrationē, uel per reprehenſionē: per demonſtrationē: ut, cùm probatur contrariū, exem-pli gratia, ſi quis demonſtrauit rem factam eſſe, qui ſolue re uult, oſtendit non eſſe factam; & contrà, ſi quis oſten-dit nō eſſe factam, qui uult ſoluere, factam eſſe demon-ſtrat. quare non eſt in argumentandi ratione differentia: ambo enim iiſdem utuntur; cùm aut eſſe, aut non eſſe ar-gumentantur. Reprehenſio uerò non eſt enthymema: ſed, quemádmodum in Topicis docetur, nihil aliud eſt repre henſio, quàm opinionem aliquam in medium adferre, qua planum fiat, non eſſe benè concluſum, aut aliquid ſum-ptum, quod falſum ſit. Ac de exemplis quidem, & ſen-tentijs, & argumentationibus, & deniq; de ijs, quæ ad ſenſus animi proferendos pertinent, qua ratione poſſimus eis abundare, & quómodo ea ſoluere ualeamus, ſatis dictum eſt. Reliquum eſt, ue etiā de elo cutione, et diſpoſitione uerba faciamus.

ARISTOTELIS STAGIRITAE, RHETORICORVM LIBER III.

M. ANTONIO MAIORAGIO interprete.

VM tria sint, quæ in doctrina dicendi pertractare oporteat, primum unde probationes ducantur, alterum qua sit utendum elocutione, tertium quomodo partes orationis disponendæ sint: iam de probationibus dictum est, & ostensum, quot sint, illa, ex quibus ducantur, diximus enim esse tria, atq; ea quæ sint explicuimus, & cur eum numerum non excedant: omnes enim, qui de aliqua re iudicaturi sunt, uel quia ipsi affecti sunt aliquo modo, uel quia putant eos, qui dicunt, dignos esse, quibus fides habeatur, uel quia claris argumentis probatum est, in persuasione inducuntur. dictum est etiam, unde trahantur enthymemata, sunt enim, quæ dicuntur enthymematum species; sunt etiam, qui loci nominantur. Reliquum est, ut de elocutione dicamus: neq; enim satis est ea tenere, quæ dicenda sunt; sed etiam scire oportet quomodo sint dicenda. hoc enim multum etiam prodest ad efficiendum, ut oratio bene morata uideatur. Ac primò quidem (ut ordo naturæ postulat) quæsitum

est id,quod re ipsa primũ erat,unde res ipsæ probabilitatem habeant,secũdo loco quæsitũ est,quomodo in oratione,et elocutione res inuentæ disponãtur. tertium id est, quod horum omniũ uim habet maximam,sed nondum à quoquam pertractatum est,quod ad actionem & pronunciationem facit. quæ res etiam à tragicis,atq; epicis poëtis serò animaduersa est:nam initio poëtæ ipsi tragœdias suas agebant. Perspicuum est autem,etiam in arte dicendi tale aliquid esse,quod ad actionem pertinet,quale in arte poëtica:de qua re cùm alij quidam studiosè pertractarunt,tum præcipuè Glauco Teius. Est autem actio in uoce posita:quómodo scilicet uocẽ ipsam uariare opus sit,ad singulos animi motus exprimẽdos:nam aliquando magna,aliquando parua,aliquãdo media opus est:&,quómodo sonis uocis,& acuto,& graui,& flexo sit utendum:quibus prætérea numeris in unoquoq; dicendi genere. Tria sunt enim quæ considerant ij,qui in hoc studio uersantur,hoc est,magnitudo, sonus,numerus:quibus qui benè utuntur,ij ferè solent ex certaminibus uictoriam reportare. &,quẽádmodũ in arte poëtica plus hoc tẽpore ualent histriones,quàm poëtæ. sic etiã in ciuilibus controuersijs,quod uitio fit Rerump.nondũ tamẽ de ijs, quæ ad actionẽ spectant,ars ulla conscripta est:quod nõ mirum est,cùm etiam illa, quibus ornatur oratio, serò in lucem uenerint. Et sanè,si quis rectè reputet,tota res leuis ac reijcula est, uerùm, cùm omnis ars dicendi ad opiniones hominum accommodetur, ei curam, & studium impéndere debemus,non tanquam rectæ honestæq; rei,sed tanquam necessariæ, nam certè æquum erat, ut nihil aliud in oratione quæreretur,quàm ut ijs,qui au-

diunt; nec molestiam, nec lætitiam adferemus: iustum est enim, ipsis tantùm rebus in iudicio contendere. cætera uerò omnia, quæ præter probationes adhibentur superuacanea sunt, sed tamen (ut anteà dictum est) propter auditoris uitium, plurimum ualent. Quin eloquendi ratio, genusq; dicendi quiddam necessarium habet in omni disciplina, aliquantum enim interest ad rem explicandam, hoc, an illo dicendi genere quis utatur, non tamē tantum, quantum in hac arte. uerùm hæc ex opinione pendent, & auditoris gratia quæruntur: itaq; nemo geometriam hoc modo docere instituit. Ars igitur illa, cùm in lucem uenerit, idem efficiet, quod ars histrionica. quidam tamen hactenus nonnihil de ea præcipere tentarunt, ut Thrasymachus in Miserationibus. Atq; hoc quidem, quod ad agendum attinet, à natura potiùs habetur, & paruo eget artificio: quod autem ad ornandam orationem spectat, id iam artis indiget. quare, qui hoc facere possunt, eodem modo uictoriam ex contentionibus reportant, sicut oratores illi, qui plurimùm in actione ualent. nam, quæ scribuntur orationes magis ornatu ipso uerborum, quàm sententijs ualent.

COEPERVNT autem primi poëte, sicuti consentaneum est, aliquid de elocutione tractare. sunt enim nomina simulacra quædam: atq; in nobis nulla pars est, quæ magis, quàm uox, ad imitandum apta sit, undè etiam artes confectæ sunt, ut epica, & histrionica, atq; aliæ. Et, quoniam poëte, qui plerunq; res insulsas proferunt, propter elocutionem gloriam, & honorē acquisiuisse uidebantur: ideò factum est, ut elocutio poëtica primùm probaretur, qualis est Gorgiæ. quinetiam hoc

tempore, multi imperiti homines existimant, taleis oratores optime loqui: sed hoc minime uerum est, alia est enim oratoria, alia poëtica elocutio, quod ex ipso euentu potest intelligi, neq; enim qui tragœdias conscribunt, adhuc eo dicendi genere utuntur: sed, quemadmodum tetrametros uersus reliquerunt, & ad iambos se contulerunt eò, quòd ex omni metrorum genere iambicum est orationi solutæ similiũ, sic etiam ea uerba reliquerunt, quæ à communi loquendi consuetudine abhorrent, et omnem illum ornatum abiecerunt, quo prisci poëtæ tragici utebantur, & quo adhuc utuntur ij, qui uersus heroicos pangunt. Itaq; *ridiculum est, eos imitari, qui ipsi non amplius eo dicendi genere utuntur,* Quare *perspicuum est, non esse nobis omnia diligenter explicanda, quæ ad elocutionem attinent, sed tantum, quæ ad elocutionem oratoriam, de qua sermonẽ instituimus nam de illa altera diximus in ijs, quæ de arte* Poëtica *sunt à nobis pertractata. maneant igitur illa firma.* Hoc *autem in loco definitum sit, elocutionis uirtutem, esse splendorem, cuius rei signum est, quòd nisi oratio sit clara et aperta, finem suum non assequentnr.* Sed *nec humilis, nec nimis elata esse debet, uerùm ipsis rebus conueniens. nam poëtica locutio nõ humilis quidem est, sed tamen solutæ orationi non cõuenit.* Ex *nominibus autem, & uerbis illa præcipuè dilucidam orationem efficiunt, quæ propria sunt: non humilem autem, sed excultam, & ornatam alia reddunt, de quibus in arte* Pöetica *dictum. nam uerborum immutatio facit orationem uideri grandiorem.* Quemadmodum *enim erga peregrinos, & erga ciueis affecti sunt homines, ita etiam erga orationem. quare peregrinam reddere oportet*

orationem: res enim externas homines admirantur, quod autem gignit admirationem suaue est, Ac in poëtarum quidem scriptis multa sunt, quæ hoc efficiunt: sed ibi ea conueniunt; nam res, & personæ de quibus agunt poëtæ, ualdè a cæteris remotæ sunt. sed in oratione soluta multò paucioribus uti licet ornamentis; cùm etiam ipsum argumentum multò sit inferius, quàm enim esset indecorum, si seruus, aut ualdè iuuenis elegantiori sermone uteretur; aut, cùm quis de ualdè exiguis rebus uerba faceret? est enim etiam in soluta oratione decorum, quod & contrahi, & dilatari debeat. Quare danda est opera, ut id clàm fiat: ne uideamur fictè atq; artificiosè dicere, sed ut nobis dictat ipsa natura: sic enim erit probabilis oratio. illo uerò modo torum accidit contrarium: nam oratorem, tanquam in insidiatorem, suspectum habent non aliter, atq; permixta uina. Debet igitur esse oratio, qualis esse Theodori uox uidebatur, ad aliorum histrionum uocem comparata: nam eius ipsius, qui dicebat, illa esse uidebatur, uoces autem reliquorum alienæ. Facilè uerò artificium occultatur, si quis, è communi sermonis consuetudine uerba seligens, orationem suam componat: quod Euripides obseruat, & primus hanc rationem ostendit. cùm autem è nominibus, & uerbis oratio constituatur, & nominum tot sint species, quot in arte Poëtica declaratum est; rariùs orator, & paucioribus in locis uti debet peregrinis, & iunctis nominibus, & factis: ubi uerò liceat uti, postea dicemus. cur autem ijs abstinere debeat, iam dictum est: nempe quia magis, quàm oporteat orationem immutant. Propria uerò tantùm nomina, & sua, & translata ad solutam orationem exor-

ponit, aut, quod compositum est, seiungit; quoniam enim idem uidetur, cùm tamen non idem sæpenumerò sit, id amplectendum est, quod utilius esse uidetur. est autem hæc Euthydemi ratio, ut, Scis triremem in Piræo esse, nã utrunq; separatim nouit: &, si quis dicat, eum, qui scit elementa, scire etiam carmen, nam carmen idem est: &, Si duplum est insalubre, neq; simplum erit salubre, nam absurdum est, si ambo sunt bona, unum esse malum, Atq; hoc quidem modo in refellendo ualet, illo uerò in demonstrando; neq; enim ex duobus malis unum bonum esse potest. Totus autem hic locus captiosus est tale est illud Polycratis in Thrasybuli laudem quòd Thrasybulus XXX, tyrannos sustulisset, coniungit enim; atq; illud Theodectis in Oreste, ex diuisione prolatum;

Eam, maritum quæ necauit, emori,
Patrisq; mortem uindicare filium,
Iustum est, ut hæc effecta sunt;

nam hæc, si coniungantur, fortasse non erunt iusta. potest etiam hæc, à defectione fallacia progredi, quoniam ablatum est, à quo. Alius locus est, cùm quis amplificatione utitur in confirmando, aut refellendo, hoc est, cùm rem ipsam amplificat, antequã factam esse ostẽdat. reus enim, cùm crimen amplificat, inducit opinionem quòd ipse non commiserit, accusator contrà. cùm indignatur, facit, ut reus fecisse uideatur. Hoc igitur non est uerum enthymema; decipitur enim auditor, et factum aut non factum credit, quamuis nihil fuerit demonstratum. Alius locus est à signo. nam hoc etiam ueram concludendi rationem non seruat: ut, si quis diceret in ciuitatibus utiles esse amatores, nã Harmodij, atq; Aristogitonis amor Hipparchum

tyrannum sustulit: uel, si quis probare uellet, Dionysium esse furem eò, quòd improbus sit. hoc enim nihil concludit: neq; enim quilibet improbus est fur, sed contrà potius, omnis fur est improbus. Alius locus est ab accidente: ut, quod ait Polycrates in laudem murium, quod auxilio fuerint, deuoratis arcuum neruis: uel, si quis diceret, ad cœnam uocari rem esse honorificentissimam. Achilles enim cùm in Tenedo uocatus ad cœnam non fuisset: Græcis magnópere succensuit. At ille, tanquã contẽptus, et ignominia affectus, succẽsuit, quod accidit, quia non inuitatus ad cœnam fuerat. Alius locus est à consequente: ut in Alexandro, quòd uir esset excelso animo, quia solus in Ida monte, relicta æqualium consuetudine, uitam ageret, nam, quia excelso animo uiri tales sunt, etiam hic talis uideri posset: & quia uestitu nimio indulget, et noctu uagatur, adulter est: tales enim sunt adulteri: eodem modo, si quis mendicos diceret esse beatos, quòd in sacris locis suo arbitrio canunt, & saltant, atq; exules itidem beatos, quòd ubicunq; terrarum uoluerint, domicilium habere possint: quoniam enim hæc ij facere possunt, qui beati uidentur, etiam, qui hæc faciunt, beati uideri possent. Differt autem, quómodo hæc fiant: atq; ideò etiã in defectionem incidit. Alius locus est, cùm eam dicimus esse causam, quæ causa non est: ut, quod unà cum facto, aut post accidit; nam illud ita accipiunt quasi propter factum euenerit. & hoc ij præcipuè utuntur, qui in Rep. uersantur: ut Demádes aiebat, Demosthenem in administratione Reip. malorum omnium causam, & auctorem fuisse, Nam postquam is ad RemP. accessit, bellnm exortũ est. Alius locus est, cùm nec quãdo, nec quómò res

gesta sit, explicatur: ut, siquis dicat, ab Alexandro iuste Helenam abductam fuisse, quoniam illi pater optionem dederat, ut, quem uellet, sequeretur, neq; enim semper eodem modo, sed initio tantùm optionem dedit, quo tempore pater eam in potestate habebat: uel, siquis dicat, cædere liberos homines, esse contumeliam. neq; enim hoc quocunq; modo uerum est, sed quando quis iniuriosè cædere cœperit. Prætéa, sicut in contentiosis disputationibus fit adumbratus falsusq; syllogismus, cum absolutè simpliciterq; ponitur aliquid, quod non simpliciter, sed cum aliqua adiũctione poni debet, ut apud Dialecticos probatur id, quod non est esse, Quod enim non, est, est id, quod non est & quod percipi non potest, scientia comprehendi, scitur enim id percipi non posse, quod non potest percipi: sic etiam in Rhetoricis fit adumbratum enthymema falsumq;, cùm id simpliciter esse uerisimile ponitur, quod aliqua ex parte tantùm est uerisimile. Hoc autem generatim non fit: si sicut etiam Agathon ait,

Verisimile forsan quis esse diceret,
Multa euenire, quæ esse non ueri solent,
Similia.

fit enim aliquando id, quod non erat uerisimile: quare uerisimile est etiam, præter uerisimile, Quod si ita est; id etiã quod uerisimile non est, uerisimile erit; sed non tamen simpliciter: uerùm, sicut in contentiosis disputationibus, cùm non additur, ex qua parte, et quocun collata, et quo in loco, gignitur captio, ita etiam in hac arte, cùm de uerisimili uerba fiunt, quod non simpliciter, sed aliquo modo sit uerisimile. ex hoc autem loco ars Coracis est conscripta

scripta. Nam si reus affinis non est culpæ, cuius accusatur, ut, si fuerit infirmo corpore, qui pulsasse dicitur, facilè defenditur, nō enim est uerisimile. quòd si culpæ affinis est, ut, si fuerit robustus, dicetur non esse uerisimile, quoniam sciebat ille, si fecisset, uerisimile uisum iri: eodem modo etiam in alijs. nam uel affinem esse culpæ, uel non affinem oportet, utraq; autem uidentur esse uerisimilia: sed alterum tantùm est uerisimile. alterum uerò non simpliciter uerisimile est, sed quemádmodum diximus. Et hoc est, quòd iactant, causam inferiorem, dicendo superiorem fieri posse: unde homines iure optimo Protagoræ professionē æquo animo ferre nō poterant. falsum est enim, non autem uerum, sed tantùm uerisimile uidetur, neq; in ulla arte reperitur, præterquam in Rhetorica, & sophistica. Ac de argumentationibus quidem, & quæ ueræ sunt, et quæ tantùm apparent, hactenus dictum est, sequitur, ut dicamus etiam, qua ratione dissolui possint.

DVOBVS autem modis argumentationes dissoluuntur, uel contra argumētando, uel reprehendendo. perspicuum est autem, ex ijsdem locis in contrarijs parteis disputandi facultatem suppeditari: nam argumentationes ex probabilibus ducuntur: uerùm probabilia sæpe sunt inter se contraria. Reprehensiones uerò (sicut in Topicis traditur) quatuor modis adferuntur; uel enim ab ipsa re, uel à simili, uel à contrario, uel à rebus iudicatis. Dico autem, ab ipsa re: ut, si quis concluserit amorē esse bonū, duobus modis adfertur reprehensio; uel generatim atq; uniuersè, cùm quis dicit, omnē indigentiam esse malam, uel sigillatim atq; ex parte, Quoniā uulgò non diceretur, Caunius amor, nisi etiam amores quidam essent impro-

bi. In contrarijs adfertur reprehensio: ut, si conclusum sit; à bono uiro cunctos amicos beneficijs accumulari, Sed neq; improbus (dicet aliquis) cunctos amicos incommodis afficit: in similibus autem; ut, si conclusum sit, eos, qui iniuriam acceperunt, semper odio prosequi; Sed neq; ij, qui beneficium acceperunt, semper diligunt. Res uerò iudicatæ sumuntur à præclaris, & illustribus uiris: ut, si quis concluſit, ebrijs ignosci oportere, Quoniam imprudentes peccant; adfertur reprehensio, Non igitur esset Pittacus laudandus, qui maiores pœnas in suis legibus proposuit, siquis ebrius peccasset. Et quoniam ea, ex quibus enthymemata fiunt, quatuor numero sunt, probabile, exemplum, indicium, signum, nam enthymemata, quæ constant ex eis, quæ plerunq; ita fiunt uel fieri uidentur, ea sunt ex probabilibus, quæ autem inductione constant, ex uno simili uel pluribus, hoc est, cùm quis, posito generali, uult illud ex singulis probare, sunt ab exemplo; quæ uerò constant ex necessario signo, sunt ab indicio, quæ deniq; fiunt uel ex generali signo uel singulari, siue illud uerum sit siue non, sunt à signo, sed probabile non semper uerum est, licet plerunq; fiat: perspicuum est, nos huiusmodi enthymemata semper euertere posse, atq; illis occurrere. quæ reprehensio erit quidem apparens, non tamen semper uera: nam, qui occurrit, non ideò refellit, quia non sit probabile, sed quia non sit necessariũ. Atq; ideò propter fallacem hanc concludendi rationem argumentis magis abundat defensor, quàm accusator; quoniam accusator uerisimilibus utitur ad probandum. sed non idem est, soluere aliquod argumentum, quod non sit uerisimile; &, quod non sit necessarium: quod enim

plerunq; fit, semper refelli potest, aliter non esset uerisimile, sed sempiternum & necessarium. Iudex autem existimat, cùm ita refutatum sit, aut non esse uerisimile, aut nihil ad iudicium suum pertinere: sed fallaci conclusione decipitur; (ut diximus) neq; enim oportet ipsum tantùm ex necessarijs iudicare, sed etiã ex uerisimilibus: & hoc est, quod dicitur, æquissima sententia iudicare. Non igitur satis est, si defensor docuerit non esse necessarium; sed oportet, ut ostendat etiam, non esse uerisimile. hoc autem fiet, si in reprehensione docuerit, rem plerunq; aliter fieri solere. Potest autem duobus modis adferri reprehensio; uel à tempore, uel à rebus. quòd si utrunq; coniungatur; tunc erit firmissima: nam, si plerunq; res ita fit, hoc erit magis uerisimile. Reprehenduntur etiam signa: & argumenta, quæ à signis ducuntur, etiam si extent, apertaq; sint, quemádmodum anteà dictum est. nam in Analyticis declaratum est, nullum signum uim habere concludendi. Atq; etiam exemplorum eadem reprehensio est, quæ uerisimilium: nam, si unum tantùm proferre poterimus aliter factum, soluta est argumentatio, quoniam non est necessaria, quamuis & plura, & sæpius aliter facta fuerint, at uero, si plura fuerint, & sæpius eodem modo facta; contendendum est id, de quo agitur, uel non esse simile, uel non similiter factum, uel deniq; aliquo modo ab alijs differre. Indicia uerò & propriæ notæ argumẽta nequaquã in eo reprehendi possunt, quòd non rectè concludant, quod ex ijs, quæ dicta sunt in Analyticis, perspicuum est. restat igitur, ut demonstremus id nõ esse uerum, quod dicitur. quod si certum est esse uerũ, et esse propriã rei notã: nullo modo labefactari potest: iã enim

omnia demonstratione clara sunt. Iam uerò amplificatio, & diminutio non sunt enthymematis elementa. Idem enim ego elementum & locum appello. Est autem elemẽtum siue locus, in quẽ multæ argumentationes incidunt: amplificatio uerò, & diminutio sunt argumentationes ad aliquid ostẽdendum, quod sit magnum aut paruum quemádmodum etiã, quod sit bonũ aut malum, quod iustum aut iniustum, & in cæteris eodem modo. hæc autem omnia sunt in quibus syllogismi, atq; enthymemata uersantur. Quòd si nullũ horũ est locus enthymematis, neq; amplificatio, aut diminutio erit locus: neq; argumenta, quibus refellimus, diuersam habent speciem ab ijs, quibus cõfirmamus. perspicuum est enim duobus modis argumẽtum solui, uel per demonstrationẽ, uel per reprehensionẽ: per demonstrationẽ: ut, cùm probatur contrariũ, exempli gratia, si quis demonstrauit rem factam esse, qui solue re uult, ostendit non esse factam; & contrà, si quis ostendit nõ esse factam, qui uult soluere, factam esse demonstrat. quare non est in argumentandi ratione differentia: ambo enim ijsdem utuntur; cùm aut esse, aut non esse argumentantur. Reprehensio uerò non est enthymema: sed, quemádmodum in Topicis docetur, nihil aliud est reprehensio, quàm opinionem aliquam in medium adferre, qua planum fiat, non esse benè conclusum, aut aliquid sumptum, quod falsum sit. Ad de exemplis quidem, & sententijs, & argumentationibus, & deniq; de ijs, quæ ad sensus animi proferendos pertinent, qua ratione possimus eis abundare, & quomodo ea soluere ualeamus, satis dictum est. Reliquum est, ut etiã de elocutione, et dispositione uerba faciamus.

ARISTOTELIS STAGIRITAE, RHETORICORUM LIBER III.

M. ANTONIO MAIOragio interprete.

VM tria sint, quæ in doctrina dicendi pertractare oporteat, primum undè probationes ducantur, alterum qua sit utendum elocutione, tertium quómodo partes orationis disponendæ sint: iam de probationibus dictum est, & ostensum, quot sint; illa, ex quibus ducantur, diximus enim esse tria, atq; ea quæ sint explicuimus, & cur eum numerum non excedant: omnes enim qui de aliqua re iudicaturi sunt, uel quia ipsi affecti sunt aliquo modo, uel quia putant eos, qui dicunt, dignos esse, quibus fides habeatur, uel quia claris argumentis probatum est, in persuasione inducuntur. dictum est etiam, undè trahantur enthymemata, sunt enim, quæ dicuntur enthymematum species; sunt etiam, qui loci nominantur. Reliquum est, ut de elocutione dicamus: neq; enim satis est ea tenere, quæ dicenda sunt; sed etiam scire oportet quómodo sint dicenda. hoc enim multùm etiam prodest ad efficiendum, ut oratio benè morata uideatur. Ac primò quidem (ut ordo naturæ postulat) quæsitum

est id, quod re ipsa primũ erat, unde res ipsæ probabilitate m habeant, secũdo loco quæsitũ est, quomodo in oratione, et elocutione res inuentæ disponātur. tertium id est, quod horum omniũ uim habet maximam, sed nondum à quoquam pertractatum est, quod ad actionem & pronunciationem facit. quæ res etiam à tragicis, atq; epicis poëtis serò animaduersa est: nam initio poëtæ ipsi tragœdias suas agebant. Perspicuum est autem, etiam in arte dicendi tale aliquid esse, quod ad actionem pertinet, quale in arte poëtica: de qua re cùm alij quidam studiosè pertractarunt, tum præcipuè Glauco Teius. Est autem actio in uoce posita: quómodo scilicet uocē ipsam uariare opus sit, ad singulos animi motus exprimēdos: nam aliquando magna, aliquando parua, aliquādo media opus est: &, quómodo sonis uocis, & acuto, & graui, & flexo sit utendum: quibus præterea numeris in unoquoq; dicendi genere. Tria sunt enim quæ considerant ij, qui in hoc studio uersantur, hoc est, magnitudo, sonus, numerus: quibus qui benè utuntur, ij ferè solent ex certaminibus uictoriam reportare. &, quēádmodũ in arte poëtica plus hoc tēpore ualent histriones, quàm poëtæ. sic etiā in ciuilibus controuersijs, quod uitio fit Rerump, nondũ tamē de ijs, quæ ad actionē spectant, ars ulla conscripta est: quod nō mirum est, cùm etiam illa, quibus ornatur oratio, serò in lucem uenerint. Et sanè, si quis rectè reputet, tota res leuis ac reijcula est, uerùm, cùm omnis ars dicendi ad opiniones hominum accommodetur, ei curam, & studium impéndere debemus, non tanquam rectæ honestæq; rei, sed tanquam necessariæ, nam certè æquum erat, ut nihil aliud in oratione quæreretur, quàm ut ijs, qui au-

diunt; nec molestiam, nec læticiam adferemus: iustum est enim, ipsis tantùm rebus in iudicio contendere. cætera uerò omnia, quæ præter probationes adhibentur superuacanea sunt, sed tamen (ut anteà dictum est) propter auditoris uitium, plurimum ualent. Quin eloquendi ratio, genusq; dicendi quiddam necessarium habet in omni disciplina, aliquantum enim interest ad rem explicandam, hoc, an illo dicendi genere quis utatur, non tamē tantum, quantum in hac arte. uerùm hæc ex opinione pendent, & auditoris gratia quæruntur: itaq; nemo geometriam hoc modo docere instituit. Ars igitur illa, cùm in lucem uenerit, idem efficiet, quod ars histrionica. quidam tamen hactenus nonnihil de ea præcipere tentarunt, ut Thrasymachus in Miserationibus. Atq; hoc quidem, quod ad agendum attinet, à natura potiùs habetur, & paruo eget artificio: quod autem ad ornandam orationem spectat, id iam artis indiget. quare, qui hoc facere possunt, eodem modo uictoriam ex contentionibus reportant, sicut oratores illi, qui plurimùm in actione ualent. nam, quæ scribuntur orationes magis ornatu ipso uerborum, quàm sententijs ualent.

COEPERVNT autem primi poëte, sicuti consentaneum est, aliquid de elocutione tractare. sunt enim nomina simulacra quædam: atq; in nobis nulla pars est, quæ magis, quàm uox, ad imitandum apta sit, undè etiam artes confectæ sunt, ut epica, & histrionica, atq; aliæ. Et, quoniam poëte, qui plerunq; res insulsas proferunt, propter elocutionem gloriam, & honorē acquisiuisse uidebantur: ideò factum est, ut elocutio poëtica primùm probaretur, qualis est Gorgiæ. quinetiam hoc

orationem: res enim externas homines admirantur, quod autem gignit admirationem suaue est, Ac in poëtarum quidem scriptis multa sunt, quæ hoc efficiunt: sed ibi ea conueniunt, nam res, & personæ de quibus agunt poëtæ, ualdè à cæteris remotæ sunt. sed in oratione soluta multò paucioribus uti licet ornamentis; cùm etiam ipsum argumentum multò sit inferius, quàm enim esset indecorum, si seruus, aut ualdè iuuenis elegantiori sermone uteretur; aut, cùm quis de ualdè exiguis rebus uerba facit? est enim etiam in soluta oratione decorum, quod & contrahi, & dilatari debeat. Quare danda est opera, ut id clàm fiat: ne uideamur fictè atq; artificiosè dicere, sed ut nobis dictat ipsa natura: sic enim erit probabilis oratio. illo uerò modo totum accidit contrarium: nam oratorem, tanquam insidiatorem, suspectum habent non aliter, atq; permixta uina, Debet igitur esse oratio, qualis esse Theodori uox uidebatur, ad aliorum histrionum uocem comparata: nam eius ipsius, qui dicebat, illa esse uidebatur, uoces autem reliquorum alienæ. Facilè uerò artificium occultatur, si quis, è commuti sermonis consuetudine uerba seligens, orationem suam componat: quod Euripides obseruat, & primus hanc rationem ostendit. cùm autem è nominibus, & uerbis oratio constituatur, & nominum tot sint species, quot in arte Poëtica declaratum est, rarius orator, & paucioribus in locis uti debet peregrinis, & iunctis nominibus, & factis: ubi uerò liceat uti, postea dicemus. cur autem ijs abstinere debeat, iam dictum est: nempe quia magis, quàm oporteat orationem immutant. Propria uerò tantùm nomina, & sua, & translata ad solutam orationem exor-

nandam sunt utilia. cuius rei signum est, quòd his solis omnes utuntur: nam in loquendo translatis, & suis, & proprijs nominibus quilibet utitur. Quare dubium esse non potest, quin si quis hoc rectè fecerit consequatur, ut & peregrina uideatur eius oratio, & ars lateat, & aperte dicat, quæ locutionis oratoriæ uirtus est.

EX nominibus ea, quæ sunt ambigua sophistæ conueniunt; ex eis enim fallaciter concludit: quæ uerò cognominata sunt, poëtæ sunt utilia, uoco autem propria & cognominata, ut eo, & proficiscor: nam hæc ambo propria sunt, & inter se cognominata. Quid igitur hæc singula uerba sint, & quot sint translationis species, & quem fructum poëtæ, & oratori ferant translationes, dictum est (ut anteà monuimus) in arte Poëtica, Tantò autem maiorem industriam in transferendis nominibus oratio soluta postulat, quantò pauciora ad exornandum adiumenta, quàm uersus, habet: cùm præsertim orationem dilucidam, & iucundam, & peregrinam translatio faciat, neq; eam ab alia re quisquam accipere possit. Oportet autem & addita ad nomen, & translationes accomodatas sumere. hoc autem fiet, si proportio conseruabitur, sin minùs, indecorum apparebit: contraria nanq; inter se collata maximè perspiciuntur. sed uidere oportet, sicuti iuueni purpura, ita seni quid conueniat, neq; enim eadem eum uestis decet. Et si quem exornare uolueris ab eis, quæ sunt in eodem genere præstantissima, tranlationem sumere debes, si uerò uituperare, ab eis, quæ sunt deterrima. dico autem hoc modo, quoniam contraria sunt in eodem genere: ut, si quis dicat, mendicantem deprecari, deprecantē uerò mendicare,

quoniam utrunq; est petere, certè id faciet, quod antè dictum est quemádmodum Iphicrates Calliā uocabat metragyrtem, non autem daduchum, significabat enim eum non esse initiatum, nam eum non metragyrtem, sed daducun appellasset, ambò enim hæc nomina sunt ministrorum magnæ Deæ sed alterum honestum est alterum abiectum: et eos, qui Dionysii sodales erant, alij Dionisij adulatores, ipsi se artifices appellabant; hæc autem ambo translata sunt, sed alterum sordidorum est hominum, alterum contrà: & prædones hoc tempore se lucrifactores uocant, quare licet eum, qui se iniustè gessit, dicere lapsum esse, qui uerò lapsus est, iniustè se gessisse: & eum, qui furatus est, sumpsisse, aut depopulatum esse. Illud autem quod apud Euripidē Telephus ait, remis imperare, at in Mysiam ascendens, indecorum est: maius est enim imperare, quàm conueniat, itaq; non latet. Est etiam interdum in syllabis ipsis error, cùm non iucundæ uocis signa sunt: ut Dionysius cognomento Aeneüs in Elegijs suis poësim appellauit, stridorem Calliópes, quoniam ambæ uoces sunt: sed improbanda est translatio, quæ fit in uocibus non significantibus. Prætérea uidendum est, ne longè ducantur translationes, sed ex propinquis, atq; eiusdem generis, ut, quæ proprium nomen non habent, eis illud imponatur, quod statim affine esse uideatur: ut in celebri illo ænigmate, Vidi hominem, qui alteri homini æs igne conglutinabat, hæc enim res proprio nomine caret, sed tamen in ambobus est appositio quædam: conglutinationem igitur appellauit ipsam cucurbitulæ adiectionem. Atq; omnino ex benè confectis ænigmatibus licet egregias translationes

ſumere, nam ex translationibus fiunt ænigmata: quare non dubium eſt, ratione ſumptam eſſe translationẽ. Debet etiam à rebus pulchris ac ſpecioſis duci translatio. nominis autem pulchritudo (ſicuti Lycimnius tradit) aut eſt in ſono, aut in ſignificatione, & turpitudo ſimiliter. Sed præter hæc, tertium quiddam eſt, quo fallax ea concluſio ſophiſtarum ſoluitur. Neq; enim uerum eſt id, quod Byrſon dixit, neminem eſſe, qui turpiter loquatur, cùm præſertim idem ſignificetur, ſiue hoc, ſiue illo modo dixeris. hoc autem falſum eſt: nam aliud alio nomen magis eſt proprium, et rei magis ſimile, & magis accõmodatum, ut res oculis quaſi ſubijciatur. prætérea, licet idem ſignificent, non tamen eodem modo ſe habent hoc, & illud nomen, quare hac etiam de cauſa aliud alio pulchrius, aut deformius nomen exiſtimandum eſt, ambo quidem & honeſtum, & turpè ſignificant, ſed non, quatenus eſt honeſtum aut turpe, uel eandem rem aút magis aut minùs exprimunt, Translationes igitur hinc ducendæ ſunt, hoc eſt à rebus honeſtis uel ſono, uel poteſtate, uel aſpectu, uel alio aliquo ſenſu: plurimum enim intereſt, ſiquis auroram dicat (ut Homerus) roſeam, & ſi purpuream, &, quod adhuc eſt deterius, ſi rubram, quinetiam in eis, quæ nominibus adiunguntur, licet à deteriori, & turpiori additamentum ſumere, ut Oreſtes matricida, licet etiam ab honeſtiore, ut partis ultor: & Simonides, cùm illi paruam mercedem traderet is, qui mulabus uictoriam conſecutus fuerat, noluit eum carmine ſuo celebrare, tanquam indignum putaret, in mulas carmen condere. poſtquam uero iuſtam illi mercedem tribuit, ita canere cœpit,

Saluete ô uolucrum filiæ equorum:
atqui etiam asinorum erant filiæ, Possunt etiam ipsa nomina diminui. est autem diminutio, quæ uel bonum, uel malum minus uideri facit: ut Aristophánes in Babyloniis cauillatur; cùm pro auro dicat aurulũ, ut pro uestimẽto uestimentulũ, et pro conuicio cõuiciolũ. Cautè uerò rẽ utranq; tractare oportet, & in utraq; modum seruare.

QVATVOR autem modis elocutio frigida fit, primò in coniungendis nominibus: ut Lycophron cœlum appellauit multiforme, & terram magnicer-uicam, & litus angustiuium: & Gorgias adultorem uocauit ptochomusum, dixit etiam ἐπιορκίσαντας καὶ κατευορκίσαντας, id est, peierantes, &, deierantes: et quemád modum alcidamas, Furore quidem animus plenus, igniuoma uerò facies erat; et, Finiferentem existimauit eorum alacritatem futuram, et, Persuasionem orationum statuit esse finiferentem, et, Cærulicolorem maris planiciem. quæ omnia propter duplicationem uideatur esse poëtica, Atq; hæc una quidem est frigidæ locutionis causa, Altera uerò est, cùm quis peregrinis uocibus utitur. ut Lycophron Xersem pelorium hominẽ appellauit; dixit etiam, Sciron sinnis homo: & Alcidamas dixit, Athyrma poësis, & Naturæ atasthaliã, &, Mera animi incensus ira, punctúsq;.

Tertius modus frigidæ locutionis est, cùm quis epithetis uel longè petitis, uel intempestiuis, uel crebris utitur. Nam in poësi, lac album, dicere conceditur: at uerò in soluta oratione sunt indecentia huiusmodi epitheta, Quædam etiam, si quis crebriùs utatur, artem detegunt; planumq; faciunt, eam esse poësim, qua quidem uti oportet, quoniam quotidiani sermonis consuetudinẽ immutat,

et elocutionem peregrinã facit, sed mediocritate opus est, quoniam si modum excedit, maius est uitium, quàm si quis ex tẽpore loquatur: nam subita dictio uirtute caret, nimis autẽ ornata uitiosa est. Quapropter Alcidamantis *oratio frigida uidetur, qui non tanquam condimendis, sed tanquam cibis, utitur epithetis: adeò crebra, & magna, & aperta usurpat. non enim sudorem, dicit, sed humidum sudorem, neq;,* Ad Isthmia, *sed* Ad Isthimorũ *celebritatẽ neq; leges, sed ciuitatũ reginas leges, neq; cursu, sed* Animi *impetu cursorio, neq; museum, sed inquit,* Cùm *naturæ museum accepisset, & tristem animi curam, neq; gratiæ, sed* Popularis *gratiæ fabricator, & dispensator uoluptatis audientium, neq; ramis, sed syluæ ramis occultauit; neq;* Corpus *uelauit, sed* Corporis *pudorem, & cupiditatem animi repræsentatricem, hoc autem & iunctum est, et epitheton, quare poëma fit: &, ita immensam improbitatis exuperantiam.* Itaq;, *cùm poëtico more loquantur, quia rem indecoram faciunt: et ridiculi, & frigidi fiunt, & propter loquacitatẽ incidunt in obscuritatẽ. quicquid enim inculcatur ei qui iam rem percepit, splendorẽ adimit, et tenebras offundit.* Solent *autem homines uulgò iunctis uti nominibus, cùm alicui rei nomen non est impositum, & facilis est compositio, ut* χρονοτριβεῖν, *quod est tempus frustrà consumere: sed si hoc frequẽtiùs fiat, erit omnino poëticum. quare iũcta nomina dithyrãbicis poëtis sunt aptissima: sunt enim maximè consonantia: uoces autem externæ poëtis heroicis conueniunt; habent enim in se granditatem, & maiestatem: at uerò tranlatio iambicis apta est, quo metri genere nunc utuntur, aut anteà dictum est.*

Quartus modus frigidæ locutionis fit in translationibus. sunt enim etiam indecoræ translationes: & hæ quidem propter ridiculum, nam etiam comici poëtæ translationibus utuntur: illæ uerò propter nimiam granditatem tanquam tragicæ, sunt. Quinetiam obscuræ fiunt, si longè petantur: ut Gorgias, Pallida atq; exanguia negocia: Tu uerò hæc turpiter seminasti, malè autem messuisti. nimis enim poëticè dicta hæc sunt: & quemádmodum Alcidamas, philosophiam esse legum propugnaculum, & Odysseam esse pulchrum humanæ uitæ speculum, &, nullum huiusmodi ludicrum poësi adferens, nam hæc omnia sunt aliena à fide facienda propter ea, quæ dicta sunt, Illud uerò gorgiæ contra hirundinem, quæ superuolans cibi reliquias in eum demisit, optimè poëtæ Tragico conueniret: dixit enim, turpe tibi ô Philomela. nam, aui quidem licet id effecerit, non turpe fuit, uirgini uerò turpe fuisset. scitè igitur conuicium fecit, dicens id, quod fuerat, non autem, quod est. Imago uerò etiam ipsa translatio est, parum enim ab ea differt. nam, cùm poëta de Achille Dicit, Tanquam leo irruebat, imago est: cùm autem, Leo irruebat, est translatio, quoniam enim ambo fortes sunt, translato nomine Acchillem uocauit leonem. Vtilis est autem imago etiam in soluta oratione, sed ea rarò utendum, quoniam magis poëtas decet, usurpandæ uerò sunt imagines eo modo, quo translationes; nihil enim aliud sunt, quàm translationes, modo tantùm, quo dixi, differentes. Sunt autem imagines huiusmodi, ut Androtion contra Idrieum dixerit; eum similem esse canibus, qui uincti catenis domi tenentur, nam illi soluti posteà

in omnels incurrunt, sic Idrieum, uinculis solutum, factum esse acriorem: & Theodamas Archidamum dicebat Euxeno. geometria priuato, esse similem; hac igitur proportione etiam Euxenus erit similis Archidamo, geometria aucto: & id, quod est in Platonis Politia; eos, qui mortuorum corpora spoliant, catellis esse similels, qui lapides quidem mordent, sed eos, qui iecerunt, non attingunt: et, quod de poulo dixit; eum esse simi'em nauclero ualido quidem, sed surdastro: &, quod de poëtarum uersibus, quos adolescentibus nulla pulchritudinem præditis, dixit esse similels, nam illi quidem cùm defloruerint, hi uerò si dissoluantur, nequaquam similels esse uidentur: &, quod Pericles de Samijs dixit, eos similels infantibus esse, qui cibum quidem capiunt, sed tamen plorant: & de Bæotijs, quod similes sint ilicibus, quæ se uicissim frangunt, ita Bœotios inter se præl ari; & Demosthenes dixit, propulum esse ijs similem, qui in naui nauseant: & Democrates nutricibus oratores comparabat, quæ cibos ipsæ deuorant, saliua uerò pueros inungunt: et Antisthenes Cephisodotum, tenuem ac gracilem hominẽ, thuri dixit esse similem, quod, cùm absumitur, læticiam adfert, has enim omnels, & tanquam imagines, & tanquam translationes proferre licet. Quare quæcunq; probantur cùm tanquã translationes prolatæ fuerint, perspiduum est, etiam imagines esse posse: nam imagines nihil aliud sunt, quàm translatione, quæ orationis conformatione indigeant, uerùm semper oportet eam traslationem, quæ à proportione ducitur, ab utraq; parte sibi respondere, atq; in rebus eiusdem generis fieri: ut, si phiala clypeüs Bacchi dicitur, etiam cipeüs rectè Martis phiala uocabitur.

Ac oratio

Ac oratio quidem ex ijs,quæ dicta sunt,componitur.

INITIVM autem & fundamentum elocutionis,est emendatè loqui, quod ex quinq; præcipuè rebus constat. Prima cura est in coniunctionibus;ut quis eas sicuti natura postulat, uel antè uel pòst in ordine collocet, ut inter se respondeant. ut, Ille quidem, & Ego quidem; Postulat uero, & Ille uerò. sed eas oportet ita inter se respondere, ut facilè memoria comprehendi possint: quod fiet, si non nimis longo interuallo disiunctæ fuerint. Neq; opus est coniunctionem ullam aliam ante coniunctionem necessariam collocare; nam hoc paucis in locis cōuenit:ut,Ego uerò,postquam mihi rem narrauit:uēnit enim ad me Cleon rogans,atq; obsecrans, profectus sum, eis in societatem assumptis. nam in his uerbis multæ coniunctiones interpositæ sunt,antequam necessaria coniunctio reddatur:&, si magnum interuallum esset inter initium, & illud uerbum, profectus sum; esset obscura locutio, Atq; hic quidem unus est emendatè loquendi modus in coniunctionibus, Alter modus est; cùm proprijs ac suis nominibus res appellantur, non autem circunscribuntur: tertius, cùm ambigua uitantur; nisi fortasse quis id dedita opera faciat, hoc autem faciunt ij,qui,cùm nihil habent,quod dicant; aliquid tamen dicere uideri uolunt; huiusmodi enim homines poëtico more talia proferunt, quod etiam Empedoclês facit. nam circuitus ille uerborum,cùm longus sit, facilè decipit;& auditores ita afficiuntur,sicut imperita multitudo,cùm ariolos audit ambigua loquenteis,temerè enim assentitur: ut,

Crœsus Halim penetrans, magnã peruertet opũ uim. nam arioli de omni negocio generatim loquuntur; sic enim omnino minùs peccatur. qui enim par impar ludit; multò faciliùs diuinare potest, si uel paria, uel imparia esse dixerit, quàm si certum numerum explicare uoluerit: ita, qui dicit aliquid futurum, faciliùs diuinab it, quàm qui explicuerit, quando sit futurum, quo fit, ut uates non adiungant, quando. Hæc enim omnia similia sunt; quare, nisi fiant alicuius rei gratia, sunt fugienda. Quartus modus est, cum genera distiuguntur, quod Protagóras fecit, qui dixit, alia nomina esse uirilia, alia muliebria, alia neutra. hæc enim etiam accuratè seruanda sunt: ut, Illa autem reuersa, & collocuta discesiit. Quintus modus est, cùm res multas, & paucas, & singulas rectè quis appellat, ut, Hi, cùm accessissent, me percusserunt. Omnino uerò quod scribitur huiusmodi esse debet, ut & legi; & proferri facilè possit; quod eodem modo fit. hoc autem non habet ea locutio, in qua multæ sunt coniunctiones: &, quæ non facilè distingui, atq; interpungi potest, qualia sunt Heracliti scripta: magna enim difficultas est, scripta Heracliti notis, atq; interpunctionibus distinguere, quia dubium est, cuinam parti uerba hæreant, posteriori ne, an priori. quod ex eius operis initio intelligi potest, ubi ita inquit; Rationis eius, quæ uerè est, semper, imperiti sunt homines: incertum est enim, utri parti illud aduerbium, semper, sit applicandum. Prætérea fit solœcismus cùm non redditur unicuiq; u rbo, quod exi-

git, nisi fortè inter se coniungantur eo uerbo, quód utriq; cònuenit: ut, Strepitum, & colorem, non benè dixeris, uidens, quia non est commune; sed, sentiens, quod est commune. Fiet etiam obscura locutio, nisi initio posueris id, quod multis interpositis posteà dicendum est, ut, Paraueram, postquam cum eo collocutus fuissem hæc, & hæc & hoc modo, discedere, rectiùs ergo dixeris, Paraueram discedere, postquam collocutus cum eo fuissem hæc, & hæc, & hoc modo.

AD locutionis autem amplitudinem & granditatem hæc proderunt: primùm, si definitionem loco nominis ponas, exempli gratia, si non circulum dicas, sed figuram planam, cuius extremitas paribus à medio radijs attingitur. qui uerò breuitati studet, is contrà nomen loco definitionis ponat. Quòd si quid acciderit obscœnum, aut parùm decorum: id si erit in definitione, nomen usurpabimus, si autem in nomine, definitionem. Erit etiam grandis oratio, quæ translationibus, & epithetis illustrabitur; modò ne in poëticam licentiam exeat: &, si ex uno plura fiant, quod poëtæ sæpe faciunt; ut, quamuis unus tantùm portus sit, tamen dicunt, Intra portus Achaicos, & illud:

Luctu scatenteis, has tibi do epistolas:

&, si nomina non coniungantur, sed separatim singula proferantur, ut, Eius mulieris, quæ nostra est, & contrà breuiter hoc modo, Nostræ mulieris: &, si in dicendo copulæ adiungantur, nam contra breuiùs dicitur detracta copula, modò ne dissoluta sit oratio, ut, Eò profectus sum, ac disserui, & Eò profectus,

differui. Atq; etiam illa Antimachi ratio utilis est: nempe ea commemorare, quæ rei non adsunt: quod ille facit in celebrando colle Theumeso; ut, Est quidam modicus collis, uento perflatus, nam hoc modo infinite potest oratio amplificari, Quæ ratio in utranq; partem utilis est, hoc est & in bonis, & in malis, quæ non adsunt, commemorandis. undè etiam pœtæ nomina confinxerunt ἄχορδον, & ἄλυρον, hoc est expertem chordæ, et expertem lyræ; quas appellationes à priuatione sumpserunt: quæ res in eis potissimùm translationibus nomen habet, quæ ex proportione ducuntur, ut, si quis diceret, tubam esse sonum, lyræ expertem.

DECORUM autem illa seruabit oratio, quæ motus animi miscebit, & quæ mores exprimet, & quæ subiectis rebus conueniet. Erit autem rebus conueniens; si neq; de rebus amplissimis tenuiter & summissè, neq; de tenuibus rebus grauiter & amplè quis dixerit. Sed neq; abiecto nomini ornatus est adhibendus; alioqui comœdia uidebitur: quod crebrò facit Cleophon. talia enim quædam profert, ac si diceret; Venerandam ficum. Motum animi miscebit oratio irarum plena; cum de aliqua contumelia agetur. Quòd si impia, & Turpia facta tractanda sunt, id cum indignatione, cauteq;, & quasi timidè faciendum; si uerò laudabilia, cum animi uoluptate, si miserabilia, demissè atq; humiliter; & in cæteris eodem modo. locutio enim, rebus accommodata, ad persuadendum plurimum ualet, nam animus auditoris in errorem trahitur, qui ea uerè dici putat: quoniam

in eiusmodi rebus, ita se homines habent. Quare, licet ita se res non habeat, ut orator, dicit; tamen ita se habere putant. atq; auditor semper eodem modo afficitur, quo orator, etiam si non uere dicat: qua de causa multi oratores ita uehementer commouent auditores, ut eos quasi attonitos reddant. Quin haec, à signis ducta demonstratio bene morata est. quoniam singula hominum genera, singulosq; habitus sua quaedam propriaq; consequitur oratio genera autem intelligo singulas aetates, ut puer uir senex, & mulier & uir, & Lacon uel Thessalus: habitus uerò intelligo, quibus uita hominum informatur; non enim quolibet habitu uita conformatur. qui igitur habitui nomina accommodabit, mores etiam affinget orationi: neq; enim eadem, aut eodem modo impolitus atq; agrestis homo diceret, quae politus & bonis artibus excultus. Afficiuntur etiam auditores ea ratione, qua ad satietatem usq; utuntur ij, qui orationes scribunt: Quis autem nescit? Omnes intelligunt: assentitur enim auditor, ueritus, ne quod caeteri omnes intelligunt, ipse solus ignoret. Hac autem ratione & tempestiuè, & intempestiuè ut licet; sicut etiam reliquis praeceptorum generibus. sed omnis exuperantiae remedium est id, quod uulgò dicitur, Oportet ipsum se sua uoce corrigere: tunc enim uerum uidetur, quoniam ipsum oratorem non latet id, quod facit. Neq; seruanda semper est proportio, ut omnia consentanea uideantur, sic enim fallitur auditor. Dico autem, ut, si nomina dura fuerint, non semper etiam dura uoce,

& multu, & reliquis, quae consentanea sunt, utatur is, qui dicit: alioquin aperta fient omnia, neq; quicquam latêre poterit. si uerò aliquid seruatum fuerit, aliquid non, non tegitur artificium, cùm tamen idem faciat: ueruntamen si mollia duriter aut si dura molliter proferantur: fide prorsus carebit oratio. Qui autem commouere animos uelit, ei maximè conuenient epitheta, iuncta nomina, & peregrina. Ignoscitur enim irato, si dixerit, se passum esse malum usq; ad cœlum extensum, aut ádmodum uastum: & quando iam orator auditores obsederit, atq; extra se rapuerit uel laude uel uituperatione, uel ira uel amicicia, ut etiam Isocrates facit in Panegyrico in extrema parte, cùm ait, Famam autem; & illud, Qui quidem tolerarunt. nam, extra se rapti oratores huiusmodi uerba fundunt: quae qui audiunt, eodem pacto affecti recipiunt, atq; approbant. quare etiam poësi conueniunt, cùm poësis res quaedam diuina sit. Vel igitur hoc modo, uel cum ironia licet huiusmodi uerba usurpare: sicut Gorgias faciebat, & in Phaedro Socrátes.

AT uerò forma orationis neq; uersibus constare, neq; numerorum prorsus expers esse debet. illud enim orationi fidem adimit, quoniam artificiosè ficta esse uidetur: & simul auditorem auertit à causa, facitq;, ut attendat, & expectet, quando simile aliquid ad aureis accedat: sicuti, pueri solent praeconem praeoccupare, quem sibi patronum adoptet is, qui manumittitur, ut Cleonem. hoc autem genus orationis, quod est numerorum expers, fine caret, neq; consistit. Oportet au-

tem aliqua terminatione concludi, non tamen metrica, nam insuaue est, & obscurum, quod non terminatur: omnia uerò numero finiuntur. Sed is numerus, qui in orationis forma spectatur, rythmus est: cuius etiam metra partes sunt. quo fit, ut oratio rhythmum quidem habere debeat, non autem uersum, alioquin esset poëma: neq; tamen exquisitè rhythmum seruare oportet, sed quadantenus. Ex numeris autem oratorijs herous grandis est, & elegans, & indigens harmoniæ iambus autem ipsa est imperitorum oratio: ideò ex omni genere carminum, in iambica maximè loquentes incidunt. oportet autem in dicendo effici granditatem, & in admirationem inducere. At uerò throchæus cordaci aptior est, quod apertè tetrametra declarant, in quibus numerus incitatus est, & lubricus. Reliquus est pæan, quo quidem usi sunt ij, qui à Thrasymacho profecti sunt, sed tamen eius naturam non intelligebant, est autem tertius pæan, atq; inter illos medius, quos diximus. est enim, ut tria, si ad duo conferantur, ex illis uerò alter est, ut unum ad unum, alter autem ut duo ad unum, harum autem proportionum sesquialtera media est. atq; hic pæan. Reliqui igitur, propter iam predictas causas relinquendi sunt, & prætérea, quia sunt apti uersibus, pæan autem admittendus: nam ex hoc uno predictorum omnium, uersus nullo modo conficitur, quare maximè latet, nunc igitur uno tantùm pæane utuntur, atq; in orationis principio: sed à principio finem differre oportet. Duæ uerò sunt pæanis species inter se contrariæ, quarum altera principio con-

uenit, sicuti etiam utuntur: atq; is est pæan, cuius prima syllaba longa est, tres uerò postremæ breues sunt, ut, Delogena, Siue Lyciam, & , Auricome nate Iouis: alter autem contrà, cuius tres primæ breues sunt, postrema longa, ut, Domuerant, Sonipedes: atq; hic benè concludit, breuis enim syllaba, quoniam est imperfecta, mutilatam ac mancam efficit orationem; itaq; sententiam oportet longa syllaba terminari: atq; ipsum finem notum esse, non scriptoris opera, neq; propter aliquam appositam notam, sed propter numerum. Iam igitur declaratum est, numerosam esse oportere orationem, non autem extra numerum, & qui numeri tales eam faciant, quoq; modo sint in ea collocandi.

ELOCVTIONEM uerò duplicem esse necesse est, uel tractam ac pendentem, quæ copulatione fit una, quales sunt dithyramborum cantiones, uel ambitu comprehensam, & similem ueterum poëtarum antistrophis. Sed tracta ac pendens elocutio priscorum est; qua Herodotus Thurius in historia utitur, atq; eo tempore ferè omnes utebantur; nunc autem perquam pauci. Vocò autem tractam ac pendentem elocutionem, quæ nullum ex se finem habet, nisi res, quæ exponitur, ad finem peruenerit. quæ sanè est iniucunda: quoniam infinitè fertur, omnes, enim uidere finem exoptant. quapropter cursores, cùm ad flexiones peruenerunt, uehementer anhelant, & penè deficiunt, cùm anteà non laborent, quia metam prospiciunt. Ac tracta quidem pendensq; oratio talis est. Ambitu uerò cõprehensa est, quæ periodis constat. periodum uoco oratio-

nem, quæ principium, & finem ex sese habet, & eam magnitudinem, quæ facilè perlustrari posit. Huiusmodi *autem oratio suauis est, & facilè percipi potest. & suauis idcircò est; quia est illi contraria, quæ infinitè fertur, &, quia semper auditor aliquid se tenere existimat, cùm semper aliquid conclusum ac determinatum accipiat, contrà uerò. nihil præuidere, nihilq; absolutum habere, est iniucundum. facilè autem percipitur, quia memoriæ facilè mandari potest. & hoc accidit, quia numerum habet in periodis, quod omnium maximè aptum est ad recordandum: atq; hæc causæ est, cur omnes faciliùs carmina, quàm solutam orationem recordentur, quia numerum habent, qui ea metiatur.* Oportet autem in periodo sententiam etiam ipsam finiri, nò autẽ abrumpi: quod fit in illis ìambicis Sophoclis

Hæc est quidem Calydòn *sõlum potitus est,*

Quo olim Pelophs.

fit enim quandoq;, ut, si periodus diuisa fuerit, sensus contrarius eliciatur, sicut in prædicto exemplo potest quis suspicari, Calydonem *in* Peloponeso *esse.* Duplex *autem est periodus; nam altera membris constat, altera simplex est. ex membris constat, ea locutio, quæ perfecta est, & distinctas parteis habet, & spiritum dicentis non impedit, non ipsa diuisione, sicut in prædicta periodo, sed in toto ambitu: membrum uerò est altera periodi pars.* Simplicem *periodum eam appello, quæ ex uno membro constat.* Oportet *autem & membra ipsa, & periodos neq; mutilas esse, neq; longas. nam, quod mutilum est ac paruum, sæpe cogit auditorem*

offendere, atq; hærere: necesse est enim, ut, cùm auditor adhuc ultrà tendit animo, & ad mensuram illam termini, quem in se ipso concepit, cessante oratore, quasi retro trahatur, & quasi obice quodam impeditus, offendatur. Longæ uerò periodi deficere cogunt auditorem quemádmodum enim ij, qui spatia conficiunt et ultra statutum terminum progrediuntur, eos post se relinquunt, qui unà deambulabãt, ita longæ periodi iam in orationem exeunt, et lyricorum cantionibus similes fiunt. quare idẽ hac in re cõtingit. quod Democritus Chius Melanippidi per iocum obiecit, cùm ille pro antistrophis anabolas usurpasset,

Vt nocet ille sibi, alium qui lædere quærit;
Sic carmen longum uati ipsi pessima res est:

hoc enim ipsum etiam in eos aptè dici potest, qui longis membris delectantur, contrà uerò, quæ breuiora, quam opus sit, habent membra, ne periodi quidem sunt: nam ipsum auditorem præcipitem rapiunt.

ELOCVTIO uerò, quæ membratim profertur, partim distincta ac libera est, partim opposita ac sibi mutuò respondens, distincta, ut illa Isocratis. Sæpius admiratus sum eos, qui celebritates congregarunt; & eos, qui gymnica certamina constituerunt: opposita uerò ac sibi respondens est illa, cùm uel in utroq; membro contrarium est alteri contrario constitutum, uel idem membrum è contrarijs constat; Nam ijs, qui secuti sunt, multò plura, quàm domi possidebant, acquisiuerunt: ijs uerò qui domi remanserunt, satis agri, quo se alerent, reliquerunt; hæc enim sunt contraria remanere &

sequi, plura & satis: itaq; & pecuniarum egentibus, & frui uolentibus; nam acquirere, & frui inter se opponuntur: & illud, Sæpe accidit in eiusmodi rebus, ut prudentes aberrent, & insipientes rectè gerant: Statim quidem præmia fortium uirorum obtinuerunt, sed non ita multò pòst imperium maris acquisiuerunt: Terram quidem nauigasse, maria uerò ambulasse: Hellespontum quidem iunxit, Athonem uerò perfodit: &, Qui natura ciues essent, lege priuati sunt ciuitate: ex eis enim alij malè perierunt, alij turpiter seruati sunt: Priuatè quidem seruis uti barbaris, publicè uerò negligere, sociorum multos seruos esse: Vel uiuenteis habere, uel morienteis relinquere: &, quod in Pitholaum, & Lycophronem quidam in iudicio dixit, Hi, cùm domi essent, uos uendebant, postquam ad nos uenerunt, ipsi empti sunt. in his enim omnibus id est, quod anteà diximus. Iucunda uerò est huiusmodi locutio: quoniam contraria maximè nota sunt, &, cùm inter se conferuntur, fiunt etiam notiora: &, quia ratiocinationis formam præ se fert, elenchus enim nihil aliud est, quàm contrariorum collectio atq; hæc quidem oxornatio contentio uocatur, Compar uerò dicitur, cùm æqualia mẽbra sunt, Assimilatio uocatur, cùm extremæ partes utriusq; membri similes sunt. Necesse est autem hoc uel initio, uel in fine fieri. Atq; initio quidem nomina semper similia, sunt: in fine uerò similes sunt extremæ syllabæ, uel eiusdem nominis casus, uel nomen ipsum. Initio igitur fiunt hoc modo, Agrum enim accepit ægrum ab eo,

Placati donis, pacatiq; ore fuerunt:

in fine uerò hoc modo, Non putarunt hoc ipsum sibi peperisse, sed eius causam fuisse, In cura quidem plurima, in spe uerò minima: casus autem eiusdem nominis hoc modo, Dignus uerò statua ærea, non dignus ære: idem nomen hoc modo, Tu illi cùm uiueret, dicebas malè, & nunc in eum scribis malè. fit etiam in una extrema syllaba: ut, Quódnam passus esses malum, si hominem uidisses ignauum? Possunt etiam interdum hæc omnia coniungi; ut idem sit & contentio, & compar, & similiter desinens. Principia uerò periodorum in libris ad Theodectem, ferè sunt à nobis enumerata. Sunt etiam quædam falsæ simulatæq; contentiones: ut Epicarmus fecit, Interdum enim ego cum illis eram, interdum uerò apud illos. Et, quoniam de his iam satis diximus; sequitur, ut aperiamus, undè urbana & præclara dicta deducantur. ac illa quidem conformare, uel ingeniosi hominis est, uel exercitati: uiam autem ac rationem ostendere, disciplinæ huius proprium est. De illis igitur dicamus, atq; enumeremus omnia; sed hinc potissimùm exordio sumpto.

NATVRA hoc insitum est omnibus; ut, cum aliquid facilè discunt, uoluptatem sentiant. nomina uerò semper aliquid significant. Quare quæcunq; nomina rei alicuius noticiam nobis inserunt, ea iucundissima sunt. ac peregrina quidem uocabula nobis ignota sunt, propria uerò iam cognita: translatio igitur maximè hoc efficit: cùm enim quis senectutem appellat stipulam, nobis inserit cognitionem ac noticiam propter genus: hæc enim ambo uiriditatem amiserunt. Quinetiam

poëtarum imagines idem efficiunt. quare si benè positæ fuerint, urbanus sermo uidetur, est enim imago, (sicut anteà dictum est) translatio, quæ tantùm adiunctione differt. atq; ideò minus est iucunda, quia longiùs protrahitur, neq; dicit hoc illud esse, quod animus auditoris quærit. Necesse est etiam. eam elocutionem, atq; illa argumenta urbana esse, quæ nos in alicuius rei cognitionem celeriter ducunt. quare neq; argumenta illa probantur, quæ patent, atq; in promptu sunt. dico autem. esse in promptu, quæ sunt omnibus nota, & quæ non indigent, ut quærantur. Neq; illa probantur, quæ, cùm exposita sunt, adhuc tamen ignorantur; sed illa, quæ cùm exponuntur, statim nos in cognitionem ducunt, etiam si priùs nihil sciremus, uel, quæ paulò pòst cogitatione percipiuntur. hoc enim modo gignitur in nobis cognitio, sed illo, quem suprà diximus, nequaquam. Atq; in sententia quidem eorum, quæ dicuntur, talia potissimùm excellunt argumenta: in locutione uerò conformanda, si contraria contrarijs opponantur; ut, Cùm aliis omnibus communis sit. pax, tamen existimant suis priuatis rebus utilius esse bellum: bellum enim paci contrarium est. in uerbis erit urbanitas, si translata fuerint: modò ne translatio sit aliena, quæ non facilè perspici potest; neq; uulgaris, quæ nihil commouet sed quæ rem oculis subijcit. magis enim oportet res uidere, quæ fiant, quàm, quæ fieri posteà debeant. Tria igitur hæc sunt consideranda, translatio, contentio, euidentia. cùm autem translationum genera sit quatuor; illæ maximè excellunt, quæ fiunt ex proportione: quemadmodum

Periclês dixit de iuuentute, quæ in bello perierat, ſic ê ciuitate ſublatam, ut, ſiquis uer ex anno tolleret: & Leptines de Lacedæmonijs dixit, non oportere pati, ut Greciæ alter oculus erueretur: & Cephiſodotus, cùm Chares Olymbiaci belli tempore uellet adminiſtrationis ſuæ rationes reddere, id agrè ferens dixit, eum, cùm in furno populum incluſum haberet, uelle reddere rationes: idem, cùm Athenienſes aliquando hortaretur, ut in Eubœam irent frumentatum, dixit, oportere Milciadis decretum in expeditionem proficiſci: & Iphicrates, poſtquam Athenienſes cum Epidaurijs, & omni ora maritima fœdus percusſiſſent, id ægrè ferens dixit, ipſos belli uiatica ſuſtuliſſe: & Pitholaüs eam nauem, quæ Paralus uocabatur, dixit, eſſe clauam populi; Seſtum autem arcam Piræi frumentariam: & Periclês Aeginam tolli iubebat, quæ eſſet Piræi lippitudo, & Mœrocles, cùm probum quendam hominem appelaſſet, dixit, ſe illo non eſſe improbiorem, illum enim ternis uſuris improbitatem exercere, ſe uerò denis: & illud Anaxandridæ iambicum de filiabus ſuis, quæ nubendi tempus tranſierant,

O uirgines uos non ſtitiſtis nuptijs:

et Polyeucti in quendam Spenſippum, hominem corpore attonitum; eum non poſſe conquieſcere, quamuis à fortuna in penteſyringo morbo colligatus eſſe: & Cephiſodotus triremes uocabat, piſtrina uaria: Cynicus autem cauponas uocabat, Attica phiditia: Aesíon uerò dixit, Athenienſeis in Siciliam ciuitatem effudiſſe. atq; hæc quidem translatio eſt, & ſubiectio ſub oculos.

Et illud , Ita ut Græcia clamorem ediderit , quodámmodo translatio est , & subiectio sub oculos : & quemádmodum Cephisodotus admonebat ut cauerent,ne multas hostiles irruptiones. facerent in concionibus: & Isocrátes apud eos , qui in celebritatibus concurrunt, & in funebri oratione , æquum esse , ut in sepulchro, quo sepelirentur ij,qui in Salamine occubuerant,Græcia tunderetur , quoniam unà cum eorum uirtute etiam libertas Græciæ sepeliebatur,nam,si dixisset. æquum esse, ut Grecia lugeret , cùm unà cum eis uirtus sepeliretur,esset translatio , & subiectio sub oculos ,scùm uerò dixerit , unà cum eorum uirtute etiam libertas Græciæ, est etiam quædam contentio: &,quemádmodum dixit Iphicrates , Iter orationis meæ fiet per medias res , à Charete gestas, hæc enim translatio est à proportione, & quod addidit , per medias,rem oculis subijcit: & ,qui ita dicit , Pericula conuocanda sunt , quæ periculis auxilium ferant, translatione utitur , quæ rem oculis subijcit : & Lycoleon pro Chabria , Neq; eius æneam statuam reuerebimini , quæ uobis pro illo supplicat ? translatio nanq; fuit illo tempore , sed non semper , uerùm semper est subiectio sub oculos , nam eo periclitante supplicat imago , itaq; inanime fit animatum, Quod est commentarium rerum è ciuitate gestarum? Et illud translatè dictum est , Omni studio meditantes , ut spiritus frangant , Atq; humilia sentiant , nam meditari,est quodámmodo augere : & illud , Deus mentem in animo lumen accendit, utrunq; enim aliquid illustrat: Neq; enim bella dissoluimus , sed differimus ; ambo enim

futura sunt, & dilatio, & huiusmodi pax: & dicere, fœdera trophæum esse multò pulchrius, quam ea, quæ in bellis statuuntur, Quoniam trophæa minutis sæpe rebus gestis, & uno fortunæ impetu ponuntur, fœdera uerò omni bello, ex sententia confecto, translatio est; hæc enim ambo sunt insigna uictoriæ: & illud, Ciuitates propter hominum uituperationem graui pœna multantur, nam multari pœna, est detrimentum ex legibus accipere. Ac urbana quidem dicta duci à translatione, quæ fit ex proportione, & subiectione sub oculos, declaratum est. Dicendum est etiam, quid sit subiectio sub oculos, & quómodo ea fieri possit. Dico autem, ex eis nominibus constare subiectionem sub oculos, quæ res eas significant, quæ aliquid agant: ut, si quis dicat hominem probum esse quadratum, translatio quidem erit, nam ambo perfecta sunt, sed tamen nullum actum significat, illud uerò, qui florentem ætatis uigorem habeat, actum exprimit, & illud, Te uerò tanquam solutum ac liberum, actum continet, & illud,

Hinc concitati cum impetu Græci ruunt,

concitati enim & actus, & translatio est: quo genere multis in locis Homerus usus est, nam, per translationem, quæ inanimata sunt animata, esse dicit. Sed ex omnibus ea maximè probantur, in quibus actus exprimitur, sicut in illis;

Ille pudore uacans, interum lapis ima petebat. &,

–uolat ecce sagitta, &,

–cupiens attingere;– &,

Stant terræ defixa, optántque in corpore figi

Spi-

Spicula; &

Atq; cuspis pectus pertransit plena furoris,

in his enim omnibus, quoniam animata finguntur, actus apparet. nam pudore uacare, & furore quodam agitari, et alia sunt actus. Hæc autem inter se copulauit per translationem ex proportione: Sicut enim se habet lapis ad Sisyphum, sic impudens ad eam rem, cuius ipsum non pudet. hac eadem ratione utitur etiam in probatis imaginibus in eis, quæ sunt inanimata;

Curuæ albescentes nunc hinc, nunc indè recurrunt:

fingit etiam omnia moueri ac uiuere; est autē ipse actus quædam imitatio. Translationem autem ducere oportet (ut anteà dictum est) à propinquis rebus, non tamen perspicuis, quemádmodum in philosophia solertis acutique hominis est, cernere, quid in rebus, multum inter se distantibus, simile sit: sicut Archytas dixit, idem esse arbitrum, & aram, quoniam ad utrunq; is, qui iniuriam accepit, confugere solet: uel, si quis diceret, anchoram, & cremastram idem esse; ambò enim idem efficiunt, sed in eo differunt, quòd alterum infernè, alterum supernè pendet & , adæquatas esse ciuitates in multum distantibus rebus, idem ualet: nam & in superficie, & in potestate est æqualitas. Maior autem pars urbanorum dictorum à translatione, & ab errore quodam proficiscitur, magis enim perspicuè res intelligitur, cùm aliter quis existimabat: nam tunc animus secum dicere uidetur, Quàm uerum hoc est? sed ego decipiebar, qui etiam apophthegmata, quæ sunt urbana, ex eo gratiam ha-

bent, quòd aliud significant, quàm uerba dicant, ut illud Stesichori; Quòd cicadæ apud eos humi cantabunt. & uoces, quæ acutè formantur in ænigmata, propter eandem rationem iucundæ sunt; nam in eis est cognitio, & translatè dicuntur. Id etiam suaue est, *quòd ait* Theodorus, *res nouas dicere.* Fit autem, *cùm præter opinionem id fuerit, & nullo modo (sicut ille ait) consentaneum opinioni, quam de eo priùs habebant: sed quemádmodum in ridiculis leuiter immutata, delectare solet. quod idem etiam faciunt cauillationes, quæ mutatis fiunt literis: quæ res in uersibus etiam decipit, cùm aliud dicitur, quàm auditor expectat, ut* Ingrediebatur *autem, sub pedibus habens pernitiones: ille uerò putabat, calciamenta uelle dici.* Hoc autem *oportet statim ut prolatum est, perspicuum esse.* Ridicula *uerò quæ ex literis nascuntur, efficiunt, ut non dicatur id, quod dici uidetur, sed id quod, inuersum nomen significat, ut illud* Theodori in Niconem citharœdum. θράττει σε. *fingit enim dicere,* Conturbat te, *sed in errorem inducit, nam aliud intelligit. quare iucundum fit ei, qui postea rem intelligit, quoniam nisi* Thracem *esse existimaret, non urbanum dictum esse putaret, et illud:* Vult ipsum depopulari. *sed aduertendum est, ut ambo commodè dicantur. Idem accidit etiam in urbanis dictis, ut siquis diceret,* Atheniensibus *maritimum principatum non fuisse malorum principium, quoniam profuit: uel, quẽádmodum dixit* Isocrates, *imperium ciuitati fuisse malorum principium: nam, utroq; modo id dictum est, quod quisquam dici non existimasset, & co-*

gnitum est esse uerum. nam dicere principium esse principium, nihil habet, quod argutum sit: uerùm non ita ait, neq; negat id, quod principium dixerat, sed alio modo. In his enim omnibus si quis nomen commodè protulerit, in quo uel translatio sit, uel ambiguitas, tunc benè sese habet: ut, Intolerandus non intolerandus, ambiguè dixit. uerùm fit commodè semper, cùm uerbum iteratur: & illud,
Hospes non poteris fieri, quàm sis, magis hospes, uel, non magis, quàm te oporteat, nam idem est, uel, Non decet hospitem semper esse hospitem: nam hæc quoq; diuersa sunt. hanc uim habet etiam illud Anaxandridæ celebre dictum, Pulchrum est sanè mori prius, quàm quicquam morte dignum generas: nam idem est, ac si dixisset, Dignum est mori, quando quis non est dignus mori, uel ita Dignum est mori, cùm quis non est dignus morte, uel, cùm quis non facit, quæ morte digna sunt. Et forma quidem locutionis in his omnibus eadem est, sed quantò breuiùs, magisq; contrariè prolata fuerint, tantò fit elegantior oratio. causa uerò est, quia contrariæ res, propè collocatæ, rem meliùs intelligi faciunt, & breuitas temporibus celeriorem gignit scientiam. uerùm oportet, ut semper adsit, uel in quem dicantur, uel elegans dicendi ratio, siquidem id, quod dicitur, uerum esse, non autem inane uideri debet: alterum enim eorum sine altero habere potest; ut, Mori oportet, nihil in uita delinquentem, sed urbanum non est, Dignam oportet dignũ uxorẽ ducere, at urbanitate caret: sed urbanũ erit, si utrunq; simul habuerit, ut, Dignũ est mori, quãdo

quis non est morte dignus. Quantò uerò plura coniuncta habuerit, tantò fiet urbanior oratio: ut, si nomina translata fuerint: & ea translatione, quæ probatur; & contentio, & compar, adhibeatur; & euidentiam habeat. Atq; etiam imagines (ut iam suprà dictum est) sunt excellentes quodámmòdo translationes, semper enim ex duobus constant, sicuti translatio, quæ fit ex proportione, ut, clypeum dicimus esse Martis phialam, & arcum esse citharam sine fidibus. quæ cùm ita pronuntiantur, non est simplex translatio: sed, cùm dicimus, arcum citharam, & clypeum phialam, tunc est simplex. Atq; hoc etiam modo finguntur imagines; ut, simiæ tibicinem esse similem; &, stillanti lucernæ lusciosum: ambo enim contrahuntur. benè uerò fiunt imagines, cùm in eis inclusa est metaphora. licet enim uti imagine dicentes, clypeum esse Martis phialam; & parietinas esse pallium attritum ædificij; &, Niceratum esse Philoctetem demorsum à Pratye: quemádmodum Thrasymachus assimilauit eum, cùm uidisset Niceratum, à Pratye superatum in heroicis uersibus componendis, adhuc sordidatum esse, & incompta coma In quo genere maximè exploduntur poëtæ, nisi benè se gesserint; etiam si aliter fuerint excellentes: dico autem, ut cùm quispiam ita inquit;

Distorta, ut apium, crura prodens gerit;
Sicut Philammon, iuga gerens cum Coryco.

Atq; huiusmodi cætera sunt imagines quòd autem imagines sint translationes, iam sæpe dictum est. Et *prouerbia sunt translationes à specie, ad speciem, ut,*

siquis domum importet aliquid, undè commodum speret, & ex eo posteà damnum accipiat, ut Carpathius leporem. ambo enim id, quod dictum est, pertulerunt. Vndè igitur urbana dicta ducantur, iam dictum est; &, cur ea tantùm oblectent. Quinetiam superlationes ingeniosæ quædam translationes sunt: ut in eum, qui sugillatis faciem inquinatam habeat, Existimauissetis eum esse mororum calathum, est enim quidam rubor in sugillato, sed modus non seruatur. quinetiam imago, in qua dicitur, tanquam hoc aut illud, est superlatio, quæ dicendi genere tantùm differt.

Sicut Philammon, iuga gerens cum Coryco:

Putauissetis ipsum Philammonem præliari cum Coryco:

Distorta, ut apium, crura procedens gerit,

Putabam eum non crura, sed apia habere, adeò distorta sunt. Habent autem superlationes puerile quiddam: uehementem enim animi motum indicant: itaq; irati præcipuè superlationibus utuntur:

Non mihi si tam multa daret, quã magnus arenæ est,
Pulueris & numerus: =
Non ducam uxorem (mihi crede) Agamemnone notam,
Quamuis ingenio sapientem Palláda uincat,
Et pulchræ Veneri præstanti corpore certet,

hoc genere maximè utuntur Attici oratores: quare senem uti superlatione minimè decet:

ILLVD uerò sciendum est, in unoquoq; genere propriam atq; suam esse locutionem. neq; enim eadem est locutio, qua scribimus aliquid, & qua in contentio-

nibus utimur; neq; ea, quæ ad deliberatiuum genus pertinet, eadem est cum ea, quæ ad iudiciale: uerùm utrunq; scire, oportet, nam in altero satis est emendatè loqui, in alterò uerò scribere: ne cogatur silêre, cùm quis alijs quippiam impertiri cupit: quod ijs accidit, qui scribendi rationem ignorant. Locutio apta scriptionibus est exquisitissima, contrà, quæ contentionibus apta est, in actione maximè consistit: sed huius duæ sunt species, quarum altera ad mores, altera ad motus animi pertinet. Atq; ideò histriones huiusmodi fabulas potissimùm exquirunt, & poëtæ taleis histriones desiderant. probantur autem ij poëtæ, qui etiam in legendo delectant, ut Chærémon: nam diligens est non aliter, atq; is, qui orationes scribit: & Lycimnius ex eorum numero qui dithyrambici dicuntur.

Quòd si inter se comparentur orationes, quæ scriptæ sunt: in contentionibus humiles angustæq; uidentur: quæ uerò habitæ sunt; cùm in manibus summuntur, similes sunt imperitorum orationibus. huius autem rei causa est, quod in contentionibus illa conueniunt. itaq; illa etiam, quorum uis in actione posita est, sublata actione, cùm suo munere non fungantur, frigida atq; insulsa uidentur, ut quæ sunt dissoluta. Et eandem sententiam sæpe repetere, in scribendo non sine causa damnatur; in contentionibus autem etiam oratores utuntur: sunt enim hæc actioni conuenientia. necesse est autem, ut orationem uarient, qui idem dicunt, quæ res tanquam aditum munit ad actionem: Iste est, qui uos expilauit: iste est, qui decepit: iste est, qui demq; uos hosti-

bus prodere tentauit: quemadmodum etiam Philemon histrio faciebat in Alexandridæ Gerontomania, quando uerba faciunt Rhadamanthus; & Palamedes, & in prologo Piorum; ubi, ego, sæpius iteratur. Nam, si hæc actione non adiuuantur, fit id quod prouerbio dicitur, Trabem gestans: sicuti etiam dissoluta; ut, Veni, occurri, rogaui, necesse est enim actionem adhibere; nec, ut, si res una tantùm dicatur, eodem habitu animi, ac sono uocis uti. Habent prætereà quiddam peculiare, quæ dissoluta sunt, in æquali enim tempore multa dici uidentur: nam coniunctio ex multis unum efficit; quæ, si detrabatur, perspicuum est fieri cõtrarium, ut ex uno fiant multa. habet igitur amplificationem, Veni, narraui, supplicaui, multa enim sunt: Videntur autem omnia negligere, quæ narro, quæ dico. hoc idem etiam Homerus facere uoluit in illo loco: Nireùs, qui ex Simo; Nireùs, qui Aglaïæ filius: Nireùs, qui pulcherrimus: nam, de quo multa dicta sunt, necesse est etiam, ut sæpius dictum sit, &, si sæpius, etiam multa dici uidentur. itaq; amplificauit, cùm semel tantùm de illo mentionem fecerit, & hac fallacia fecit, ut Nireï nomen memoriæ hæreat, etiam si posteà nusquam illum nominet. At uerò deliberatiui generis locutio similis est prorsus umbratili picturæ, in qua quantò maior fuerit eorum, quæ picta sunt, turba, tantò longiùs spectatur. quare quæ exquisita sunt in utrisq;, & superuacanea, & deteriora uidentur. At in iudiciali genere, debet exquisitior esse locutio. quòd si coram uno iudice res agatur, tantò magis elaborandum est, nam minùs præsti-

dijs artis ut licet: faciliùs enim perspici potest id, quod causæ proprium sit, & quod alienum, & contentionis studium abest. itaq; iudicium est incorruptum. Quapropter non in omnibus dicendi generibus ijdem oratores excellunt. sed ubi maximè actione opus est, ibi minimè debet esse minuta diligentia. quæritur autem actio, ubi opus est etiam uoce, & præsertim magna. Locutio igitur demonstratiua maximè idonea est ad scribendum, quoniam eius officium est, ut legatur. secundo loco iudicialis est ad scribendum idonea. Quòd autem quidam ita locutionem distingunt, ut dicant & suauem, & magnificam esse oportere, superuacaneum est: cur enim magis eam ita, quàm temperantem, & liberalem, & siqua huiuscemodi uirtus est? nam eam suauem (ut perspicuum est) efficient ea, quæ dicta sunt, siquidem locutionis uirtus à nobis rectè definita est: cuius enim rei gratia diximus, dilucidam locutionem esse oportere, & non humilem atq; abiectam, sed cum re conuenientem? nam si nugatoria fuerit, non erit dilucida, neq; si fuerit breuis & concisa; sed clarum est medium conuenire: &, quæ dicta sunt suauem efficient, si benè mixta fuerit, & loquendi consuetudo, & peregrina uerba, & oratorius numerus, & uis persuadendi cum eo, quod decorum est. Ac de locutione quidem dictum est, & communiter de omnibus, & speciatim de uno quoq; genere. Superest, ut etiam de ordine dicamus.

SVNT *autem orationis partes duæ: necesse est enim rem primò, de qua agitur, exponere, dein-*

dè illam argumentis confirmare. Quare, cùm rem narraris, posteà non confirmare, aut confirmare, cùm rem non exposueris, tale est, ut præstari non possit. nam, qui argumentis utitur, aliquid confirmat, & qui rem exponit; id ideò facit, ut posteà confirmet. horum autem alterum propositio, alterum probatio est, quemadmodum, siquis diuideret aliquid in quæstionem. & demonstrationem. Nunc autem ridiculè diuidunt: narratio enim in iudiciali tantùm genere uersatur, nam demonstratiui, & deliberatiui generis, qualem ipsi uolunt, quòmodo narratio esse potest? uel, quæ contra aduersarium dicuntur, uel peroratio quænam est in exornationibus? Prœmium autem, & comparatio, & enumeratio tunc in deliberatiuo genere ponuntur, quando inter eos, qui sententiam dicunt, controuersia est, siquidem etiam accusatio & defensio adhibetur, sed non quatenus est deliberatio. sed neq; peroratio in omnibus iudicijs adhibetur: ut, si parua fuerit oratio aut, res eiusmodi, quæ facilè memoria comprehendi possit: nam ex longitudine detrahi solet. Necessariæ igitur sunt partes duæ propositio, & probatio. ac propriæ quidem hæ duæ partes sunt: sed si plures fuerint: tunc erit procemium, propositio, probatio, peroratio nam quæ ad reprehendendũ aduersarium attinent, probationi subijciuntur, comparatio uerò est amplificatio suarum rationum: quo fit, ut, pars quædam sit amplificationis. nam qui hoc facit, aliquid confirmat: sed non procemium, neq; peroratio hoc facit, sed tantùm reducit in memoriam, Quòd siquis ita diuidat, ut Theodo-

Periclês dixit de iuuentute, quæ in bello perierat, sic è ciuitate sublatam, ut, siquis uer ex anno tolleret: & Leptines de Lacedæmonijs dixit, non oportere pati, ut Greciæ alter oculus erueretur: & Cephisodotus, cùm Chares Olymbiaci belli tempore uellet administrationis suæ rationes reddere, id agrè ferens dixit, eum, cùm in furno populum inclusum haberet, uelle reddere rationes: idem, cùm Athenienses aliquando hortaretur, ut in Eubœam irent frumentatum, dixit, oportere Milciadis decretum in expeditionem proficisci: & Iphicrates, postquam Athenienses cum Epidaurijs, & omni ora maritima fœdus percussissent, id ægrè ferens dixit, ipsos belli uiatica sustulisse: & Pitholaüs eam nauem, quæ Paralus uocabatur, dixit, esse clauam populi; Sestum autem arcam Piræi frumentariam: & Periclês Aeginam tolli iubebat, quæ esset Piræi lippitudo, & Mœrocles, cùm probum quendam hominem appelasset, dixit, se illo non esse improbiorem, illum enim ternis usuris improbitatem exercere, se uerò denis: & illud Anaxandridæ iambicum de filiabus suis, quæ nubendi tempus transierant,

O uirgines uos non stitistis nuptijs:

et Polyeucti in quendam Spensippum, hominem corpore attonitum; eum non posse conquiescere, quamuis à fortuna in pentesyringo morbo colligatus esse: & Cephisodotus triremes uocabat, pistrina uaria: Cynicus autem cauponas uocabat, Attica phiditia: Aesion uerò dixit, Athenienses in Siciliam ciuitatem effudisse. atque hæc quidem translatio est, & subiectio sub oculos.

Et illud, Ita ut Græcia clamorem ediderit, quodámmodo translatio est, & subiectio sub oculos: & quemádmodum Cephiſodotus admonebat ut cauerent, ne multas hoſtiles irruptiones. facerent in concionibus: & Iſocrátes apud eos, qui in celebritatibus concurrunt, & in funebri oratione, æquum eſſe, ut in ſepulchro, quo ſepelirentur ij, qui in Salamine occubuerant, Græcia tunderetur, quoniam unà cum eorum uirtute etiam libertas Græciæ ſepeliebatur, nam, ſi dixiſſet. æquum eſſe, ut Grecia lugeret, cùm unà cum eis uirtus ſepeliretur, eſſet translatio, & ſubiectio ſub oculos, ſcùm uerò dixerit, unà cum eorum uirtute etiam libertas Græciæ, eſt etiam quædam contentio: &, quemádmodum dixit Iphicrates, Iter orationis meæ fiet per medias res, à Charete geſtas, hæc enim translatio eſt à proportione, & quod addidit, per medias, rem oculis ſubijcit: &, qui ita dicit, Pericula conuocanda ſunt, quæ periculis auxilium ferant, translatione utitur, quæ rem oculis ſubijcit: & Lycoleon pro Chabria, Neq; eius æneam ſtatuam reuerebimini, quæ uobis pro illo ſupplicat? translatio nanq; fuit illo tempore, ſed non ſemper, uerùm ſemper eſt ſubiectio ſub oculos, nam eo periclitante ſupplicat imago, itaq; inanime fit animatum. Quod eſt commentarium rerum è ciuitate geſtarum? Et illud translatè dictum eſt, Omni ſtudio meditantes, ut ſpiritus frangant, Atq; humilia ſentiant, nam meditari, eſt quodámmodo augere: & illud, Deus mentem in animo lumen accendit, utrunq; enim aliquid illuſtrat: Neq; enim bella diſſoluimus, ſed differimus; ambo enim

futura sunt, & dilatio, & huiusmodi pax: & dicere, fœdera trophæum esse multò pulchrius, quam ea, quæ in bellis statuuntur, Quoniam trophæa minutis sæpe rebus gestis, & uno fortunæ impetu ponuntur, fœdera uerò omni bello, ex sententia confecto, translatio est; hæc enim ambo sunt insignia uictoriæ: & illud, Ciuitates propter hominum uituperationem graui pœna multantur, nam multari pœna, est detrimentum ex legibus accipere. Ac urbana quidem dicta duci à translatione, quæ fit ex proportione, & subiectione sub oculos, declaratum est. Dicendum est etiam, quid sit subiectio sub oculos, & quómodo ea fieri possit. Dico autem, ex eis nominibus constare subiectionem sub oculos, quæ res eas significant, quæ aliquid agant: ut, si quis dicat hominem probum esse quadratum, translatio quidem erit, nam ambo perfecta sunt, sed tamen nullum actum significat, illud uerò, qui florentem ætatis uigorem habeat, actum exprimit, & illud, Te uerò tanquam solutum ac liberum, actum continet, & illud,

Hinc concitati cum impetu Græci ruunt,

concitati enim & actus, & translatio est: quo genere multis in locis Homerus usus est, nam, per translationem, quæ inanimata sunt animata, esse dicit. Sed ex omnibus ea maximè probantur, in quibus actus exprimitur, sicut in illis;

Ille pudore uacans, interum lapis ima petebat, &,
–uolat ecce sagitta, &,
–cupiens attingere; &,
Stant terræ defixa, optántque in corpore figi

Spi-

Spicula; & ,

Atq; cuspis pectus pertransit plena furoris,

in his enim omnibus, quoniam animata finguntur, actus apparet. nam pudore uacare, & furore quodam agitari, et alia sunt actus. Hæc autem inter se copulauit per translationem ex proportione: Sicut enim se habet lapis ad Sisyphum, sic impudens ad eam rem, cuius ipsum non pudet, hac eadem ratione utitur etiam in probatis imaginibus in eis, quæ sunt inanimata;

Curuæ albescentes nunc hinc, nunc inde recurrunt:

fingit etiam omnia moueri ac uiuere; est autē ipse actus quædam imitatio. Translationem autem ducere oportet (ut anteà dictum est) à propinquis rebus, non tamen perspicuis, quemádmodum in philosophia solertis acutique hominis est, cernere, quid in rebus, multum inter se distantibus, simile sit: sicut Archytas dixit, idem esse arbitrum, & aram, quoniam ad utrunq; is, qui iniuriam accepit, confugere solet: uel, siquis diceret, anchoram, & cremastram idem esse; ambo enim idem efficiunt, sed in eo differunt, quòd alterum infernè, alterum supernè pendet & , adæquatas esse ciuitates in multum distantibus rebus, idem ualet: nam & in superficie, & in potestate est æqualitas. Maior autem pars urbanorum dictorum à translatione, & ab errore quodam proficiscitur, magis enim perspicuè res intelligitur, cùm aliter quis existimabat: nam tunc animus sècum dicere uidetur, Quàm uerum hoc est? sed ego decipiebar, qui etiam apophthegmata, quæ sunt urbana, ex eo gratiam ha-

bent, quòd aliud significant, quàm uerba dicant, ut illud Steſichori; Quòd cicadæ apud eos humi cantabunt. & uoces, quæ acutè formantur in ænigmata, propter eandem rationem iucundæ ſunt; nam in eis eſt cognitio, & translatè dicuntur. Id etiam ſuaue eſt, quòd ait Theodorus, res nouas dicere. Fit autem, cùm præter opinionem id fuerit, & nullo modo (ſicut ille ait) conſentaneum opinioni, quam de eo priùs habebant: ſed quemádmodum in ridiculis leuiter immutata, delectare ſolet. quod idem etiam faciunt cauillationes, quæ mutatis fiunt literis: quæ res in uerſibus etiam decipit, cùm aliud dicitur, quàm auditor expectat, ut Ingrediebatur autem, ſub pedibus habens pernitiones: ille uerò putabat, calciamenta uelle dici. Hoc autem oportet ſtatim ut prolatum eſt, perſpicuum eſſe. Ridicula uerò quæ ex literis naſcuntur, efficiunt, ut non dicatur id, quod dici uidetur, ſed id quod, inuerſum nomen ſignificat, ut illud Theodori in Niconem citharœdum. θράττει σε. fingit enim dicere, Conturbat te, ſed in errorem inducit, nam aliud intelligit. quare iucundum fit ei, qui poſtea rem intelligit, quoniam niſi Thracem eſſe exiſtimaret, non urbanum dictum eſſe putaret, et illud: Vult ipſum depopulari. ſed aduertendum eſt, ut ambo commodè dicantur. Idem accidit etiam in urbanis dictis, ut ſiquis diceret, Athenienſibus maritimum principatum non fuiſſe malorum principium, quoniam profuit: uel, quẽádmodum dixit Iſocrates, imperium ciuitati fuiſſe malorum principium: nam, utroq; modo id dictum eſt, quod quiſquam dici non exiſtimaſſet, & co-

gnitum est esse uerum. nam dicere principium esse principium, nihil habet, quod argutum sit: uerùm non ita ait, neq; negat id, quod principium dixerat, sed alio modo. In his enim omnibus siquis nomen commodè protulerit, in quo uel translatio sit, uel ambiguitas, tunc benè sese habet: ut, Intolerandus non intolerandus, ambiguè dixit. uerùm fit commodè semper, cùm uerbum iteratur: & illud,

Hospes non poteris fieri, quàm sis, magis hospes, uel, non magis, quàm te oporteat, nam idem est, uel, Non decet hospitem semper esse hospitem: nam hæc quoq; diuersa sunt. hanc uim habet etiam illud Anaxandridæ celebre dictum, Pulchrum est sanè mori priùs, quàm quicquam morte dignum generas: nam idem est, ac si dixisset, Dignum est mori, quando quis non est dignus mori, uel ita Dignum est mori, cùm quis non est dignus morte, uel, cùm quis non facit, quæ morte digna sunt. Et forma quidem locutionis in his omnibus eadem est, sed quantò breuiùs, magisq; contrariè prolata fuerint, tantò fit elegantior oratio. causa uerò est, quia contrariæ res, propè collocatæ, rem meliùs intelligi faciunt, & breuitas temporibus celeriorem gignit scientiam. uerùm oportet, ut semper adsit, uel in quem dicantur, uel elegans dicendi ratio, siquidem id, quod dicitur, uerum esse, non autem inane uideri debet: alterum enim eorum sine altero habere potest; ut, Mori oportet, nihil in uita delinquentem, sed urbanum non est, Dignam oportet dignū uxorē ducere, at urbanitate caret: sed urbanū erit, si utrunq; simul habuerit, ut, Dignū est mori, quādo

quis non est morte dignus. Quantò uerò plura coniuncta habuerit, tantó fiet urbanior oratio: ut, si nomina translata fuerint: & ea translatione, quæ probatur; & contentio, & compar, adhibeatur; & euidentiam habeat. Atq; etiam imagines (ut iam suprà dictum est) sunt excellentes quodámmodo translationes, semper enim ex duobus constant, sicuti translatio, quæ fit ex proportione, ut, clypeum dicimus esse Martis *phialam, & arcum esse citharam sine fidibus. quæ cùm ita pronuntiantur, non est simplex translatio: sed, cùm dicimus, arcum citharam, & clypeum phialam, tunc est simplex. Atq; hoc etiam modo finguntur imagines; ut, simiæ tibicinem esse similem; &, stillanti lucernæ lusciosum: ambo enim contrahuntur. benè uerò fiunt imagines, cùm in eis inclusa est metaphora. licet enim uti imagine dicentes, clypeum esse* Martis *phialam; & parietinas esse pallium attritum ædificij; &,* Niceratum *esse* Philoctetem *demorsum à* Pratye: *quemádmodum* Thrasymachus *assimilauit eum, cùm uidisset* Niceratum, *à* Pratye *superatum in heroïcis uersibus componendis, adhuc sordidatum esse, & incompta coma. In quo genere maximè exploduntur poëtæ, nisi benè se gesserint; etiam si aliter fuerint excellentes: dico autem, ut cùm quispiam ita inquit;*

Distorta, ut apium, crura prodens gerit;
Sicut Philammon, *iuga gerens cum* Coryco.

Atq; huiusmodi cætera sunt imagines quòd autem imagines sint translationes, iam sæpe dictum est. Et *prouerbia sunt translationes à specie, ad speciem, ut,*

si quis domum importet aliquid, undè commodum speret, & ex eo posteà damnum accipiat, ut Carpathius leporem. ambo enim id, quod dictum est, pertulerunt. Vndè igitur urbana dicta ducantur, iam dictum est; &, cur ea tantùm oblectent. Quinetiam superlationes ingeniosæ quædam translationes sunt: ut in eum, qui sugillatis faciem inquinatam habeat, Existimauissetis eum esse mororum calathum, est enim quidam rubor in sugillato, sed modus non seruatur. quinetiam imago, in qua dicitur, tanquam hoc aut illud, est superlatio, quæ dicendi genere tantùm differt.

Sicut Philammon, iuga gerens cum Coryco:

Putauissetis ipsum Philammonem præliari cum Coryco:

Distorta, ut apium, crura procedens gerit,

Putabam eum non crura, sed apia habere, adeò distorta sunt. Habent autem superlationes puerile quiddam: uehementem enim animi motum indicant: itaq; irati præcipuè superlationibus utuntur:

Non mihi si tam multa daret, quā magnus arenæ est, Puluerìs & numerus: =

Non ducam uxorem (mihi crede) Agamemnone notam,
Quamuis ingenio sapientem Pallàda uincat,
Et pulchræ Veneri præstanti corpore certet,

hoc genere maximè utuntur Attici oratores: quare senem uti superlatione minimè decet.

ILLVD uerò sciendum est, in unoquoq; genere propriam atq; suam esse locutionem. neq; enim eadem est locutio, qua scribimus aliquid, & qua in contentio-

nibus utimur; neq; ea, quæ ad deliberatiuum genus pertinet, eadem est cum ea, quæ ad iudiciale: uerùm utrunq; scire, oportet, nam in altero satis est emendatè loqui, in alterò uerò scribere: ne cogatur silêre, cùm quis alijs quippiam impertiri cupit: quod ijs accidit, qui scribendi rationem ignorant. Locutio apta scriptionibus est exquisitissima, contrà, quæ contentionibus apta est, in actione maximè consistit: sed huius duæ sunt species, quarum altera ad mores, altera ad motus animi pertinet. Atq; ideò histriones huiusmodi fabulas potissimùm exquirunt, & poëtæ taleis histriones desiderant. probantur autem ij poëtæ, qui etiam in legendo delectant, ut Chærémon: nam diligens est non aliter, atq; is, qui orationes scribit: & Lycimnius ex eorum numero qui dithyrambici dicuntur.

Quòd si inter se comparentur orationes, quæ scriptæ sunt: in contentionibus humiles angustæq; uidentur: quæ uerò habitæ sunt; cùm in manibus summuntur, similes sunt imperitorum orationibus. huius autem rei causa est, quod in contentionibus illa conueniunt. itaq; illa etiam, quorum uis in actione posita est, sublata actione, cùm suo munere non fungantur, frigida atq; insulsa uidentur, ut quæ sunt dissoluta. Et eandem sententiam sæpe repetere, in scribendo non sine causa damnatur; in contentionibus autem etiam oratores utuntur: sunt enim hæc actioni conuenientia. necesse est autem, ut orationem uarient, qui idem dicunt, quæ res tanquam aditum munit ad actionem: Iste est, qui uos expilauit: iste est, qui decepit: iste est, qui demq; uos hosti-

bus prodere tentauit: quemadmodum etiam Philemon histrio faciebat in Alexandridæ Gerontomania, quando uerba faciunt Rhadamanthus; & Palamedes, & in prologo Piorum; ubi, ego, sæpius iteratur. Nam, si hæc actione non adiuuantur, fit id quod prouerbio dicitur, Trabem gestans: sicuti etiam dissoluta; ut, Veni, occurri, rogaui, necesse est enim actionem adhibere; nec, ut, si res una tantùm dicatur, eodem habitu animi, ac sono uocis uti. Habent præterea quiddam peculiare, quæ dissoluta sunt, in æquali enim tempore multa dici uidentur: nam coniunctio ex multis unum efficit; quæ, si detrahatur, perspicuum est fieri cōtrarium, ut ex uno fiant multa. habet igitur amplificationem, Veni, narraui, supplicaui, multa enim sunt: Videntur autem omnia negligere, quæ narro, quæ dico. hoc idem etiam Homerus facere uoluit in illo loco: Nireùs, qui ex Simo; Nireùs, qui Aglaïæ filius: Nireùs, qui pulcherrimus: nam, de quo multa dicta sunt, necesse est etiam, ut sæpius dictum sit, &, si sæpius, etiam multa dici uidentur. itaq; amplificauit, cùm semel tantùm de illo mentionem fecerit, & hac fallacia fecit, ut Nireì nomen memoriæ hæreat, etiam si posteà nusquam illum nominet. At uerò deliberatiui generis locutio similis est prorsus umbratili picturæ, in qua quantò maior fuerit eorum, quæ picta sunt, turba, tantò longiùs spectatur. quare quæ exquisita sunt in utrisq;, & superuacanea, & deteriora uidentur. At in iudiciali genere, debet exquisitior esse locutio. quòd si coram uno iudice res agatur, tantò magis elaborandum est, nam minùs præsi-

dè illam argumentis confirmare. Quare, cùm rem narraris, posteà non confirmare, aut confirmare, cùm rem non exposueris, tale est, ut præstari non possit. nam, qui argumentis utitur, aliquid confirmat, & qui rem exponit, id ideò facit, ut posteà confirmet. horum autem alterum propositio, alterum probatio est, quemadmodum, siquis diuideret aliquid in quæstionem. & demonstrationem. Nunc autem ridiculè diuidunt: narratio enim in iudiciali tantùm genere uersatur. nam demonstratiui, & deliberatiui generis, qualem ipsi uolunt, quòmodo narratio esse potest? uel, quæ contra aduersarium dicuntur, uel peroratio quænam est in exornationibus? Proœmium autem, & comparatio, & enumeratio tunc in deliberatiuo genere ponuntur, quando inter eos, qui sententiam dicunt, controuersia est, siquidem etiam accusatio & defensio adhibetur, sed non quatenus est deliberatio. sed neq; peroratio in omnibus iudicijs adhibetur: ut, si parua fuerit oratio aut, res eiusmodi, quæ facilè memoria comprehendi possit: nam ex longitudine detrahi solet. Necessariæ igitur sunt partes duæ propositio, & probatio. ac propriæ quidem hæ duæ partes sunt: sed si plures fuerint: tunc erit proœmium, propositio, probatio, peroratio nam quæ ad reprehendendũ aduersarium attinent, probationi subijciuntur, comparatio uerò est amplificatio suarum rationum: quo fit, ut, pars quædam sit amplificationis. nam qui hoc facit, aliquid confirmat: sed non proœmium, neq; peroratio hoc facit, sed tantùm reducit in memoriam, Quòd siquis ita diuidat, ut Theodo-

ri discipuli faciebant: erit alia pars narratio, alia super narratio, alia prænarratio, alia reprensio, alia superreprehensio, sed tunc nouum nomen ponere oportet, cùm aliquam rem nouam, ab alijs differentem, adferimus: alioquin est res inanis, & nugatoria, sicuti Licymnius in arte sua facit, qui nominat aggressionem, & digressionem, & ramos.

PROOEMIVM *igitur, principiũ est orationis, sicut in pcẽsi prologus, in tibicinis cantu proaulium: nam hæc omnia principia sunt, & quasi uiæ munitio ei. qui pertransire uelit.* At *proaulium quidem simile est procœmio demonstratiui generis. nam tibicines quicquid sibi uidentur bene canere posse, id præcinentes cum sequenti cantu copulant. sic etiam in demonstratiuo genere scribendæ sunt orationes. quicquid enim uoluerit orator, initio dicere potest, deinde progredi, & cum oratione id coniungere; cuius rei omnes exemplum sibi assumunt procœmium illud* Isocratis *in encomio* Helenæ: & *, quamuis à proposita materia aberrarit orator, tamen illa commoditas aderit, ut tota oratio non sit unius generis.* Ducuntur *autem exordia demonstratiui generis à laude, uel à uituperatione, ut* Gorgias *in* Olimpico, Apud *multos admiratione digni sunt uiri* Græci. *laudat enim eos, qui celebritates constituerunt:* Isocrátes *autem uituperat, quòd corporis uirtutibus præmia statuissent, sapientia uerò præditis nullum uictoriæ præmium posuissent.* Ducuntur *etiam exordia à consilio; ut,* Quoniam *probi uiri sunt honorandi, ideò mihi* Aristidem *laudandum suscepi: uel, si quis dicat, se hu-*

iusmodi uiros laudare uelle, qui uulgò non celebrantur; non quia fuerint improbi, sed quia, cùm fuerint egregij, tamen in tenebris latent, sicut Alexander Priami filius. nam, qui sic exorditur, consultat. Quinetiam ab ijs, quæ propria sunt iudicialis generis, exordia ducuntur, quæ personam auditoris respiciunt: ut, si de re incredibili fiat oratio, uel ardua, uel communi ac peruulgata: tunc enim uenia petenda est, ut Chœrilus,

At nunc, cùm omnia iam uulgata.

Quapropter exordia demonstratiui generis ex his ducuntur: ex laude ex uituperatione, ex suasione & dissuasione, ex ijs quæ personam auditoris respiciunt. oportet autem uel peregrina esse. uel accomodata rei, quæ ad ipsam orationem ducunt. Procœmia uerò iudicialis generis aduertendum est idem ualere, quod fabularum prologi, & heroici carminis exordia. nam principia dithyrambicorum similia sunt demonstratiui generis exordijs: ut, Propter te, tuaq; munera, atq; spolia. in fabulis autem, & heroicis uersibus principium est specimen orationis futuræ, ut præuideant auditores, de quibus rebus sermo futurus sit, & ne eorum animus suspensus sit: quod enim indefinitum est, huc & illuc uagari cogit. at, qui principium tradit tanquam in manum, facit eum, qui tenet orationem, sequi, ac percipere. Atq; hac de causa dixit Homerus,

Iram diua refer, & ,

Dic mihi musa uirum. & ille alter,

-esto mihi carminis auctor,

Vt magnum ex Asia bellum processit in oras

Europæ. =

Tragici etiam poëtæ docent initio, quid tota fabula contineatur. Quod si non statim faciant, ut Euripides, at certè in prologo priùs, quàm absoluatur, id faciunt, quemádmodum etiam Sophoclês,

Pater michi fuit Polybus. =

& comœdia idem seruat. Prœmij uerò maximè necessarium ac proprium munus est, finem institutæ orationis aperire. Quare, si causa perspicua fuerit, aut parua, licebit non uti principio. reliquæ uerò species, quibus utuntur, remedia quædam sunt, & communia. ea uerò ducuntur uel ab oratore ipso, uel ab auditore. uel à causa, uel ab aduersario. Ex oratore ipso, atq; ex aduersario ducuntur ea, quæ ad inferendum crimen, & dissoluendum pertinent, sed non tamen eodem modo. nam qui defendit statim criminibus occurrere debet: qui uerò accusat, debet in peroratione criminari. reus enim, cùm se insinuare contendat, necesse habet omnia, quæ obstant, remouere, quare in primis aduersarij criminationem dissóluere oportet: accusator uerò debet in peroratione criminari, ut faciliùs auditores ea recordari possit. Quæ ad auditorem pertinent, eò spectant, ut uel eum nobis beneuolum faciamus, uel in aduersarium concitemus, & intendum, ut attentum reddamus, uel contrà: non enim semper prodest, attentum reddere. quare multi risum conantur excitare. Ad docilitatem uerò conducunt omnia, si quis etiam id studeat, ut uir bonus esse uideatur: nam talibus uiris se præbent attentiores. Attenti fiunt audi-

tores propter res magnas proprias, admirabileis. & iucundas: quare admonere eos oportet de huiusmodi rebus orationē esse. quòd si eos non attentos esse uolumus; dicemus, rem esse pusillam, nihil ad eos pertinentem, molestam, ac odiosam. illud uerò tenendum est; hæc omnia esse extra causam posita. nam ad deprauatum auditorem spectant, & ad eum qui libenter audit, quæ nihil ad rem faciunt. nam, nisi talis sit nihil opus est prooemio, sed sufficit id, quod causa postulat summatim dicere, ut iudex caput illud tanquam corpus causæ totius habeat Attentos uerò facere commune est omnium partium, cùm opus est: nam alibi magis ubiq;, quam initio, remittunt animum. itaq; ridiculum est, hoc initio constituere; quoniam attenti tunc maximè sunt auditores. quare, quoties se se offert occasio, captanda attentio est. Mihi animum aduertite: neq; enim mea magis, quàm uestra, res agitur: &, dicam nobis acerbum facinus, nunquam aliàs à uobis auditum, aut nō tā admirabile. hoc enim est id, quod Prodicus dixit, se, cū auditores dormitanteis aduerteret, aliquid in medio sermōe inserere, ex illa sua quinquaginta drachmarū demōstratione. Quòd autē ad auditorē habeantur prooemia, non quatenus auditor est, haud dubium esse potest. omnes enim in prooemijs uel criminantur, uel metum disiiciunt: Dicam, ô rex, non quanto studio. -Quid exurdiris? Et qui malam causam habent, uel habere uidentur; poœmijs utuntur: nam in quouis loco potius commorari melius est eis, quam in ipsa causa, itaq; serui etiā nō ad interrogata respondēt, sed uerborū anbagibus utuntur, et lūgis exordijs. Quómodo uerò be-

neuolẽtiã captare oporteat, anteà dictum est, et de cæteris huiusmodi singulis, et quoniã benè dictũ est ab Homero,
Effice, ut aduentam, diua, ad Phæaces amicus,
Aut miserabilis; =
hæc duo diligenter consideranda sunt. In exordijs demonstratiui generis efficere oportet, ut auditores una laudari putent se, uel genus, uel studia sua, uel aliquo alio modo. Quod enim ait Socrátes in Menexeno, uerum est; Non difficile est Athenienses Athenis laudare, sed Lacedæmone. Deliberationum autem exordia à iudiciali genere sumuntur. natura enim deliberationes nulla habent exordia, quoniam sciunt auditores, de qua re uerba sint facienda: & res ipsa nullo indiget proœmio, nisi uel propter ipsum oratorem, uel aduersarium, uel si res non tanta existimetur, quantam ipse uult, sed uel maior uel minor. Itaq; uel criminari necesse est uel crimina dissoluere, uel amplificare uel minuere. horum igitur gratia deliberationes proœmio indigent, uel ornatus causa: nam, nisi proœmium habuerit, uidetur temerè, subitoq; effutita. tale est enconium Gorgiæ in Elienseis: nulla enim brachiorum extensione, nulla manuum commotione statim incipit, Elis beata ciuitas.

DE criminationem id primò dicendum, quæ ualent ad delendam ex animis malam existimationem, eadem etiam ad crimina depellenda. nihil enim refert, utrum alicuius sermone sit excitata illa opinio, nécne: quare hoc generatim prodest. Alius modus est, ut ita criminationi occuramus, sicut in

iudicio illis, de quibus arguimur: uel non esse factum, uel non esse perniciosum, uel non illi, uel non tam magnum esse, uel non iniquum, uel non magnum, uel non turpe, aut rem esse pusillam, nam de rebus huiusmodi solet esse controuersia, quemádmodum Iphicrates contra Nausicratem, dixit enim, se fecisse quod ille dicebat, atq; etiam læsisse, nihil tamen iniqui se commisisse: uel, si quid iniusté factum est, id compensare hoc modo; Si detrimentum attulit, at fuit honestum; Si molestum, at utile; uel aliquid huiusmodi. Alius modus est, cùm dicimus, aut errorem fuisse, aut fortunæ culpa uenisse, aut necessitate: quemádmodum Sophoclês se tremere dixit, non, ut calumniator obiecerat, quò senex uideretur, sed necessariò, non enim sua sponte ad annos octoginta peruenisse. Licet etiam finem, cuius gratia factum est aliquid, commutare: ut Lædere nolebat sed aliud efficere, &, Non hoc studebat, quod calumniator ait, sed accidit ut is læderetur: esset autem odio dignus, si id efficere studuisset. Alius modus est; cùm aduertitur, an is, qui calumniatur, in eadẽ culpa sit hoc tempore, uel anteà fuerit uel ipse, uel aliquis ex eius propinquis. Alius modus, si illi comprehenduntur in illa criminatione, quos omnes fatetur, nequaquam illi affineis esse; ut, Si purus est adulter, ergo etiam hic. atq; ille. Alius modus, si alios falsò insimulauit, uel alius eosdem; uel sine criminatione alicuius tales existimabantur, qualis ipse nunc: qui tamen non culpæ affines esse reperti sunt. Alius modus, si criminantem recrimineris, nam absurdum est si, ille dignus est, cui

non credatur, ut eius oratio fidem faciat. Alius modus, si iam factum est iudicium. quemádmodum Euripides contra Hygiaenontem in causa, quae antidosis dicebatur, cùm accusaretur tanquam impius, quòd carmen illud fecisset,

Iuraui lingua, mentem iniuratam gero;

quòd iuberet peierare. dixit enim, eum iniustè facere, qui iudicia ex certamine Liberi patris in forum adduceret, se enim ibi rationem iam reddidisse, aut redditurum, si ibi vellet accusare. Alius modus si calumniam ipsam uituperes, & ostendas, quàm graue malum sit, quoniam iudicia commutat, ac perturbat. Communis locus ambobus est, signa commemorare: ut in Teucro Vlysses ait, Teucrum esse Priamo sanguine coniũctum, quoniam Hesióne Priami soror fuit; ille uerò dixit, patrem suum Telamonem Priamo hostem fuisse, neq; speculatores indicasse. Alius modus accusatoris proprius, si paulùm laudet, ut grauiùs, & diutius uituperet, &, si quod magnum est, breuiter transeat, uel, si multa bona proponat, déinde unum, quod ad causam faciat, crimen proferens, uituperet. tales enim sunt maximè artificiosi, atq; iniquissimi calumniatores, qui in rebus bonis aduersarium lædere conantur, cùm ea malo permisceant. Illud uerò commune est & crimen inferenti, & depellenti, quoniam fieri potest, ut eadem res pluribus de causis facta sit, qui criminatur, eam deprauare debet, atq; in deteriorem partem inflectere, contrà, qui crimina dissoluit, in meliorem partem trahere: ut, quòd Diomedes socium elegerit Vlyssem, ideò factum esse, quòd uiam optimum

ium

eum Græcorum existimabat: Imò uerò, dicet alius, quia solum eum, tanquam ignauum ac imbellem, sibi non fore æmulum iudicabat. A c de criminatione quidem *hæc dicta sint.*

NARRATIO *uerò in exornationibus non perpetua est, sed in plureis parteis dissecta: nam actiones, & res gestas commemorare opus est, ex quibus oratio constituitur. Constat autem oratio tantùm ex ijs, quæ sunt artis expertia: neq; enim is, qui dicit, auctor est rerum gestarum: tum ex ijs, quæ ab arte proueniunt; ut cùm rem factam esse docere opus est, si fuerit incredibilis, uel qualis sit, aut quanta, uel hæc simul omnia.* Quapropter *interdum non oportet uti perpetua narratione, quoniam difficulter memoriæ mandantur, quæ ita confirmantur; ut,* Ex *his quidem actionibus fortis esse cognoscitur, ex illis uerò sapiens, aut iustus; atq; hæc oratio simplicior est, illa uerò uaria, & non exilis: sed, quæ nota sunt & peruulgata, tantum reducere in memoriam opus est. quo fit, ut multa narratione nihil indigeant: ut, si uolueris* A *chillem laudare, sciunt enim omnes eius res gestas, sed eis uti oportet; si uerò* Critiam, *narrare oportet, neq; enim multi sciunt, quæ gesserit.* Ridiculè *uerò faciunt ij, qui dicunt narrationem breuem esse oportere. atqui, quod quidam pistori, panem subigenti, percontantiq;, durúm ne, an mollem subigeret,* Quid? *benè, inquit, omnino subigere non licet: idem huc etiam accommodari potest. Neq; enim prolixa uti narratione oportet, neq; prolixo exordio, neq; probationibus; sed*

neq; hac in parte rectè se habet, breuiter conciseq; narrare: uerùm, quod medium est seruare decet, hoc est, dicere, quæ satis sint ad rem explanandam, uel quæ in opinionem inducant, rem esse factam, uel eum læsisse, uel iniustè se gessisse, uel cætera eius generis, quæcunq; uoluerit. Aduersario uerò contraria conueniunt. Inserere etiam narrationi debes, quæ probitatem tuam significent: ut, Ego quidem nunquam admonere *destiti, quæ iusta esse sentiebam; ne filios desererent: uel, quæ declarent alterius improbitatem, ut,* Ille uerò *mihi respondit, sibi ubicunq; fuerit, alios non defuturos filios; quod Aegyptios respondisse, cùm à rege suo defecissent, scribit* Herodotus, *uel, quæ iudicibus ipsis iucunda sint.* Defensori *autem narratio minor est, sed sunt huiusmodi controuersiæ, uel, non esse factum, uel non detrimentum attulisse, uel non iniustè factum, uel non tam magnam esse, quare non est in eis commorandum; quæ certa sunt, nisi causæ prosint; ut, factum quidem esse, sed non esse iniustum.* Præterea *res eas gestas narrare oportet, quæ dum fiunt, neq; miserationem, neq; indignationem commouent, exemplum est huius rei apologus Alcinoi, quem apud* Penelópen *sexaginta uersibus explicuit, &, sicut* Phayllus *circulum absoluit; &, qualis est* Oenei *prologus.* Moratam *autem oportet esse narrationem: quod facilè fiet, si, quid mores efficiat, intellexerimus. Atq; illud primò, qua mente factum sit, ostendere, mores indicat: nam, qualis esse mens ostenditur, tales etiam mores habentur. mens autem à fine, quem sibi constituit, uel*

bona, uel mala dicitur. atq; hac de causa mathematicæ locutiones non habent mores, quoniam mentem ac delectum nullum habent, nam actionis fine carent: at uerò Socratici sermones habent mores; quoniam de rebus eis sunt, quæ alicuius gratia fiunt. Sed ea quoq; morata dicuntur, quæ cuiusq; mores consequuntur: ut, Hæc dicebat, & eodem tempore discedebat, hoc enim audaciam, & rusticitatem morum indicat: &, non tanquam ex præmeditatione dicere, quemádmodum huius temporis oratores solent, sed tanquam ex mente atq; delectu: Ego quidem hoc uolebam, & facere constitueram, & quamuis mihi non prodesse, tamen honestius esse putabam. illud quidem prudentis est, at hoc probi uiri: prudentis enim id est sequi, quod utile sit, probi uerò, quod honestum. Quòd si res fide careat, tunc illi causam adiungere oportet, quemádmodum Sophoclês exemplo nobis est in Antigona, quæ dicit, se magis fratrem curare, quàm maritum, aut filios: nam hos, etiam si perdiderit, se posse recuperare;

Vtrisq; uerò mortuis parentibus,
Non frater ullus exoriri unquam potest.

Quòd si causam nullam adferre poteris: dic, te non ignorare, quæ dicis, incredibilia uideri, sed tamen tuam esse naturam eiusmodi. neq; enim creditur, aliquem sua sponte facere id, quod utile non est. Debent etiam in narratione poni, quæ mouere animum possint: ut, si narrentur ea, quæ commotiones sequuntur; aut, quæ nota sunt ijs, qui audiunt: &, quæ priuatim uel sibi, uel aduersario propria sunt: Ille uerò discedens, ad me

frequenter oculos conuertebat: & , quod de Cratylo dixit Aeschines, quòd exibilaret, & manibus exploderet. haec enim fidem faciunt, quoniam ea, quae nota sunt, eorum sunt indicia, quae ipsi nesciunt. plurima uerò huiusmodi licet ab Homero sumere,

Ast anus ad faciem palmas utrasq; tetendit:

nam, qui lugere incipiunt, oculos manu tangere solent:

Statim uerò te ipsum insinua, probumq; uirũ ostende contrà preme aduersarium, ut deinceps in tota oratione te. atq; illum talem existiment: sed occultè hoc facito. Quòd autem hoc facile sit, licet ex eis intelligere, qui nobis aliquid annuntiant: quamuis enim de ea re nihil anteà sciremus, tamen statim quandam opinionem concipimus Multis autem in locis narrare opus est, & aliquando non est in principio narrandum. In deliberatione narratio locum non habet, quoniam de rebus futuris nemo narrat: sed, si ulla narratio fuerit, de praeteritis erit; ut in memoriam ea reducentes, de futuris meliùs consultent. Sed ea, quae praeterita sunt, uel uituperant, uel laudant: itaq; tunc deliberantis munus non exequuntur.

Quòd si fuerit incredibile, quod narras; debes polliceri, te statim causam allaturum, uel eorum arbitrio rem commisurum, quorum ipsi uoluerint: ut Iocasta in Oedipode Carcini semper pollicetur, cùm eam interrogaret is, qui filium quaerebat, & Aemon apud Sophoclem.

PROBATIONES autem ad fidem faciendam plurimum ualere debent. Et quoniam quadripertitò quaestiones distributae sunt, ea confirmare oportet, quae in controuersiam ueniunt, et de quibus cum aduersario con

tenditur: ut, si de facto controuersia est, in iudicio maximè hoc erit argumentis confirmandum. Quòd si te non læsisse dicas, hoc probare debes, aut, si dicas non esse tam magnum, aut iustè factum. non enim hæc aliter confirmanda sunt, quàm, si fuerit de facto controuersia. Illud uerò sciendum est, in hac sola de facto controuersia necessarium esse, ut alter litigantium improbus sit: neq; enim ignorantia, controuersiæ causa est; ut, si quidam inter se de æquo iustoq; contenderent. quapropter in hoc diu commorandum est, in alijs uerò minimè. In exornationibus ea cura esse debet, ut, quæ honesta atq; utilia facta dicuntur, plurimùm amplificentur ea credi opus est: siquidem rarò probationem requirunt, nisi fortè sint incredibilia, uel aliquis alius auctor eorum existimetur. In deliberationibus potest aliquis differere, uel non futura ea de quibus deliberant, uel futura quidem, sed non iusta, non utilia non tam magna. Aduertendum est etiam, utrùm aliquid, quod falsum sit, dicat, quamuis extra causam: nam hæc aliorum iudicia uidentur, nempe eũ mentiri. At ex probationibus exempla sunt deliberatiuo generi accommodatissima, enthymemata uerò magis iudiciali conueniunt. nam deliberatio est de futuro, quare ex rebus iam factis exempla ad probandum ducere oportet: iudicium autem est de ijs, quæ sunt, aut non sunt, in quibus magis est probatio, & necessitas, quod enim præteritum est, in se necessitatem habet. non oportet autem inculcare, & continuare enthymemata, sed cum alijs probationibus permiscere, alioqui se uicissim infringunt,

nam est etiam modus in quantitate:

Care mihi, postquam tot tantùm es uerba locutus,
Quot solet effari prudens,

non enim dixit, talia. Neq; res omnes argumentis confirmandæ sunt: alioquin idem efficies, quod nonnulli faciunt philosophi, qui syllogismos adhibent ad ea, quæ notiora sunt, ac certiora quàm ea, quæ sumunt. Et, cùm animos commouere uis, ne argumento utaris: uel enim commotionem extrudet, uel inane frustraq; dictum erit argumentum. nam commotiones animi se uicissim expellunt, nec simul esse possunt, sed uel euanescunt, uel imbecilliores redduntur. neq;, cùm mores exprimere orationem uolumus, oportet simul argumenta quærere, nam demonstratio, neq; mores, neq; uoluntatem ac delectum exprimit. Sententijs autem utendum est & in narratione, & in confirmatione nam ad mores exprimendos ualent: ut, Ego uerò pecuniam ei credidi, quamuis scirem nemini fidem habendam esse, quod si uehementiùs, & cum animi motu, Neq; tamen me pœnitet, quamuis iniuriam ac detrimentum acceperim: isti enim lucrum superest, mihi uerò æquitas ac iusticia. Est autem difficilius in deliberatiuo, quàm in iudiciali genere uersari; & meritò, quoniam de futuro deliberatio est, iudicium uerò de præterito. quod iam ab auguribus etiam sciri potest, quemádmodum dixit Cretensis Epimenides: is enim non de futuribus diuinabat, sed de præteritis, quæ tamen essent obscura. Quin in iudicialibus controuersiis lex est tanquam fundamentum: qui uerò principium habet, is faciliùs probatio-

nem inuenire potest. neq; in deliberatione multæ sunt commorationes, ut in aduersarium, uel de se ipso, uel in mouendis affectibus: hæc enim in hoc genere minimè omnium reperiuntur, nisi quis à causa discesserit. quare debent hæc tantùm fieri, cùm alia non habet orator, quæ dicat: quemádmodum Athenis oratores faciunt, atq; etiam Isocrátes in deliberationibus accusat, ut Lacedæmonios in Panegyrico, & Charetem in oratione Sociali. In exornationibus uerò oportet laudes hinc atq; indè cumulando, refertam et plenam orationem reddere: quod Isocrátes facit, semper enim aliquid, quod laudet, adiungit. & hoc est, quòd Gorgias profitebatur, sibi nunquam orationem defuturam, nam, si Achillem laudat, Peleum celebrat, déinde Aeacum déinde Iouem: atq; eodem modo fortitudinem extollit, & hæc aut illa tangit, quod idem est. Quòd si argumenta poteris inuenire, debes simul & mores exprimere, & argumentis uti: si te argumenta defecerint, totum te ad mores conferas, atq; hoc sanè probo homini magis congruit, ut ipse potiùs bonus appareat, quàm oratio exquisita. Ex argumentis uerò, quæ uim habent refellendi, magis excellunt, quàm quæ cofirmant: quæ enim refutationem continent, maiore ui conclusa esse planum est propterea, quòd inter se collata contraria sunt euidentiora. nam, quæ contra aduersarium dicuntur, non diuersam habent speciem, sed sunt è probationum numero, partim enim resistendo atq; occurendo soluuntur, partim contrà argumentando. Oportet autem eum, qui uel in deliberatione, uel in iudicio prior dicit, causam primò suam

confirmare; deinde illis, quæ contrà dici possunt, occurrere, & ea dissoluere, atq; extenuare. sed tamen, si multa sunt, quæ in contrariam partem dici possunt, priùs erunt illa refutanda: quemádmodum fecit Calistratus in concione Messanica, priùs enim ea refutauit, quæ contrà dici poterant, deinde sua confirmauit. Quòd si quis secundo loco dicat, priùs ea, quæ obiecta sunt ab aduersario, refutare debet uel dissoluendo, uel contrà argumentando: & præcipuè si illa fidem fecisse uisa fuerint. sicut enim animus eum hominem non recipit, qui multis criminibus insimulatus fuerit, eodem modo neq; orationem, si aduersarius uerè dixisse uisus fuerit. Oportet autem auditoris animum ad futuram orationem præparare, quod facilè fiet, si contraria refutaueris quæ cùm uel omnia reprehenderis aduersariorum argumenta, uel ea quæ maximè firmá sunt, uel quæ excellunt, uel quæ facilè refelli possunt, tunc rationes tuas confirmare debes:

Primò refellam, quæ deis obiecta sunt.

Iunonem ego:

in his enim id primum attigit quod erat infirmissimum. Ac de confirmationibus quidem hæc dicta sunt. Quod ad mores attinet, quoniam de se ipso prædicare, uel inuidiosum est, uel prolixum, uel habet qui contradicant, & de altero dicere, uel conuicium, uel rusticitatem ostendit: opus est aliquem, qui hoc faciat, conformare, quod Isocrátes facit in oratione, quam ad Philippum misit, & in ea, quæ antidosis dicitur: quo modo uitupe-rat etiam Archilocus, nam in iambicis suis patrem,

de filia sic loquentem inducit;
Nil prorsus est, quod non fiat pecunia;
Aut, quod futurum non queat iurarier:
Et Charonem fabrum inducit in eis iambicis, quorum principium est;
Nil curo opes Cygis:
quemadmodum etiam Sophocles Amonem inducit, cum patre pro Antigona loquentem, tanquam ea dicerent alij. Quin interdum licebit argumenta commutare atq; ex eis sententias facere: ut, Sunt autem à prudentibus cum hostibus fœdera ferienda, cùm fortunam habent prosperam, sic enim maximè poterunt esse superiores. argumentando uerò sic proferetur; Si fœdera cum hostibus ferire oportet, quo tempore sunt utilissima, & cùm meliores conditiones esse solent; tunc maximè ferienda sunt, quãdo fortuna est prospera.

QVOD ad interrogationem attinet, maximè opportunum est ea uti, cùm alteram partem aduersarius ipse dixerit, ut deinde ex interrogatione sequatur id, quod absurdum est: ut Pericles Lamponem interrogauit de initiatione sacrorum deæ Salutaris: &, cùm ille dixisset nefas esse illa audire, nisi quis esse initiatus; petiuit, num ipse eas sciret: quod cùm affirmasset, Et quòmodo, inquit, cùm minimè sis initiatus? Secundò tempestiuum est interrogare, cùm alterum planum est, alterum non est dubium, quin is, qui interrogatur sit concessurus. cùm autem unam propositionem interrogaueris, non debes iterum id interrogare, quod perspicuum est, sed concludere, quemadmodum Socra-

tes, cùm Melitus dixisset, eum non putare deos esse, petiuit ab eo, num existimaret dæmonium aliquid esse: quod cùm ille fateretur, dixit, Dæmones uel deorum filij sunt, uel aliquid in se diuinum habent. quod postquam ille affirmasset, Fieri ne potest, inquit, ut aliquis putet deorum filios esse, ipsos autem deos esse non putet? Tertiò debes interrogare, cùm ostendere uis, ipsum aduersarium sibi ipsi contraria dicere, uel quæ sint ab opinione communi aliena: quartò cùm nihil habet, quod respondeat nisi fallaciter & capticsé. nam, si ita responderit, Est sanè, & Non est, uel Partim quidem est, partim non, uel Ex aliqua parte est, ex aliqua non; perturbantur auditores, ac dubitant. Aliter autem interrogatione uti non debes. nam si tibi occurrerit aduersarius, superatus esse uideberis. Neq; enim multa licet interrogare, propter auditoris infirmitatem, quare etiam argumenta, quammaximè fieri potest, contrahenda sunt. Cùm autem ad ambigua respondendum est, tunc distinguere opus est, & longa uti oratione, non autem concisa. Ad ea uerò, quæ contraria uidentur, statim in responsione solutio adhibenda est, priùs, quàm, quod reliquum est, interroget aduersarius, & concludat. neq; enim difficile est uidere, quánam in parte sit ratio: sed ex Topicis, cùm hoc intelligi potest, tum etiam, quæ solutiones adhibendæ sunt. Verùm, qui concludit, si ex interrogatione concludit, causam debet adiungere: ut Sophocles interrogatus à Pisandro, num ipse sententia sua, sicut alij publici consilij auctores, dominatum Quadringentorum confirmasse, ita

respondit: Quid? ait ille, nónne res improba tibi illa uidebatur? Ita, inquit. Ergo tu sponte rem improbam confirmasti? Certè, inquit, neq; enim erant alia meliora. Sic etiam Lacon, cùm magistratus sui rationem redderet. Ephorus enim fuerat interrogatus, an eius socij, & collegæ iustè condemnati uiderentur, respondit, uideri. Quid? nónne tu eadem Censuisti? Cesui, inquit. Ergo etiam tu iustè condemnari debes. Minimè, ait ille: nam collegæ, pecunia corrupti, illa censuerunt, ego uerò non pecunia, sed quia ita sentiebam. Itaq; post conclusionem nihil interrogare oportet, neq; etiam ipsam conclusionem, nisi, cùm adeò uera & certa est causa, ut labefactari non possit. De ridiculis uerò, quoniam usum aliquem in forensibus causis habere uidentur, & Gorgias dixit, res serias aduersariorum risu discuti debere, contraq; risum rebus serijs, satis dictum est in ijs, quæ de arte Poëtica sunt à nobis tradita: nam ibi, quot ridiculorum species sint, ostendimus. Sunt enim ridicula, quæ libero atq; ingenuo homini conueniant, sunt etiam quæ non conueniant. ita uidendum est, ut apta sibi quisq; sumat. Dissimulatio uerò magis ingenuum decet, quàm scurrilitas. nam dissimulator propriæ uoluptatis gratia ridiculis utitur: scurra uerò, ut alterum oblectet.

IAM uerò peroratio quatuor ex partibus constat, primùm ex ea, quæ efficit, ut auditor nobis benè uelit, aduersarijs malè, deinde ex amplificatione, & diminutione, tum ex animorum commotione, ut afficiatur auditor, postremò ex enumeratione. fit enim hoc natu-

ræ quodam ordine; ut, postquam orator ostenderit, se uera dicere, aduersarium autem falsa, tunc laudet, & uituperet, & causam urgeat, atq; expoliat. Alterum autem ex duobus considerare oportet: uel, ut ostendat, se bonum ipsis auditoribus fuisse, uel generaliter bonum; aduersarium uerò uel ipsis auditoribus malum, uel absolutè malum. Sed alibi sunt à nobis iam expositi loci, undè bonos aut malos conformare homines possimus. Postquam autem hoc demonstratum fuerit, tunc naturæ ordine sequitur, ut uel augeamus uel imminuamus: opus est enim, ut res sint concessæ prius, quam de earum magnitudine disputari possit. nam etiam corporum auctio atq; incrementum fit ex eis, quæ iam prius aderant. Sed, undè uel amplificatio uel imminutio ducatur, iam suprà loci sunt expositi. Posteà uerò, cùm iam perspicuum est, quæ, & quanta sint ea, quæ tractantur; permiscere motus animorum opus est. Sunt autem hi potissimum; misericordia, indignatio, ira, odium, inuidia, æmulatio, simultas: qui quidem undè sumantur, anteà declaratum est. Itaq; reliquum est enumerare, quæ sparsim anteà dicta sunt. Hoc autem commodè fit, si id seruetur, quod in procœmijs quidam debere seruari non rectè iubent. aiunt enim eadem sæpius in procœmio repeti debere, ut faciliùs percipiantur. Sed ibi rem tantùm exponere opus est; ut ne lateat id, de quo futurum est iudicium: hic uerò summatim ea repetere oportet, quæ demonstrata sunt. Initium autem enumerationis illud erit, cùm dicet orator, ea se præstitisse, quæ pollicitus fuerat. itaq; repe-

tere oportet, quæ sunt exposita, & quare. Quin ex aduersariorum contentione dicuntur ea, quæ in peroratione repetuntur. conferre autem oportet uel quæ de eadem re ambo dixerunt, uel quæ non ex aduersò; ut, Iste quidem de hac re sic dixit; ego uerò hæc atq; hac de causa: uel per ironiam; ut, Iste quidem hæc commemorauit, ego uerò hæc: &, Quidnam fecisset, si hæc probasset, non autem illa? per interrogationem, ut, Quid à me non exquisitè probatum est? uel, Iste quid confirmauit? uel igitur hoc modo per collationem, uel ordine naturæ non immutato, sicuti res anteà dictæ sunt, hoc modo: ut si priùs ea repetas, quæ ipse probasti, deinde si uolueris etiam seorsum quæ dixit aduersarius. In peroratione cónuenit illud dicendi genus, quod dissolutum uocatur; ut peroratio, non autem oratio sit: Dixi, audiuistis, rem tenetis, iudicate.

FINIS.

Venetijs Apud Ioannem Patauinum
M. D. L I I.

BIBLIOTECA